

NÉPIES POLITIKA

ÍRTA

Dr. RADÓ SÁMUEL

BUDAPEST

1910

ELŐSZÓ.

A modern politika főjellemvonása, hogy a nagy tömegek egy új, rendszeresen kifejtett világnézet alapján jogokat követelnek. Törekvésük nemcsak a szorosán vett alkotmányos jogokra terjed ki. Kívánságaik messze túlmennek ezen a régi kereten. Íróik és szószólóik új eszmevilágot tártak fel, mely nemcsak politikai, hanem szellemi és kulturális átalakulást jelent.

A vezető osztályok ennek az iránynak terjedésében nagy veszedelmet láttak. Eleinte a mozgalom úgy hatott rájuk, mint egy rossz álom, mely csakhamar szétfoszlik. A hangoztatott jelszavak merőben utópisztikusoknak látszottak. De midőn ezek az eszmék mindinkább lábrakaptak és tért hódítottak, nagy ijedelem szállta meg a szíveket. A régi patriციusok, — születési, pénz- és szellemi arisztokrácia egyaránt küzdött az új tendencia

ellen. Nemcsak azért, mert érdekeiket feltették, hanem hivatásukat is látták abban, hogy a régi kultúra kincseit megőrizték és védelmezzék a barbár tömegek rohama ellen.

Azonban a rettegett veszedelem nem szakadt ránk. Még oly országokban is, a hol az általános szavazatjog alapján a proletariátus kétségkívül többségben van, nem oklokratikus vezérek jutottak uralomra. Egészen másként történt a dolog. Az új áramlat lassanként beszűrődött a régi emberek elméjébe is, I meggyőzte és elhódította azokat. A vezető osztály, mely eleinte húzódozott ezen új eszméktől, örökbe fogadta azokat, részben átfurmálta őket, helyreállította a történelmi kapcsolót, alkalmazta azokat a realitás követelményeinek megfelelőleg és ebben a bár hígított és enyhített formában a régi emberek megvalósították és diadalra vitték az új irányt. A rettegett felfordulás csak annyiból állott, hogy a régi vezető osztálynak maga mellett tért kellett engednie az új eszméknek és az új embereknek.

Salisbury lord, a büszke Cecil nemzetség sarja, kénytelen volt Chamberlainnel és radi-

kális társaival kabinetalakításra összeállani. Egy szép napon a nemes lord egy arisztokrata barátjával sétált, a midőn egy szemközt jövő úr nagyon udvariasan megemelte kalapját. Ki ez az úr, kérdezte Salisbury miniszterelnök? Ez minisztertársa az ön kabinetjében, volt a válasz.

— Hm, hm, dörmögte Salisbury, nem is ismerem.

Ez az adoma nagyon jellemző. Mutatja, hogy a politikai szükség a két osztály vezérémbereinek sorsát egymáshoz fűzi, ámbár társadalmilag nagyon messze állanak egymástól. Ebben a kis mesében jelezve látjuk a régi vezető osztály sorsát és fejlődésének irányát. Nem áll az, hogy a tömeguralom meg fogja buktatni, ki fogja úzni a közéletből. A régi patricziátus, az úgynevezett történelmi osztályok, annyi erkölcsi, szellemi értéket képviselnek, hogy nincs az az új regime, mely a bennük rejlő támaszt kellőleg ne méltányolná.

De ezen közeledésnek van egy feltétele. A vezető osztálynak sokat kell felejténie, sokat kell tanulnia. Az új alakulásnak szüksége van a régi osztályok tapasztalataira és tekintélyére, ezek-

nek viszont nem szabad elzárkózniuk az új eszmék behatása elől, el kell azokat ismerniük, be kell látniok, hogy ily módon a nemzeti fejlődés új kiapadhatlan forrásai nyílnak meg.

«Ma új korszak nyílt meg a magyar közéletben, monda egyik radikális barátom. Lám, a süteménykihordók falragaszokon, egyszerű, nemes pathostól áthatott nyelven hirdetik, hogy szervezkednek és jogaikat megvédelmezik. Mától fogva a süteménykihordók szervezetével mint új tényezővel kell számolni. E jelenség új korszakot harangoz be, melyben a legcsekélyebb politikai értékek összessége nagy nemzeti lendületet fog eredményezni.»

Ilyen áradozó szavakkal emlékezett meg a lelkes radikális egy észrevétlen maradt incidensről. De ebben a kis groteszk túlzásban van egy szemernyi igazság és ennek fonalán eljutunk talán az új eszmék helyes méltatásához.

Az itt összegyűjtött tanulmányok és cikkek mind attól a gondolattól vannak áthatva, hogy az új áramlatokat lehetőleg tárgyilagosan megismertessem, az ellenük felmerült aggályokat szétoszlassam, azoknak evoluzionális

jellegét kimutassam. Nemcsak a természetben, de a politikában sincs ugrás. Ha sikerült némi megnyugvást kelteni abban az irányban, hogy a proletárok eszméi a természetes fejlődés keretén belül mozognak, hogy azoknak helyes irányítása nagyrészt a történelmi osztályok belátásától és magatartásától függ, ha sikerült a közeledést az új eszmék és a régi osztály emberei közt előkészíteni, akkor leghőbb vágyam teljesült, nem hiába dolgoztam, nem hiába éltem.

A SZOCZIALISTA KIRÁLYSÁG.

A szegénységgel való küzdelem ősidők óta folyik. Az ellentét gazdag és szegény között minden emberi küzdelem, minden társadalmi mozgalom mögött lappang. Ez az antagonizmus lelke a nagy szocziális harcoknak, ez éleszti a politikai szenvedélyek tüzét.

Óriási űr tátong a kultúra és a barbárság között. Az ember mindaddig nem emelkedik ki az állatok sorából, a míg az eledelért való harcot mindennap meg kell újítania. De ez az állatias küzdelem még ma is millióknak a sorsa. Ezren kóborolnak a palotasorok között préda után és éhező farkasként csalódottan húzódnak meg sötét odújokban.

Egy érzés fogja át milliók lelkét. Ez nem lehet a kultúra utolsó szava. A kultúra mindaddig csak kápráztató ködkép, a míg ezek a kitagadottak gyűlölködő tekintettel állanak a társadalom fényes kapuja előtt. Hiába ragyog a civilizáció kapuja, hiába hívogatnak az embe-

riség nagy bankettjére! Ki vigadhatna jókedvvel a lázadók fenyegető morgása közepett?!

Hiába, az emberi szolidaritás nem üres képzetet! Hiába oltjuk ki a szeretetet szívünkéből, hiába emelünk korlátot ember és ember között, hiába mondjuk: Te nem vagy testvérem, én nem ismerlek! A kitagadottnak jajgatása megrontja életünket, kétségbeesett tármadása fenyegeti biztosságunkat, odaveti magát hintónk kerekei elé, hogy elgázoljuk. Nem marad más választás, mint hogy segítői, vagy gyilkosai legyünk.

A társadalmi együttlétnek vannak bizonyos feltételei, a melyeknek elhanyagolása nagyban devalválja az együttlét előnyeit. De nem a jószívűségtől várjuk a megmentést, hanem a politikai észnek adjuk át a szót. Mert érzékenységünk hamar megnyugszik, ha szívünk sugallatát követve, kisebb-nagyobb alamizsnát is vetünk oda. A politikai értelem azonban az önzés minden megtévesztésén, a hamis fogalmak ködképén át látja a végső konzekvenciát és kénytelen beismerni, hogy a társadalom, mely a vagyonmegosztás rengeteg ellentéteit mutatja, melynek milliói tudatlanságban, nélkülözések közt züllenek el, tulajdonképen még a félbarbárság stádiumában van és hogy ez a

társadalom nem tud igazi kultúrát, igazi humanitást produkálni.

A nagy kérdést eképen foglalhatjuk össze: Van-e remény arra, hogy a proletariátus anyagi és szellemi szintjét rendszeresen és nem korrumpáló alamizsnák formájában emeljük? Avagy be van-e írva a sors könyvébe, hogy az emberiség nagy zöme, a milliók nyüzsgő tömege örök sötétségre és nélkülözésre legyen kárhoztatva? Voltak nagyeszű rajongó apostolok, a kik a tömegek megváltását, a jólétben való részesítését hirdették. Tévedés, vagy jóakaró csalódás, avagy vakmerő önámítás és népbolondítás volt-e ez?

A vallás a tömeg szenvedéseire azt mondja, hogy majd a túlvilági életben kárpótlást nyernek. Ez tulajdonképpen állásfoglalás a nagy problémával szemben. Mert burkolt formában, a lehető legnemesebb és legfinomabb körülírással mondja, hogy ezen a földön nincs a tömegek számára segítség. A társadalmi problémának nincs földi megoldása, csak transzcendentális vigasza.

De az ember nem nyugodhatik bele az elutasító ítéletbe. Végig jár minden fórumot, fáradhatlan agya mindig új ötletet vet fel és új próbálkozásokon, új megoldáson kísérletez.

A jólét után való sóvár éhség az egyént izgatja, lelkét forrongásba hozza. Az állam, a saját biztossága és fejlődése érdekében is kénytelen a zúgolódó tömeget valahogyan lecsillapítani.

Az ókori politikusok, mint Szóion, az adóságek elengedésével, a szeiszakteiával iparkodtak a szegénységen segíteni. A Gracchusok az ager publikust osztották fel és a gazdag bitorlóktól elvették, a mit 500 holdon felül magukhoz ragadtak. Nyilvánvaló, hogy ez a rendszabály csak pillanatnyi segítséget hozott és hatása csak múló jellegű lehetett.

A modern szocializmus erősebben fogta meg a problémát és annak gyökeres megoldását keresi. Nem vagyonfelosztással állanak elő, hanem a termelési rendszert akarják átalakítani. Nem a kincsekben való részesítésről van szó: a szocializmus a munka hozadékára helyezi a fösúlyt és igazságosabb osztályt követel. Itt van a kérdés bunkója. Ez a problémának ütközőpontja,

Marx azt tanítja, hogy a proletár azért szegény, mert munkája értéktöbbletet produkál, mely nem neki, hanem a tőkésnek jut. Itt van az öreg hiba. Igazítsuk a dolgot úgy, hogy a munkás munkájának egész hozadékát meg-

kapja, akkor aztán az összes bajok, melyeket mindenféle kuruzslással és jóakaró gyógyszerekkel iparkodnak orvosolni, egyszerre eltűnnek. Ruházzuk át a társadalomra a termelési eszközök tulajdonát! A termelés legyen államilag szervezve! Az állam legyen a monopolisztikus tőkés, a kizárólagos munkaadó, a munkahozadék igazságos szétosztója.

Állami termelés szervezése! De a ki ki mondja ezt a szót: «szervezés», pláne «állami szervezés», az egyszersmind azt is mondja: «uralom, kényszer és hatalom». Az visszaesik a régi állapotba, melynek alapja az, hogy vannak parancsolók és engedelmeskedők, urak és szolgák, vezetők és alávetettek, kizsákmányolók és a kizsákmányolás objektumai. Hát az emberiség sohasem tudna ettől az átoktól megszabadulni?! Erre a kegyetlen felelet az, hogy: Nem! Kultúra és állam nem létezhet szervezet nélkül, mely vezetésen és alávetettségen alapul. Az ember a civilizációra csak a kényszer és fegyelem vaskeze által fogható. Ebből önként folyik a tömegek kormányzása és kizsákmányolása. Mindig van valaki, a ki az értéktöbbletet zsebrevágja: vagy a törzsfőnök, vagy a feudális várúr, a gyártulajdonos, vagy a szocialista állam kormánya. A kizsákmányo-

las örökkévaló. Csakis a formái változnak: hol a barbár rabszolga, hol a középkori jobbágy, hol a modern proletár a kizsákmányolás tárgya. A kultúra mindig csak kevesek öröksége. A jólét nem mindenki számára terem e nap alatt; nem mindenki találja meg terítékét az élet bankettjén.

A természet is millió csírárt termel, hogy egyetlenegy virág fejlődjék. Hasonló sors jutott az emberiségnek. Ez a kegyetlen valóság. A természet és a társadalom arisztokrata szervezet, mely százezrek feláldozásával fejlődik és halad. Ez az örök törvény. Fogadjuk megadással a kegyetlen igazságot. Nem szabad az élet értékét túlbecsülni. Evvel a szociológia eljutott oda, a hova a vallás is vezet.

Hát szó sincs róla, az itt vázolt felfogásban sok az igazság. De hátha az még sem foglalja magában az egész igazságot? Való igaz, hogy az állam kényszeren alapuló szervezet. Az a nézet, mintha az emberek egy szép napon szerződést kötöttek volna az állam létesítésére és úgyszólván megegyezés alapján összeálltak volna, hogy egymást támogassák és céljaikat előmozdítsák: ez a felfogás nem állja meg a tudományos kritikát.

De ha elismerjük, hogy az állam hatalmi

szervezet, akkor vonjuk le e tétel összes konzekvenciáit. A hatalom fogalmában benn van, hogy mindinkább fokozódni, erősödni akar és egész feszerejét érvényesíteni törekszik. A hatalom az egyén teljes alávettségével próbálkozott meg: mint rabszolgának egész létét lefoglalta, mint jobbágyot a velőig kifosztotta, mint proletárnak csak a létminimumot hagyta meg. De a hatalom túltengése és tobzódása mindig a saját gyengítésére vezetett. Mi volt az a mozgató erő, mely a korlátlan hatalmat arra vitte, hogy formáit enyhítse, hogy túlköveteléseiről lemondjon, hogy a proletár értéktöbblet egész összegét magához ne ragadja? Nem a könyörület, vagy az emberi érzés idézte elő ezt a fejlődést. Éppen a hatalmi érdek, a belátás, hogy a hatalmi cél csak az egyén felszabadulásával valósulhat meg: ez volt a szociális haladás indítéka és úttörője.

Az államhatalom legnagyobb képviselője: Bismarck, az Isten kegyelméből való politikai zseni, felismerte ezt az igazságot és belátta, hogy a hatalom csak a társadalmi szolidaritás alapján áll meg biztosan és eresztheti mélyen gyökereit a szívekbe. Ezért prédikálta, hogy az államnak nem szabad csak zord hatalmát

éreztetnie a tömeggel, nem szabad csak a végrehajtó vagy a hóhér képében megjelennie. Legyen egyszersmind a hű védnök, a gyengék gyámja és támasza. Az állam első emberéről, a királyról, a modern felfogás Nagy Frigyes szerint azt vallja: Je suis le roi des gueux, (Én a csöcselék királya vagyok.) Bismarck röpítette világgá a szocziális királyság jelszavát, — a király az első szocialista.

Mert tény az, hogy az állam jelenlegi állapota történeti alakulat, a német filozófia nyelvén történeti kategória, mely csak Jassu átmenetben fejlődött idáig és lassankint még nagy változáson fog keresztül menni. Vezérlő eszmék módosulnak, az intézmények átalakulnak. Πάντα ρεῖ. Minden folyik. A tulajdon, a család, az örökjog: mind egy hosszú, évezredes folyamat eredménye. A társadalom biztossága és fejlődése nem azok merev változatlanságától függ, hanem éppen abban rejlik, hogy új eszmeáramlat behatása által nyernek új tartalmat. A történelem pedig mutatja, hogy az intézmények mindinkább az emberi szolidaritás szellemében fejlődnek és módosulnak. Csak hogy ez a haladás nem megy rohamosan; nem nyer impulzust minden felbukkanó szellemes ötlettől, vagy kalandos reformeszmétől. A fej-

lődés nagyon lassan halad. Még a csigalépés is rohamfutás eme fokokonkint való evolúcióval szemben.

Az emberiségnek sokat kell szenvednie, a míg a változásra elhatározza magát. A megszokott szenvedésben van valami, a mi elriaszt az új orvosságtól, még ha gyógyítással kecsegtet is. És ha az egyik bajt eltüntetjük, ki tudja milyen nagyobb nyomorúság fog helyébe jönni? Az emberiség már sokszor megjárta a reformokkal, a javulás mindig óriási vérveszteséget követelt. Evvel az általános érzéssel számolnia kell a politikusnak, a reformernek. A mi sorsunk a küzdelem. A megváltás csak finom vigasz; a remény, akár csalóka, akár igaz, az emberiség egyedüli boldogsága.

De abban úgy a realista, mint az utópista megegyezik, hogy a társadalom örökké fejlődik és fejlődik az emberi szolidaritás irányában. Tehát a mai állapot nem lehet a fejlődés utolsó szava. A gazdagság és szegénység, a mérhetetlen dúslakodás és a végtelen nyomor ellentéte nem lehet az a forma, melynél az emberi bölcsesség jobbat ne találhatna. Az emberi ész nagyon kicsinyes és silány valami volna, ha az együttlét formáit javítani

és az érzéssel összhangba hozni nem tudná. Hiába kutattuk át az egész földet, a tenger fenekét, a föld sötét mélyét: ha az emberi lét legfőbb rejtélyét meg nem fejtettük, ha meg nem találjuk az együttlét formáját, a melyben a hatalom a szabadsággal, az anyagi haladás az egyén boldogulásával harmonikusan megfér. Hogyan, miképpen történik a problémának megoldása, az a társadalom küzdelmében, az érdekek hatalmi versenyében fog eldőlni.

De él a remény, hogy boldogabb korszak felé haladunk. A társadalom az emberi szolidaritás alapján fog fejlődni. A legszerényebb egzisztenciának is jut egy árva morzsácska a kultúra asztaláról. Nem lesz többé az Isten képeére teremtett lény, mely az elkényeztetett rafináltakat a barbárság vadságára fogja emlékeztetni, mely a civilizációt kétségbeesetten átkozza és sötét terveket forral annak felrobantására. A nemzetek lemondanak messze területek hódításáról, az intenzív gazdálkodás veszi át uralmát és az lesz a legerősebb nemzet, melynek proletáriusa legelől fog járni munkabírásban, műveltségben és jólétben. Vidám népcsoportok a kultúra és műveltség minden vívmányával ékeskedve, a munka után

gondtalanul pihennek és boldogságtól ragyogva emlékeznek vissza a sötét múltra, melynek sanyarúságától és erőpazarlásától ők — a felvilágosodott egoisták, a szolidaritás nagy mesterei szerencsésen megszabadultak.

A TÖRTÉNELMI OSZTÁLYOK.

Ez a jellemzés sűrűn hangzik nálunk a politikai élet minden piacznán. Nyilvánvaló, hogy sokáig még nagy szerepet fog játszani politikai küzdelmeinkben. «A történelmi osztályok» nem annyira egy politikai párt megjelölése, mint inkább világnézet összefoglalása, melynek hívei minden táborban találhatók.

Az elnevezés maga is valóságos mesterfogás. Milyen szépen, fülbemászóan hangzik; milyen gyöngéd, ábrándos húrokat penget! Szemünk előtt ódon, boltíves kúriák, tágas udvarházak jelennek meg, tiszteletreméltó, kedves tábla-bíró-alakokkal. Nemzetünk egész múltja, vitéz kuruczok, a rendi világ tüzes szónokai vonulnak fel előttünk. Ezzel az érzéssel számol a nagy okossággal kitalált jelszó. Hol van ebben még csak árnyéka is az arisztokrata kizárólagosságnak? Ki vetheti szemére ennek a politikai hitvallásnak, hogy arisztokrata előjogokat követel és hogy a születési véletlennek kiváló

helyet kíván biztosítani az államban? Igaz, hogy a történelmi osztályok elsősorban a hajdan szerepelt nagy családok ivadékait foglalják magukban; de azért nem zárják ki a többieket sem s nem szorítkozik csupán mágánásokra és dzsentrikre, hanem szövetkezik a pénzarisztokratákkal, sőt helyet ad a szellemi élet bajnokainak is, a kik szóval és tollal hozzásimulnak és érdekei mellett síkra szállanak. így lép porondra a történelmi osztály, mint classe dirigeante, mint uralkodó osztály, mely nem brutálisan, az előkelő születésre alapítja igényeit, hanem külső tekintélyénél, politikai fegyelmezettségénél és társadalmi kultúrájánál fogva követelheti magának a nép vezetését, az államügyeknek az ő kezében való koncentrációját.

És ez az érvelés nem téveszti el hatását. Van ennek az okoskodásnak valami realiztikus színezete, mely nagy vonzóerővel bír a polgárság legerősebb tehetségeire. Ki beszél ebben a körben még az egyenlőségről, a demokrácia magasztos elveiről! Hát nem czáfolja-e le minden tény a világon az egyenlőség ábrándját? Világos, hogy ez csak Rousseau holdkóros tévtana. Ezt a paraszti és polgári sorból emelkedett politikusok a legjobban haj-

toгатják. ők bizony a legjobban érezték, hogy az ember sorsa a szerint alakul, a mint bölcsője kunyhóban vagy palotában ringott. Ezek jól tudják, hogy egész pályájukon az alacsony származás úgy kísérte őket, mint a sötét árnyék. Hány üresfejű, nagyhangú ember előzte meg őket! Ezeknek ugyan hiába beszélnek egyenjogúságról. Egyenlőség — az hiú ábránd, realitás: a származás, a családi konnexió, a csillogó név. E tény előtt meg kell hajolni. És a polgári tehetségek, parasztházakból eredő, jókoponyájú lateinerek csupa realizmusból nekifeszülnek, a történelmi osztályok szekerét tolják és szolgálatukba lépnek. Hiába, van abban valami — mondják a tapasztalt plebejusok — hogy a bárói és a grófi név, pláne a köznépre, kápráztató hatással van. Ez valószínűs erőtényező. Én nem mondom — így hangzik okoskodásuk — hogy a történelmi osztály tagjai jobban ragaszkodnak a haza földjéhez, azt nem koncedálom; de kétségtelen, hogy elejétől fogva előnyös a pozíciójuk, mely nem utalja őket arra, hogy minden áron a csöcselék tapsait keressék. A politikai függetlenség — ez legfőbb kiváltságuk — ez megkönnyíti nekik a vezető szerepet.

Ezzel és hasonló argumentumokkal a pol-

gári osztály legnagyobb emberei az ellentáborba szöknek át és ennek aspirációit pártolják.

Pláne az irodalmi világ ellenállhatlanul esik rabul az arisztokratikus hypnozishoz. A bölcselők, a tudomány nagy mesterei, a professzorok azon keseregnek, hogy a nép nem felénk fordítja tekintetét, nem tőlük kér tanácsot, hanem ügyes fezőőrekre bízva a vezetést. Ez az érzés aztán antidemokrata érzelmeket fakaszt lelkükben. És némileg igazuk is van. A demokrata uralom nem a legjobbakat, hanem némelykor a legselejtesebbeket és mindenestre a leglármásabbakat hozza felszínre. Innen ered, hogy a született demokrácia színe-java a demokrácia iránt ellenszenvvel viseltetik. Az ősbretagnei parasztszaládból származott Renan Ernő maró gúnynyal üldözte a demokráciát és a felséges népet a mámoros, zabolátlan, félkegyelmű Caliban képében festette. Taine Hyppolite, a másik plebejusi sorból eredő szellemi vezér bebizonyította, hogy a francia forradalom egy csomó szájaskodó szédelgőnek volt a műve, a kik a mérsékelt, bölcs reformpártiakat kegyetlen terrorizmussal nyugózték le. Végre a hajdan radikális Jules Simon a demokrata vezé-

reket mint kapzsi, öntelt, ordenaré csapszék-alakokat figurázta ki, a kik a kávéházakban készültek az állam vezetésére — a mi nyilván célzás volt Gambetta bohém múltjára.

Hozzájárult még az, hogy az arisztokrácia a francia forradalom óta szellemileg nagyon emelkedett. Preenzióik ugyanazok maradtak; de műveltségben, komolyságban versenyre léptek a többi osztálylyal. Soha annyi nagytehetségű arisztokrata nem tűnt ki a közpályán, mint az úgynevezett demokrata században, ők a tanultság és talentum fényével aranyozták meg fakuló czímereiket. Bámulatos továbbá a szolidaritás érzése az arisztokráciában, a meny nyiben emez osztály szülöttje soha szem elől nem téveszti annak érdekeit. Még ha osztálya ellen ki is kel és hibáit ostorozza is — a miként ezt Széchenyi rendszeresen megtette — ezt szeretettel és azzal a célzattal cselekszi, hogy a nemesség kiváló pozícióját biztosítsa. Talán csak Bismarckról lehet mondani, hogy ámbár koriolánusi lenézéssel beszélt a népről és a demokráciáról: a nemesi érdeket alárendelte az államérdeknek, ő volt talán az egyetlen arisztokrata államférfi, a ki a király és a nép érdeke közt nagyobb azonosságot talált, mint a nép és a nemesség között. Mert

elsősorban államférfi volt és csak azután arisztokrata.

Mellékesen mondva, az európai arisztokrácia az egyedüli természetes alapon nyugvó nemzetközi érdekszövetség. Hiába kiáltoznak és ugrálnak a szegény proletárok. Ok szeretnének nemzetköziek lenni: de ez nekik sokkal kevésbé sikerül, mint az arisztokráciának, a junkereknek, szóval a történelmi osztályoknak, a kiknek semmiféle összebeszélés és megállapodás nem kell a természetes szolidaritás istápolására.

Nálunk még egy külön baj is van. Hja — mondják — a 'magyar paraszt' telivér arisztokrata. Ez mindenképpen hamis. A paraszt távolról sem bír arisztokrata hajlamokkal, a paraszt csak józan és okos fővel nézi a körülötte levő világot. Születésénél fogva egy bizonyos helyre látja magát állítva. A merre csak ellát, szép sorban látja az urakat, a szolgabírókat, a papot, a földbirtokost, a kik parancsolnak, igazgatnak, a csendőrrel rendelkeznek. Erre észbe kap, szépen meghúzódik és vigyáz, hogy ebben a sorozatban a számozott helyet el ne veszítse és a háromtelkes gazda azután a kapaszkodó zsellért, a cselédet épp úgy lenézi, mint a hogy a feljebbvalók őt

visszaszorítják. Ez a parasztdölyf, melyből a fővárosi parasztpoéták hímet varrnak, csak a rossz viszonyok közt vérkeringésébe beletévedt idegen méregcsepp. A magyar paraszt alapjában véve emberséges, az észet és tudást nagyrabecsülő, e mellett önérzetes, a maga jussát nem hagyó, az igazát a hatalmassal szemben is védő erőstermesztű egyéniség. És ilyen keménynyakú ember csak a demokrata társadalomban tudná kifejtteni igazi tehetségét és erejét.

Tudták ezt jól a nagy urak, azért a hol lehetett, más nemzetségű, kezesebb jobbágyokat telepítettek birtokaikra és az e fajtabeli parasztarisztokvácziáról halian) sem akartak.

Mindezek az itt elősorolt körülmények az arisztokrata áramlatnak hihetetlen fellendülését okozták. Csodálatos dolog, hogy száz esztendővel a francia forradalom után, a történelmi osztály előbbrevalóságáról a «nemzet gerinczét» alkotó nemesi középosztályról, a nép született vezéreiből szavalni lehessen a nélkül, hogy az embert kikaczagják. Hiszen ez a politikai rendszer századokon át fennállott! Miért dőlt tehát romba, miért lázadtak fel ellene az emberek, miért igyekeztek azt tűzzel-vassal kipusztítani? A nép érezte, hogy a bölcs, a tanult osztály bölcsesége ott kezdődik, hogy

a saját érdekeit hajhászsza és a nemzet érdekei fölé helyezi. A bölcs és tanult osztály vezetése nagyon szép dolog volna, ha minden osztálynak, és a bölcsek osztályának is, nem a rideg érdek, az osztályhatalom és uralomvágy volna a létalapja. Ezen fordul meg az egész probléma; ezen dől meg minden osztályuralom, legyen az a születés, a talentum vagy a plutokrata élelmesség arisztokráciája.

A modern politika legnagyobb gondolata az, hogy minden ember álljon a saját lábán, minden rend, minden osztály védje a saját érdekét és igyekezzék az igazát ki küzdeni. A legbensőbb érzület szerint manapság a cseléd nem vár a gazdától, a hivatalnok a feljebbvalótól, a közember a nemes embertől atyáskodó gondviselést. Sőt gyanús szemmel nézi, ha dolgába avatkozik és azt igazgatja. Ez kellemetlen valóság; de az osztályok viszonyát úgy kell felfogni, a mint az a valóságnak megfelel. A nemzet pedig, mely csupán múltjának kegyeletos tisztelete folytán túlnagy befolyást enged az arisztokráciának, bünt követ el önmaga ellen. A nemzet csak úgy boldogulhat, ha minden parányi erejét csatasorba állítja, ha tehetségét minden nyűgtől felszabadítja és sorsának intézését a legtehetségesebbre, nem

pedig a külső tekintélylyel pompázó emberekre bizza. A született vezérek szentül megvannak győződve, hogy a vezetéstik a legnagyobb jótétemény a népre nézve, mert különben lelketlen izgatók hálójába kerül; ők minden az egyenlőségi elv megvalósítására irányuló törekvést utópiának, vagy rosszhiszemű félrevezetésnek bélyegeznek és a mi minden oligarchikus politikusra a legjellemzőbb, miután ez igazi népies célokat nem tarthat szem előtt, kénytelen a külső presztízszel, valamint a nemzeti hiúsággal kaczerkódó jelszavakkal kormányozni. A demokrata főemberek sem csinálnak okvetlenül jó politikát, kormányzati irányuk jó vagy rossz lesz, abban a mértékben, a mint azt a nemzet értelmi nívója megengedi.

De ha ez a nemzeti fejlődésnek alapfeltétele, hogyan van az, hogy a történelmi osztályok mellett való kardoskodás úgy lábra tudott kapni és olyan nagy visszhangra talált? A probléma kissé komplikált. De ennek a szellemi folyamatnak főmozzanatát röviden így jellemezhetjük: A francia forradalom az arisztokráciát megfosztotta attól, hogy isteni világrend szerint az államot kormányozza. Helyére léptek a szuverén nép választottjai, a demokrácia bajnokai. De a nép, mely az

arisztokrácia igáját lerázta, nem tudott a tudatlanság, a züllöttség rabságából kivergődni. A könnyen ámítható nép nem a bölcs és higgadt tanácsra hallgatott, hanem saját képére választotta vezéreit a tudatlanok, önzők, tolakodók és hatalomsóvár emberek közül, így tehát a demokrata uralom sok keserű csalódással járt. Viszont a szenvedések iskolája az arisztokrata elemnek javára vált.

A demokrácia fogyatékoságai azonban csak ideiglenesek. Van az elvben helyreigazító, javító tendenzia, mely hibáit pótolja és enyhíti. Ellenben az arisztokráciában, a történelmi osztályok uralmában az elv a hibás, mert csak válogatott kisebbségnek a javát akarja, a nemzet erejét pedig elzsibbasztja. Ez volt a régi magyar politika öreg hibája, mert csak az alkotmány sánczain belül álló felső rétegre támaszkodott. Ez küzdött a királyság túllapásai ellen; ez okból a gravaminális politikával sohasem tudott czélt érni. Csak midőn Kossuth Lajos a nép millióihoz fordult és keresztülvitte a tömeg felszabadítását, tudott a nemzet hozzá méltó erő kifejtést tanúsítani.

Az arisztokrata és demokrata elvet legjobban két tipikus alakban lehet személyesíteni. Az

egyik oldalon van a telhetetlen főúr, a ki a legmagasabb polczra minden érdem és képesség nélkül jut fel, szóval az analfabéta grófi miniszter; a másik oldalon az analfabéta parasztot, munkást, a politikai jogokkal felruházott proletárt látjuk. Mind a kettő végtelen kárt okoz. De a különbség a kettő közt mégis óriási! Mert a tudatlan és mégis politikai befolyást gyakorló proletár mindnyájunk keserű bánata és szégyene, a kinek haladását, fejlődését, évről-évre bizton remélhetjük. Másként áll a dolog az analfabéta grófi miniszterrel. Ez az arisztokrata elvnek a diadala, mely a nemzet boldogulását a nagy családok hatalmától, fényétől, a született vezérek bölcsességétől várja, a tudást csak czélszerűségi okokból, elvértve ismeri el; érte titkársággal, sőt szakminiszterséggel fizet. De inkább meghal, semhogy a tehetséget a fényes származással egyenrangú tényezőnek ismerné el.

A jelenlegi társadalmi viszonyok közt a demokrácia nem tudja megérlelni az eredményeket, a melyekkel az elve kecsegtet. Ezért tud egy kezdetleges érzésen alapuló, de a nemzetekre károsnak bizonyult elv, a történelmi osztályok uralmának elve, bizonyos vonzó erőt gyakorolni, sőt jelentős érvényre szert

teni. De ezek a hódítások csak múltó jelle-
gűek. Az arisztokrácia az uralom alatt elkor-
csosodik; ellenben a demokráciának csak az
uralom kell, hogy a történet folyamatában rá-
ragadt bajaiból kigyógyuljon. A félrendszabá-
lyok, melyek a rövid tartamú demokrata kor-
ínányzás alatt életbeléptek, csak visszás álla-
otokat teremtenek. A demokráciának az egész
vonalon kell érvényesülnie és az élet minden
rétegét át kell alakítania.

Hja — mondják — a világ még nem érett
meg a demokráciára. Kell, hogy a sok millió
tudatlan eltűnjön; szóval kell, hogy a felvilá-
gosodás, az előítéletnélküliség szelleme és a
gazdasági önállóság gyarapodjék: akkor majd
eljön a demokrácia birodalma.

Ez teljesen hamis tétel. A polgárok tel-
jes egyenjogúsítása, az ember megbecsülése
ugyanis csodálatos nevelő hatással bír. A sza-
bad és önálló polgár természetesen több ki-
sértésnek és a szabadsággal való visszaélés
csábításának van alávetve, mint a jogokat
nem élvező alattvaló. De a szabadság haszná-
latát csak a szabadság gyakorlata által lehet
tanulni. És minden visszaélés és túlkapás
daczára a demokrata népek, vagy azok a népek,
a melyeknél az arisztokrácia túltengését ha-

talmas demokrata áramlat korlátozza: jobban boldogulnak, hatalmasokká és virágzóbbakká lesznek. A demokrata elv továbbá a leggazdaságosabb erőkihasználás elve, mely nem ismer végtelenül bántó hangsúlyozással kiemelt úri osztályt, hanem a nép minden fiából urat és gentlemant csinál.

Ennek az elvnek a győzelmét ideig-óráig ugyan fel lehet tartóztatni; de végső diadala mindnyájunk előtt biztos, kik a nemzet dicső nagy jövőjében bízunk.

A DZSENTRI.

«Higye el kegyelmes uram — monda mentegetőzve a kormánylap szerkesztője a miniszterelnöknek — nem szívesen adtam ki a kifogásolt hírt. De mit tehettem volna? A közgazgatási bizottság határozatilag kimondta, hogy Czobor Elek ellen (az igazi név más-kép hangzik) árvapénzek sikkasztása miatt bűnvádi feljelentést tegyenek. Ezt az autentikus híradást aztán nem lehetett mellőzni.»

«Bizony rosszul tette, hogy nem mellőzte — válaszolt az öreg Tisza. — Tudja meg barátom, hogy ilyen régi jó család neve a nemzet egyik legnagyobb kincse. Ezt minden meg-hurczoltatástól meg kell óvni. Ez legnagyobb érdekünk, mely minden más tekinteten felül áll.»

A képviselők, a kik a nagy generálist félkörben körülvették, helyeslőleg bólintgattak. Szívüket jóleső melegség árasztotta el; szemük felragyogott. Ez a beszéd lelkük visszhangja volt. Igaz-e ez a kategorikus állítás a

nemzet egyik legnagyobb kincséről: azt nem keresték, nem kutatták. De érezték, hogy az egész ország az ő táborukban van és hogy ugyanezt a nézetet vallja. És különben a* tévedés, ha ez mindnyájunk tévedése, nem fölötté áll-e az igazságnak? Hogy minden számottevő ember akkortájt így vélekedett és talán még manapság is így vélekedik: aziránt nincs semmi kétség. Még a köznép is, az alsóbb osztályok, melyeknek pedig okuk volna ezt a kemény tételt kifogásolni, sem tesznek ellenvetést, és rendjénvaló dolognak tartják, hogy az igazság sújtó keze az urak előtt megbénul és hogy ezek minden bajból valahogyan ép bőrrel másznak ki.

Már ez a világ rendje, a melyen okos ember nem akad fenn. És ez a kegyes elnézés, a melynek tipikus esetéről megemlékeztem» különben csak egyes tartozéka annak a kiváltságos állásnak, melyet a dzsentrí élvez. Hja, a kinek az Isten jót akar, az mint a középosztály fia jöjjön a világra! Bölcsője körül állanak a családi nexus, a protekció bűbajos tündérei; megaranyozzák életét, egyengetik útját és feltárják előtte a dicsőség és a méltóságok kapuit. A megyei hivatalok, a minisztériumok állásai in praxi majdnem kizáróla-

gosan neki vannak fentartva. Nem is lehet e miatt haragudni, mert ez a monopólium az atyafiság, a régi nexus természetes rendjén fejlődött így ki. Denikve az előny, a preferencia, mely mint közéletünk egyik imponderabiliája észrevétlenül alakult ki, megvan! Csakis a rosszmájú izgató kritizálgatja; de különben mindenki elismeri és meghajol előtte. A nemzet minden rétege át van hatva a dzsentrí hagyományos felsőbbségének tiszteletétől. Még az elzsidósodott bankvilág is honorálja. A pénzkirályt büszke öröm tölti el, ha egy dzsentrífiút titkárnak nyerhet meg. Még ebben az idegen atmoszférában is ők a favoritok és a vezérigazgató, akár egy milliós spekuláczió, úgy töri a fejét a fölött, hogyan lehetne az üzlethez különben sehogy sem értő régi táblabírák ivadéka számára egy jól dotált reprezentív állást kreálni bankjában.

Senki sem foghatja rám, hogy ez állapot bemutatása talán túlzott, vagy hogy azt rikító színekkel festettem volna. Lelkemre mondom, hogy semmiféle irigységkeltő hiperbolákat nem akartam használni. De igenis annak a csodálkozásnak akartam kifejezést adni, hogy az anynyi előny nyel és társadalmi kiváltsággal felruházott osztály védői mindig panaszkodnak az

osztály hanyatlása és mostoha sorsa miatt. Minduntalan lehet olvasni: «Pusztul a középosztály! Düledeznek a kúriák! Inog a talaj a régi családok lába alatt!» És vészujjoló hangon teszik hozzá. «Vigyázzon a nemzet, hogy a középosztály teljesen ki ne vesszen! Segítsen, mert ezzel csak magán segít! A közép-nemesség végromlása az egész nemzetet veszélybe sodorja.»

Szívünk ellágyul és lelki szemünk előtt áll a híres ősök nemes sarjadéka, a kinek birtoka idegen kézre jutott, ő maga földönfutóvá lett s vele' a nemzet egy derék, tiszteletreméltó tagját vesztette el. Bizony ez a kisajátítás nagy veszedelemmel jár a nemzetre nézve! Ezt csak mindenki belátja! De ha éppen nem mindenki hajlik erre a nézetre, ez menten abba a gyanúba keveredik, hogy a nemzeti veszedelem iránt érzéktelen, hogy a hazafias aggályokkal szemben közönnyel viseltetik. Okos-e, tanácsos-e tehát kimondani, hogy ha tényleg igaz volna a középosztály rohamos hanyatlása, mondom, ha tényleg igaz volna ez a romlás, akkor ez a tagadhatatlan előnyök mellett, melyeket élvez, nem éppen fényes tanúbizonysága volna képességének és életrevalóságának. Az, a kit a handicaper olyan

nagy előnyben részesít a startnál, annak még sem volna szabad a versenyben utolsónak bejőnie. Konstatáljuk különben, hogy ez a baj nem magyar specialitás. Németországban és Angliában hasonló panaszokat hangoztatnak az agrár-pártok. Az irodalom emberei nagy előszeretettel kultiválják ezt a témát. Az elszegegyedetted nemes és a vaskezü parvenü, a ki őt birtokából kiforgatta, olyan antitézis, melynek ki domborításával szép hatást lehet elérni. A szatirikusok minden korban ebben a bajban vájkáltak. Martial minden lapján maró gúnynyal szól a jött-ment emberekről s a meggazdagodott szabadosokról, a kiknek nyakán olyan vastag aranyláncz lóg, mint hajdan a vasbilincs, melyet a szolgaság idején lábukon czipeltek. «Még látni — mondja egy helyütt — a sebhelyeket, a melyekre gondosan szépségflastromokat raknak, hogy a korbácsütéseknek alig behegedt forradásait eltakarják. És ezek a nyomorultak most a legszebb kastélyokat bitorolják, ők terpeszkednek a szenátorok ülőhelyein, a kiknek züllött sarjadékai viszont állóhelyeken szoronganak. A hajdani cselédek leányai pedig olyan tükör előtt cizomázzák magukat, a melynek kerete gyönyöktől és drágakövektől ragyog és fölér

a régi nemesi család leányainak a hozományával.» Ugyebár, ezt akármelyik újabbkori poéta is írhatta volna? A régi családok sorsa tehát, úgy látszik, mindig süppedékes talajon állott és az ókorban szakasztott olyan volt, mint mostanában. A viszony a parvenü és a régi dzsentrí közt Martial óta Bárd Miklósig, nem igen változott.

És mi következik mindebből?

Az, hogy a társadalmi osztályok emelkedő és hanyatló mozgalma rendes, nagy folyamat, mely biológiai törvényen alapul. Hiszen az banális igazság, hogy az úri mód nem feltétlen áldás az egyénre nézve; a kényelmes, gondtalan rendes életnek bizonyos árnyoldala is van. Valóban, a közepes emberre nézve az úri élet nagyon kétes értékű kiváltság.

Darwin, George Grote, a nagy történetíró, milliomosok voltak. Széchenyi István a mágnás-élet minden fényét és pompáját élvezhette. De ők nem ismertek pihenést. Nekik küldetésük volt. Ennek tudatában éjjel-nappal fáradoztak és egész életüket az emberiség, a nemzet nagy problémáinak áldozták. Nem úgy áll a dolog a közönséges embernél. Egyéniségének nincs tartalma, melyet meg akarna valósítani. Nagy ambíció, nagy eszmék nem hevítik. Az élet

rá nézve üres és sivár, ha szükségletei, sőt kedvtelései már ki vannak elégítve. Nem tud erejével mit kezdeni, ha kielégítetlen vágyak, ha pénzre és dicsőségre való éhség munkára nem kergeti. A jóllakottság lustává teszi az embert, nem jár zsákmány után, a küzdelem terhére van. Képessége elernyed, elpuhul, elszokik a küzdelemtől és harczképessége rohamosan csökken. Ez természetes sorsa az úri fajtának. A mellett ezek az emberek a legdrágább fényűzésre adják magukat az által, hogy önbizalmuk, hiúságuk mérhetetlenül növekszik. Nagyon rá-tartósak és kevélyek nemcsak lovaikra és vadászataikra, hanem egész egyéniségükre, függetlenségükre és korrektségükre. Ez a típus nem hunyászkodik meg könnyen, és sokáig morfondíroz: vajjon kifizeti-e magát, hogy egyes esetben megalázkodjék, hogy valaki után futkosson. Az alsó rétegek szülöttje ellenben, a ki azzal a csatakiáltással küzd: «Karrier, vagy halál!» — mohón kap az alkalmon és megelőzi, legyúri őt. Így még azok a tiszteletreméltó skrupulusok is, melyek az osztályöntudatból fakadnak, hozzájárulnak ahhoz, hogy a felsőbb réteg harczképességét leszállítsák. Alól maradnak. Lábuk kiesik a kengyelből. A nyáj-őrző juhászcutya, mely a farkasokkal is kény-

telen szembeszállni, legyőzi a család elkényeztetett kedvencét, a finom ölebet. Ez a világ sorsa. Ez az osztályok nyughatatlan mozgalma, az embereknek fel és alábillenő keringése.

De ha a középnemesség élhetetlen tagjai kiesnek a sorból, épp annyian és talán sokkal többen emelkednek a társadalmi létrán, és kitöltik a rést. Böven osztogatják manapság a kutyabőr, nagy vagyonokat harácsolnak össze, ügyes emberek rohamosan fényes pályát futnak be.

Azonban itt egy különös jelenséggel találkozunk. Mi csak a hanyatló embereket látjuk, ezeket siratjuk, ezek felé fordul érdeklődésünk és részvétünk.

Az új embereket, a kik a középosztály soraiba lépnek és a kik a kiselejtezett elemeket pótolják, rossz szemmel nézzük, kelletlenül fogadjuk és nem ismerjük el őket teljes értékűeknek. Az Országos Kaszinó ajtaja előttük zárva marad. A régi család tékozló fia, az alispánjelölttől a díjnokságig lerongyolódott nagy famíliának sarja, kedvesebb előttünk, mint a felczihelődött vasgyáros, a hódító captain of industry, vagy az alacsony sorsból vezető állásba jutott bürokrata.

Pedig ezek az új elemek fölfrissítik a régi

középosztály petyhüdt vérét s új fényt, új erőt jelentenek, mely az egész osztálynak dicsőségére válik. Ezeknek az új embereknek a beözönlése a középosztály megújítását és megerősítését célozza. Ez tulajdonképen a dzsenti megmentése. A ki más mentést akar, az nem jár helyes úton; az az egyéni érdeket és nem a nemzet érdekeit szolgálja. Az a törekvés, hogy a középosztályt, a régi családok sarjadjáit, középbirtokok állami kihalása útján való segélyezéssel mentsek meg, teljesen céltalan és igazságtalan akció. Ez végelemzésben arra lyukad ki, hogy az élnéltelességre és a gyámoltalanságra díjat tűzünk, az intelligencia, a szorgalom és a munka rovására a nemzet fiait lustaságra és könnyelműsége tántítjuk. De — így hangzik az ellenvetés — ha éppen ezekhez a régi emberekhez fűz szívünk vonzalma és ellenállhatatlan rokonérzése! Mert ez a mi fajtánk, a mi vérünk. Ezeknek az ősei hódították meg az országot és védték meg az alkotmányt. Ki tudja, vajjon az újak bizalmat érdemelnek-e, hogy nehéz időben helyt állanak-e a nemzet érdekeiért?

Ez a kérdés nemcsak minálunk merült már fel. Az összes európai nemzetek tudósai meghányták-vetették a faj problémáját és arra a

konklúzióra jutottak, hogy a nemzet nem vérrokonság és faj produktuma, hanem történelmi képződmény. Tisztafajú nemzetek sem Európában, sem másutt nem existálnak. Hogy az angol nemzet kevert faj: dán, szász, normán és kelta vér vegyüléke, az tiszta sor. A francziákról be van bizonyítva, hogy több bennük a frank, azaz a tősgyökeres német keverék, mint magában a német nemzetben. Ez utóbbiban viszont a vend, sorb és litván elem annyira túlnyomó, hogy minden egyéb, Csak nem germán faj.

A vérrokonság és a fajbeli leszármazás tehát, még ha azt alapul akarnók is elfogadni, csak kétes szoliditással bír. A magyarság hasonlóan járt és csak úgy tudta fenmaradását biztosítani, hogy mindenféle idegen elemet, mint a kun, besnyő, kazár, tatár, török, szláv elemet felszított magába. Főnemességünk túlnyomóan germán eredetű. Az Árpáddal bevonult vezérek a törzsszervezet felbomlásakor a nemzeti pogányság védelmében vértettek el és helyükbe nyomultak Wasserburgi Wenczelin és a többi győzedelmes «hospites» ivadékai.

Még sokkal megbízhatatlanabb a régiségnek, mint a felsőbbbségi igénynek a jogcíme. «A nemesi családok csakis a címfestők szemeiben

régiek» — monda egyszer szarkasztikusan lord Beaconsfield.

A főemberek családjai mind a kihalás vagy az elkorcsosodás felé haladnak. Ezt mondják az angolok, a kik a nemesi családok történetét nemcsak genealógiai hízelgés szempontjából, hanem történelmi igazsággal tárgyalják. Ki van mutatva, hogy az angol felsőház 500 lordja közül csak 60 tud kilencz öst felmutatni. A legtöbb nemesi család ujkeletű. Tudvalevően 1832 óta 150 családnak adományozták a peeri rangot. A westminsteri herceg, a kinek mérhetetlen gazdagsága onnan ered, hogy telkein London legfashionable városrésze, a Belgravia épült, csak 150 év előtt lett nemes. Nem sokkal jobban áll a Rüssel, a Portland és más hires nemzetségek ősi eredete. A nagy családok virágzása rendszerint rövid ideig tart. Viszont az új családok a harmadik generációban már mint fajemberek, mint régi arisztokraták szerepelhetnek, annál is inkább, mert óvatosan tartózkodnak attól, hogy szerény múltjukat mindenki előtt feltárják. A közös sors, az alkalmazkodás, a föld birtoklása és az összeházasodás: ezek az osztályközösség alkotó elemei, ezek alapítják meg a jajrokonságot. vagy a mi ezzel egyenértékű, a

fajrokonság hitét és látszatát. Ha a régi címereknek a patináját egy kicsit kapargatjuk, rögtön rábukkanunk a jövevényre, a ki éppen olyan eszközökkel nyitott magának utat a kiválasztottak táborába, mint azok az epigonok, a kik fölött az obskúrus eredetükről hamar megfeledkezett ivadékok csúfolóznak. A szociális mozgalom, az emelkedés és sülyedés hullámszó árja nem pihen meg soha! A társadalomban az osztályok természetesen alakulnak. Ha három ember van együtt, akkor három osztálynak a csirája van megadva. Középosztály mindig lesz. A kérdés csak az, vajjon mint a nemzet testén élőködő címeres kaszt tengődik-e, vagy pedig hogy tekintélye és szellemi befolyása által díszes állására méltónak mutatja-e magát? A ki akármilyen szépen csengő, fülbemászó jelszavak alatt mentő akciót akar indítani a jó családok élehetetlen ivadékaik számára, az tulajdonképpen az osztály érdeke ellen és annak megrontására dolgozik. Mert a nagy proceszus, mely a tehetetlenek kiküszöbölésére és a friss elemek befogadására törekszik, ősidők óta folyik. Ezt holmi segélyakciókkal megzavarni nem szabad. Alapjában véve az ilyen kuruzslás oda lyukad ki, hogy nem engedjük a betegség anyagát a testből

eltávozni s nem engedjük az életerőt új elemek által felfrissülni. A pusztuló dzsentrifélet való lamentálás: a nemzeti élet szerves törvényeinek és a társadalmi mozgalomnak teljes félreértésén alapszik. A középosztály mindig úgy képződött, hogy életképtelen elemei kiszorultak és hogy a nép legalsóbb rétegeiből a hódítók, az érdeemesek, a sikeresek bejutottak. A középosztályba való emelkedés a sikeres munkának társadalmi szentesítését és megkoronázását jelenti. Ez volt a létalapja, ez a szabad szellem növelte az erejét. Ezt a jellegét meg kell tartania, ha nem akar rongyokban hivalkodó hidalgók kasztjává elfajulni.

A PARASZT.

A szegény ember nagy barátja és pártfogója: Marx Károly, nem viseltetett valami nagy előszeretettel a paraszt iránt. Elmaradt barbárnak gúnyolta, a kinek a szívéhez, eszéhez nem lehet hozzáférni és a ki nem képes új eszmékért lelkesedni. Már furcsa ósdi ruházkodása, melyhez csökönnyösen ragaszkodik — így gúnyolódott a szocializmus híres prófétája — ez a külsőség is mutatja, hogy a kultúra új formái nem tudják a falusi embert meghódítani, az annyi időn át változatlanul fennmaradt népviselet — szerinte — symbolikus kifejezése annak, hogy a paraszt a hagyományok embere, hogy nem tud lépést tartani kortársainak felvilágosodott részével, nem él velük eszmei és erkölcsi közösségben.

Bezzeg másképp áll a dolog a városi munkásnéppel! Megértették az új tanokat és lelkesedéssel szívták magukba a szocializmus igéjét.

«Ezt a földet — így szólott Marx, mint a kísértő pokol fejedelme a hegy csúcsáról — a meddig csak a szem ellát, minden pompájával és minden gazdagságával nektek adom! Ti szereztétek azt kezetek munkájával és mások ültek örökségetekbe! Ezek a mérhetetlen kincsek onnan eredtek, hogy a tőke magába szívja a munkának értéktöbbletét és nektek éppen csak annyi jut, hogy nyomorúságosan tengődhessetek.»

És az izgalomtól pihegő tömeghez fordulva hozzátette:

«Ez a temérdek gazdagság jog és igazság szerint a tietek! Ezt vissza kell szerezni! De nem ám nyers erőszakkal, vagy fosztogatással! Ez nem vezetne célhoz. Mert ha ma a föld összes kincseit felosztanák, rövid idő múlva ismét a mai rossz állapotba sülyednénk vissza. Nem vagyonszétosztásról van itt szó! Csak egy dolog segíthetne rajtatok alaposan és mindörökké: a munkaszervezet meg kell változtatni; a termelés eszközeit, a gépeket, a szerzőmunkát ki kell sajátítani és a munkát társulati alapon, a kollektivitás elve alapján kell szervezni b

Bámulatos, hogy minő hatással volt ez a szózat a munkásnépre. A tömegek úgy fogad-

ták azt, mint valami isteni kinyilatkoztatást, ezért lelkesedtek, ezért áldoztak, vérszerződésre léptek egymással, mely összetartás és fegyelem dolgában a legtökéletesebb szervezet lett, a mit egy közös ideálért való rajongás százezrek lelkében eddig létrehozni képes volt.

De ez a hatás bármily nagyszerűnek mutatkozott is, mégis csak a városi munkástömegekre szorítkozott. A falusi szegénység, a félre-eső kuczkójában tengődő paraszt nem sorakozott a szocializmus zászlaja alá. Sőt kétség-telenül antikollektivista magatartást tanúsított. Mikor 1848-ban a párisi munkásvilág az újonnan kikiáltott köztársaságnak határozottan szocialista irányzatot adott, a régi dinasztia emberei bejárták a vidéket és azzal korteskedtek a respublika ellen, hogy az állam birtokba veszi az összes földeket, mindenki tartozik az államnak robottal és úri dologgal. Ezt akarják a szocialisták visszaállítani. Ezen-túl minden államosítva lesz, — az asszonyokat és a gyermekeket sem véve ki.

Több se kellett a parasztnak! Furkósbottal verte ki az elvtársakat és a legreakzionáriusabb embereket, a kik csak akadtak, választotta be a képviselőházba. Akkora félelem szállta meg a szocialista kalandos próbálkozástól a

parasztoakat, hogy nem volt kormány, melynek szabadságfosztó szigorát és erélyét elég messzemenőnek találták volna. Valóságos örömujjongással fogadták III. Napóleon diktatúráját, mely azt hirdette, hogy a társadalmat megmenti és a tulajdonjog, valamint a család szentségét minden merénylet ellen megoltalmazza. Nem bánták ők, hogy a képviselőházat szétkergették és hogy a polgári jogokat elkobozták; csak azt óhajtották, hogy a szocialisták támadásaitól óvja meg őket az Isten és az abszolútizmus!

A falusi és a városi nép ideálja tehát egymástól messze elütő. Ez az ellentét egyike a legjelentősebb vonásoknak a modern történelemben. A paraszt és a munkás közt való viszály nagyobb hatással volt az újkori fejlődésre, mint a császárok és királyok háborúskodása.

Pedig az ember inkább azt hinné, hogy a falusi és a városi proletárnak sok tekintetben közös érdekeik volnának. De egyik fél sem tudta a módját annak, hogy ezt a kérdést tisztázza.

Eje már most értjük Marxnak a neheztelését. A parasztoak a régi reakzionárius pártok zászlaja alatt küzdöttek és véres harczoakat vívtak az abszolútizmus és a kiváltságos osz-

tályuralom mellett. A nép fiai két ellenséges táborra, oszoltak; egymást vagdalták és öldösködtek. A parasztság megbuktatta a népszabadság dicső alkotását: a második köztársaságot, melyhez a városi munkásnép annyi ábrándos reményt fűzött.

De ezt a kemény leczkét jól megjegyezték maguknak a városi proletáriusok. Midőn a német szocialisták 1890-ben fényes győzelmet arattak és a választásnál 1,200.000 szavazatot kaptak, a vezérek aggódva konstatálták, hogy a szocialista jelöltekre egy paraszt sem adta le szavazatát.

«Semmit sem nyertünk — mondták — ha a parasztot nem tudjuk táborunkba terelni.»

És Liebknecht hozzátette:

«Hiszen nekünk nem kell a paraszt közreműködése arra, hogy az osztályállamot felrobantsuk; de nem szabad, hogy ellenünk forduljon.»

«Ki a falura!» — így hangzott a jelszó. — «Az elvtársak menjenek szerte a falvakba propagandát csinálni és a szocialista ígét hirdetni!»

«De, uram teremtőm, mit mondjunk a parasztnak?» — kérdezték az apostolok. Marx azt tanította, hogy a paraszt nem tud olyan olcsón termelni, mint a latifundium birtokosa;

a paraszt nem tud észszerűen gazdálkodni; nem tud gépeket és új módszereket alkalmazni. A parasztnak tehát tönkre kell mennie. Erre az állam kénytelen lesz közbelépni; tulajdonba veszi át az összes földbirtokot és azt paraszt-szövetkezetek által, a kollektivitás elve szerint művelteti meg.

De a kollektivitás, melyért a városi proletár annyira lelkesedik, sehogy se tetszik a parasztnak. Ne merjen neki senki arról beszélni, hogy az állam elveszi a földjét és másikat ad helyette. Már a tagosítás alkalmával is sok véres zendülésben tiltakozott az ilyen cserebere ellen, melylyel ő sohasem járt jól. Az elvtársak rögtön észrevették, hogy ilyformán egy parasztot sem fognak a szocializmus táborába csalogatni. A főpróféta nyilván tévedett, a midőn a földművelést és az ipari termelést egy kaptárára húzta. Hiába hajtogatta Marx, hogy a paraszt csak illuzionista és nem elég intelligens ahhoz, hogy helyzetét tisztán lássa.

«A paraszt — úgymond — még akkor sem ébred tudatára sanyarú állapotának, ha a jelzalog-kölcsön súlya alatt összegörnyed és földjéből már egy morzsa sem az övé.»

Akárhogy forgassuk is, az bizonyos, hogy a paraszt nem állott kötélnek. Antikollekti-

vista koponyája nem vette be a szocialista maszlagot. A vezérek gondolkodtak, tanakodtak és végre a boroszlói pártgyűlésen (1895-ben) egyenesen a földmívelő nép számára készített paraszt-programmal állottak elő.

Ennek főpontja az volt, hogy az állam minél több nagybirtokot sajátítson ki és községenként a paraszt-szövetkezeteknek adja át művelésre. E miatt nagy vihar tört ki. Hiszen ezek az átkos opportunisták a paraszt-teleket a régi tulajdonos kezén hagyták és ezzel elismerték a magántulajdon szentségét! Nekünk nincs más erősségünk — harsogták a tántoríthatatlan elvtársak — mint elveink, melyekkel hívőket toborozhatunk! Ezekkel állunk, vagy bukunk!

Az opportunista program minden egyes pontja nemcsak szentségtörés, hanem teljes abszurditás. Annak munkásvédelmi része abban a hibában szenved, hogy a kisbirtokost összetéveszti a mezei munkással, holott a két érdekkör merőben ellentétes. A munkásbiztosítás, a gyermek-munka tilalma, a nyolczórai munkanap, a cselédtörvény eltörlése: mindezek a pontok nagyon tetszenek a mezei munkásnak; de a paraszt részéről a legnagyobb ellentállással találkoznak. Ezek az ígéretek nem

alkalmasak arra, hogy velük a földművelő népet magunkhoz édesgessük. Legyünk legalább tisztában azzal, hogy kit akarunk megnyerni: a parasztot vagy a mezei munkást? Mind a kettőnek egyformán tetszetős dolgokkal alig lehet előhozakodni. Van azután az új programnak még egy pontja: a jelzálogkölcsök államosítása. Ez nagy jótétemény lesz a nagybirtokosok, a bankárok és az uzorások számára, a kik a második tétellel, mely az államnak szűken kimért első tétje után következik, kitűnő üzleteket fognak csinálni. Nem a mi feladatunk, hogy az osztályállamnak amúgy is óriási hatalmát még nagyobbítsuk azáltal, hogy minden egyes paraszt tőle, mint hitelezőjétől rettegjen.

E lesújtó kritika folytán a programot a szavazatok kétharmadával elvetették. Az ortodox marxista Kautsky azt mondta:

»Nem akarjuk a parasztnak a tulajdonjoghoz való fanatikus ragaszkodását még növelni.»

Bebel pedig szomorúan elmélkedett, mondván:

«Szép álmom, hogy a szocializmus a városi proletár-pártból egy egyetemes, az egész népet magába foglaló párttá alakuljon át. De ez még korai.»

Külömben — vigasztalódtak az elvtársak — a paraszt kihalófélben levő osztály. Németország mindinkább ipari állammá lesz. A lakoságnak több mint 60 százaléka ipar után él. A parasztságnak, mint hatalmi tényezőnek jelentősége idővel annyira fog csökkenni, hogy annak kedvéért kár koncessziókat tenni alapelvünk rovására. A parasztság hanyatló, az ipari munkásnép pedig emelkedő osztály; ezt a kettőt bajosan lehet egy kalap alá hozni.

Vajjon valóban így áll-e a dolog; ezt nem kívánjuk e helyütt fejtegetni.

Annyi bizonyos, hogy hazánkban a viszonyok merően eltérők, a mennyiben a mezői munkások száma 4.100,000, az ipari munkásokét pedig kereken csak 800,000-re teszik.

És ha a parasztkérdés Németországban vagy Franciaországban lassankint veszít is fontosságából, ez Magyarországra nézve beláthatatlan ideig a legfontosabb állami és nemzeti probléma marad. Minden párt és minden politikus tartozik ebben a kérdésben állást foglalni.

Nemrég «A kié a föld, azé az ország» című tanulmány jelent meg egy törülmetezett konzervatív író tollából. A szerző még az üzletemberek és a bankárok birtokvásár-

lásait is gyanús szemmel nézi és őket nem kívánatos jövevényeknek minősíti. Az író a lehető legnagyobb higgadtsággal és simasággal mutatja ki a következő tétéleket:

A birtokmegosztás hazánkban olyan rossz és káros, hogy ahhoz csak a régi Írország állapotát lehet hasonlítani. A kivándorlásnak és gazdasági gyengeségünknek egyik főokozója a rossz birtokmegosztás. Nálunk sok a köztött birtok, sok a latifundium és kevés a paraszt. Ez a birtokmegosztás a lehető legnagyobb erőpazarlás, melyet egy nemzet valaha megengedett magának.

Mennyire vérezhetett ennek a vérbeli konzervatívnek a szíve, a mikor ilyen keserű igazságokat kellett hangoztatnia! Az előadás hevében még arra is vetemedik, hogy szelíden és félénken a hitbizományi köteléknek legalább részben való feloldását indítványozza, mi által akaratlanul a legmélyebb fenekére jut a radikális pokolnak. Mert akármilyen tekervényesen és czikornyásan tudja is a névtelen írásművész a dolgokat előadni és akármennyi mézet kever is a vitriolba: mégis velejében ugyanazt hirdeti, mint az általa utált és kiátkozott államfelforgató elemek.

«A földéhség csillapítása!» — ez a köve-

teles hangzik fel konzervatív és radikális oldalról egyaránt. Hátha a bölcsek és higgadtak szavára hallgatnak és az államfentartó mérésékelt pártok ezt a programot kezükbe veszik és nagyszabású parasztpolitikát inaugurálnak? Vajjon nincs-e éhez reményünk, különösen most, a midőn a választói jog reformja által a parasztság politikai súlya is gyarapodik?

Fájdalom, tudjuk és tapasztaljuk, hogy a higgadt bölcseségnek vajmi kevés szerepe van a politikai dolgok elintézésénél. Az embereket minduntalan tanítgatják, hogy szenvedélyeiket fêkezzék meg és a politikusokat figyelmeztetik, hogy előrelátással bírjanak. De sem az emberek nem akarnak letenni szenvedélyeikről, sem a politikusok nem akarják az annyira feldicsért előrelátást tanúsítani. E miatt aztán a higgadtság szava, épen mint az idézett iróé, elhangzik, miként üres szó a pusztában. Azután jönnek az izgatók, a felforgatók és az agitátorok, kik a dolgokat kezükbe veszik és sokszor jobban boldogulnak. Mert a politikában éppen úgy vagyunk, mint a családban. A vásott terrorista gyermeknek készségesen mindent megadnak, a mit a jó fiútól állhatosan megtagadnak.

Nagyon tanulságos erre nézve Bismarcknak egy kijelentése. Ugyanis egy szép napon egyik-tisztelője nagyon méltatlankodott a szociálisták hálátlansága miatt.

— Pedig — monda — a kancellár rengeteg sokat tett értök. Óriási küzdelmek között valósította meg a munkásbiztosítást. Kár volt tehát nekik annyira izgulni, agitálni és az országot' felverni! A kancellár — úgymond — mindazokat az alkotásokat önszántából a nélkül is megvalósította volna.

Erre a kancellár finom mosolylyal így szólt:

— No, ez nem egészen bizonyos!

Ebben a mondásban van a gyakorlati politikának egész bölcsesége. A kormányzás művészete, úgy Játszik, abban áll, hogy az ember ne törődjék olyan dolgokkal, a melyek nem égnék a körmére. És ezzel egyszersmind jellemeztük a parasztkérdés jövő fejlődését a reformált választójog uralma alatt.

A MAGYAR JOBBÁGYSÁG.

A ki megkívánja az olyan emóciókat, a minőket a Tamás bácsi kunyhója ébreszt az érzelmes szívekben, az Acsády Ignác alapos és nagyon figyelemreméltó tanulmányában «A magyar jobbágyság történeté»-ben bő ki-elégítést fog találni. Valóban megrázó az elnyomásnak és szenvedésnek sötét képe, a melyet a jobbágyság helyzete tár elénk elannyira, hogy idegeink a torlódó komor benyomások tömeges hatása alatt már alig reagálnak. Mert az a nyomor legnagyobb nyomorúsága, hogy egészen fásulttá tesz, annyira elidegeníti tőlünk embertársainkat, hogy már alig tartjuk fenn velük az érzelemközösséget, és meglehetősen közönynyel nézzük a tömeges kétségbeesést. Ily borús hangulatot kelt lelkünkben a jobbágyság tragikuma, a mint azt az elfogulatlan történelmi kutatás előadja.

De van ennek a megkapó rajznak még egy sokkalta sötétebb és fájdalom, speczifikus ma-

gyar háttére is. A jobbágyság sorsa ugyan európaszerte felette sanyarú volt, de a politikai visszahatás nem nyilatkozott meg seholsem annyira károsan, mint épen minálunk. A földművelő munkástömegek az egész kontinensen gyakorlatilag ki voltak vetköztetve minden jogból és egészen az urak kényekedvétől függtek. A szolgálatok, a melyekkel tartoztak, még csak meg sem voltak állapítva. Három évszázadon át küzdöttek a szerencsétlenek csak azért, hogy terheiket legalább határozzák meg. Végre Mária Terézia uralkodása alatt elkészült az urbárium, mely megszabta a parasztnak földesura iránti kötelezettségeit. De ez az intézkedés irott malaszt maradt és a rendek csúfolódva sugdosták egymás között: Lusimus Mariam Teresiam. (Kijátszottuk Mária Teréziát.)

A paraszt ínséges helyzetének betetőzése az volt, hogy elvették költözködési szabadságát, a röghöz kötötték és ezzel egészen rabszolgasorsra juttatták. A történelmi tankönyvek azt írják ugyan, hogy a kereszténység eltörölte a rabszolgaságot. Ez igaz is, de a feudalizmus mellékajtón, jobbágyság elnevezés alatt becsempészte újból, és az egész állam-

rendszert erre alapította. Csakhogy ez nem ment véres küzdelem nélkül. A szegény, leigázott pór nép a nyomor legalsó fokáig süllyedt. De nem veszett ki soha szívéből a szabadság utáni gyötrő vágy. Száz és száz örült lázadásban ontotta véré.

A jobbágyok mindig emlegették, hogy hajdan ők is szabad magyarok voltak és csak az urak hamissága taszította ki őket a szabadok sorából. A honfoglalás idejében tényleg nem ismerték a jobbágyságot. A midőn Árpád vezér elfoglalta az országot, csapatai csupa szabad magyarból állottak; a kevésszámú rabszolga, a kiket magukkal hoztak, a hadi foglyokból került ki. Az idegen törzsek, a melyeket a honfoglalók az országban találtak, bizonyos szolgálati viszonyban állottak a földbirtok tulajdonosaival, a kiknek telkét művelték. Pénzbeli munkabért nem húztak; ez abban az időben lehetetlen volt. A munkás telket kapott, termésének bizonyos részével és azonfölül még az úri földön végzett bizonyos munkával fizette a haszonbért. A robot szó szláv eredete mutatja, hogy a munkaszervezet ezen formáját átvették az ország régi lakóitól. A földbirtokos és a munkás között fennálló ezen helyzet természetszerűleg alakult ki és meg-

lehetősen enyhe feltételek között létesült. Eleinte szó sem volt megkötöttségről és az a hallatlan igazságtalanság, hogy az állami terhek egész súlya a jobbágyság vállát terhelje, csak egy későbbi kor műve volt. Ezen elfajulása az eredeti viszonyoknak csak akkor következett be, midőn a királyi hatalom hanyatlásával a nagybirtokosság kaparintotta magához a legtöbb hatósági jogot, a midőn a földbirtokos az ő területén a legfőbb hadúr, a legfőbb bíró és a közigazgatás felelősségnélküli kezelője volt. A munkás-szerződés megsínlette azt, hogy az egyik fél egyszersmind az állam mindenhatóságát képviselte és így módját ejthette annak, hogy a szabad munkást lassanként teljesen alávetett, mindenben megkötött rabszolgává tegye, a ki, mint azt Rákóczi Ferencz emlékirataiban írta, minden tulajdonától »meg volt fosztva és csak a lelkét mondhatta sajátjának.

Ezeken a tűrhetetlen állapotokon véres fölkeléseivel hiába próbált javítani a jobbágyság. Mindannyiszor kegyetlenül leverték. Az óriási medve dühtől elvakítva, vérben forgó szemmel, vadul nekiment kínzóinak, de ezek, daczára ellenfelük mérhetlenül nagyobb fizikai erejének, ügyességgel fortélylyal mindig le tudták teperni. A pór-

ság barbár tudatlansága teljesen ellensúlyozta erejét és azt lehet mondani, hogy nehezebb láncokat rakott rájuk, mint a szolgaság. A szerencsétlenek tudtak meghalni, de a szabadságot kivívni nem tudták. Szomorú népdalok keseregnek a parasztság együgyűsége, gyámoltalansága felett, mely megpecsételte gyászos sorsát. A köznép keserű tapasztalatai számos közmondásban is megnyilatkoznak: «Ki urával pöröl, isten az orvosa.» «Urak vesznek össze, jobbágnak tépik haját.» «Határjárás: tatárjárás.»

Az együgyűségnek valóban megható jellemvonása, hogy a szegény nép minden ily zendülés alkalmával mindjárt a községházához rohant és az ott őrzött iratokat felégette, abban a babonás hitben, hogy rabsága okozóját megsemmisíti és szabadságát ilyképen visszanyeri. Irtózatos volt némelykor a kétségbeesett, elvadult tömeg kitörése. A minduntalan megújuló, majd helyi, majd országos pórlázadások a társadalmi ellentéteknek olyan metsző élességét mutatják, hogy a jelenlegi szocialista háborúskodás minden jelenségeivel, a bojkottal és sztrájkjal együtt, azzal összehasonlítva csak afféle limonádépezsdülésnek mondható.

Milyen tévedés rejlik abban a sokfelé elterjedt véleményben, hogy a szocziális kérdés csak a XIX. század szüleménye, hogy hajdan az alsóbb néposztályok csöndes megadással és szívükben uruk iránt való gyermeki ragaszkodással viselték szomorú sorsukat! Állítólag csak a túlvilági hit modern megingatásával ébredt volna fel a jámbor népben a jobb megélhetés utáni ördögi vágy és az istentelen irigység a jobbmódúak ellen. És e miatt sokan a vallásosságot nagy politikai medicinának hiszik.

A történelem bizony mást tanít és ha régi krónikáinkban figyelmesen lapozgatunk, azt a benyomást nyerjük, hogy soha féktelenebb osztálygyűlölet és izzóbb forradalmi szellem nem marczangolta a lelkeket, mint abban a korban, melyet példakép szeretnek felhozni az új idők nagyravágyásával és fegyelmetlenségével szemben.

A jobbagyság története a XIV. századtól kezdve egészen 1848-ig nem egyéb, mint számtalanszor megismételt dühös kísérletek láncolata, hogy fejét a járomból kiszabadítsa. A tömeg állandó forrongásban volt. Régi törvényeink jó harmadrésze szocziálpolitikai, a mennyiben részint segítő intézkedésekkel, más-

részt büntető rendelkezéssel iparkodnak interveniálni, de tényleg igen keveset javítottak a helyzeten. A tömeg pláne még szerencsétlenebb volt kísérleteiben. Bárhogyan ágaskodtak a jobbágyok, akármennyire rázták is, rángatták is bilincseiket, a vas csak még jobban bevágódott a húrukba. Az elnyomás nem lohasztotta le a köznépnek a szabadság iránti vágyát, de elvette minden képességét arra, hogy azt saját erejéből megszerezze.

A jobbágyoknak csak egy mentsvárunk maradt. A midőn az elnyomók úgyszólván az egész vonalon győzedelmeskedtek és a nyomorgóknak minden reménye odaveszett, ez egyszersmind megfertőztette a többi osztályokat is és a pór nép baja most félreismerhetetlenül a nemzetet emésztő betegséggé fajult el. Mert a munkás nép ínségét, ha az izolálva maradhatott volna, természetesnek és rendjénlevőnek tekintették volna; de miután a többi rétegre is átháramlott, mindenféle mentőakcióba fogtak. Természetesen mindent megpróbáltak, csak a helyes orvosszertől húzódtak. Nem látták az összefüggést a parasztság ínséges helyzete és az ország pangása közt, nem akarták meglátni. Mert a rossz politikának az az állandó bűne, hogy mindenki a legnagyobb

jóakarattal kíván a haza baján segíteni, sőt kész a legnagyobb áldozatra is, feltéve, hogy az áldozatot más hozza, Pedig a nagy nemzeti orvosszerek kotyvasztása nem megy jó adag áldozatkészség nélkül. Különben semmi foganatjuk nincs. Viszont áll az is, hogy az ilyen, egyes osztály által adott jótétemény kamatostól visszafizetődik és a népnek hozott áldozat az egész nemzet fejlődésében és virágzásában százszorosan meghozza jutalmát.

De milyen messze volt a vezető osztály az ilyen gondolkodástól! ők az életet éppoly kevéssé tudták a jobbágyok nélkül elképzelni, mint mi munkások és a cselédek nélkül. «Isten, a természet és törvény teremtette a szolgaságot.» Ezt a kijelentést találjuk az 1751. évi országgyűlési naplóban. «Maga az Isten választást tett köztünk, a jobbágyra osztván a munkát és fogyatkozást, a főemberekre a bőséget és a vigasságos életet.» És ez a nyilatkozat, ám-bár 1748-ból ered, nem is áll olyan nagyon távol a mai kor gondolkozásától. A nemesség tehermentességét és a jobbágyságot az állam főpilléreinek tekintették és ha a parasztság felszabadítását csak emlegették is, nagy hévvel tiltakoztak ellene, mert «az új elvből alkotmányunk és az egész nemesi karnak végrom-

lása következnek.» Erősen állást foglaltak még az úrbér szabályozása ellen, a melyet Mária Terézia 1764-ben felvett a királyi proпозиciók közé és keményen odamondották a királynőnek a feliratban: «Ne kívánja tőlünk Felséged, hogy őseink vérel szerzett jogaiból akár egy hajszálnyit is engedjünk.»

Manapság, midőn a történet fáklyájának világitásánál a múlt kórságát és ennek okait olyan tisztán látjuk, a mint a saját bajunkkal szemben nem különb vaksággal vagyunk megverve, — mondom, jelenleg tudjuk, hogy a jobbágyi intézmény éppen azokat rontotta meg a legjobban, a kik abban legfőbb érdeküket látták. A kizsákmányoló kára volt a legnagyobb, mert az észszerű, jövedelmező gazdálkodás lehetetlenné vált. Igaz, hogy a birtokos egy feltétlenül rendelkezésére álló munkástömeget dolgoztatott, mely a létminimum legalacsonyabb határán nyomorgott úgy, hogy fenntartása kevésbe került. De ez az óriási előny csak látszólagos volt. Mert bármi alacsonyan állott az éhbér, olyan keveset nem tudtak fizetni, hogy a munkás ne dolgozzék még kevesebbet, mint a mennyi költségbe került. Nagyon jellemző, részben furcsa példákat hoztak fel erre nézve az 1847-48-iki

országgyűlésen lefolyt vitában. Hogy a modern terminológia kifejezésével beszéljünk a földbirtok akkori állapotáról, azt mondhatjuk, hogy a földjáradék nagyrészt elnyelte ugyan a munkabért és csak egy nyúlfarknyit hagyott, de viszont a munkabér alacsonyága a legrosszabb hatással volt a földjáradék állására és abszolút magassága sokkal jobban csökkent, mint a munkabérhez viszonyítva növekedett. Miután azonban ez az összefüggés nem máról-holnapra tűnt ki, nem tudták maguknak soha sem megmagyarázni, hogy a földbirtokosság, daczára a jobbágyság ingyen-munkájának, elszegényedik és lábai alól elveszti a talajt.

Berzeviczy Gergely és más kiváló férfiak a XVIII. század vége felé nagy éleslátással kifejtették ugyan ez állapot okait, de érvelésük nem tett mélyebb benyomást. Berzeviczyre meg is nehezteltek. Berzsenyi maga, a ki életének ezen korszakában elég maradi nézeteket vallott, balgatagnak, gonosznak nevezte Berzeviczyt, a ki a Kárpátok zabkenyerére sem méltó. És ezt olyan könyvre mondták 1802-ben, melynek legfőbb bűneül a következő mondatot lehetett felróni, melyet valóban érdemes idézni és ez így szól: «Ha ma nemzetté lennénk, holnap nem lennénk többé gyarmat.

A rendi szétszakadottságban azonban Ausztria egyszerűen szivacsnak tekint bennünket, a melyet akkor sajtol ki, a mikor ezt szükségesnek látja.»

A jobbágyságnak káros gazdasági visszahatása általános európai baj volt. A parasztság helyzete sem Franciaországban, sem Németországban nem volt jobb, mint nálunk. Magyarországon azonban a törvények hangzottak ridegebben és ennek folytán az ország rossz hírbe keveredett. A munkásnép valóságban nálunk mégis csak jobban érezte magát, már csak azért is, mert a mi embereinkben nincs meg az a merev következetesség, mely a németet és francziát jellemzi és a magyarral született józanság nem engedi, hogy a törvény általánosítását szó szerint vegye. Így rossz törvényeink, melyekben sajnos nincs hiány, nálunk kevesebb kárt okoztak, mint más absztrakt gondolkodású és doktrinalizmusra hajló nemzetnél. Ez a jellemző nemzeti irány előnyére vált a jobbágyságnak is. Igaz, hogy törvény szerint misera plebs contribuens volt, de a jóra való, ügyes embert megbecsülték és az életben nem volt a boldogulástól annyira elzárva, mint azt az ember a törvény betűje szerint gondolhatta volna.

De mégis hazánk sínylette meg legjobban a jobbágyság politikai visszahatását. Nemzetünk balsorsa szembe állított bennünket sokkalta hatalmasabb és ellenséges szomszédokkal. Ezen küzdelmekbe hiába vittük bele a leghősibb elszántságot és áldozatkészséget, a nemzet számbelileg gyöngye volt és győzedelmesen csak úgy kerülhattünk volna ki ezen csatákból, ha hézagos csapatainkat a nép millióiból gyorsan kiegészíthettük volna és az idegen hatalom uralkodó osztályával szemben a nemzet egyetemét állítottuk volna sorba. Azon idők felfogását tekintve, ez történetileg majdnem képtelenségnek látszik és épp úgy azt lehetne mondani: Mi Mohácsnál győzhettünk volna, ha gyorstüzelő ágyúkkal mentünk volna neki a töröknek. A nemzeti erő tömörülése és harczbaszólítása! Ez a gondolat hiányzott a jobbágyságon alapuló állameszme köréből.

De csodálatos dolog! Nagy férfaink, hadvezéreink, a kiknek számot kellett vetniök a nemzeti erő minden parányával, nem osztották kortársaik elfogultságát, ők nyílt szemmel látták a bajt, rá is mutattak és azon iparkodtak, hogy a nemzeti erő összességét összegyűjtsék és talpra állítsák. Hunyadi János teljes tudatában volt annak, hogy csak a köznép felfegy-

vérzése által, úgyszólván az általános védkötelezettség révén volna lehető a pogányok ellen a kellő ellentállást kifejtteni. Az olygarchák félreállottak. Ő csak a széles rétegek lelkesedésére támaszkodott. Ezekben bízott, ezekhez fordult úgy ő, mint tüzelő szózatával a hőslélkű Kapisztrán. A nagy hős egész életén át pártját fogta a jobbágyoknak a főurakkal szemben, ő állította vissza veszendőbe ment költözködési szabadságukat. A nemes Hunyadi könyörögve fordult a pápához, terjessze ki a jobbágyokra a nemességnek és a papságnak adott búcsút. A pórság hálásan ismerte el a hatalmas közbenjárást. Tömegesen tódultak Hunyadi zászlaja alá. A szegény nép özönlött a keresztes vitézek csapatjaihoz, jöttek kaszával, kapával, cséppel és ők vívták ki a fényes nádorfehérvári győzelmet.

A nagyeszű Martinuzzi vezéreszméje is az volt, hogy a népet szabadságának és jogának visszaállítása által kell fegyverfogásra bírni és ilyenképpen erősíteni a nemzet harczképességét. Ezt fejtegette számos, János királyhoz intézett előterjesztésében. Ezeknek egyikében így szól a lángeszű barát: «A török szabadságot ígér a köznépnek és ezzel részben már megnyerte a ráczokat. Ha felszabadítjuk a sze-

génység tömegét, hű és áldozatkész szövetségünk lesz az erdélyi háborúban.»

Ugyanezen az úton haladt később Bocskay István. Felismerte, hogy a nemesség elgyöngült ereje nem veheti fel a küzdelmet Basta és Belgiojoso német zsoldosaival. A földönfutó, birtokából kiforgatott jobbágyságra vetette tehát szemét, belőlük formálta a hajdúságot és a korponai kiváltságlevélben vitézeit mint «a mi régi szabadságaink visszaadói» nemesi rangra emelte és így egy csapással megalkotta a nemzeti haderőt, a nemzeti ellentállás főeszközét.

Ezt a termékeny gondolatot azonban későbbi időben teljesen elejtették a rendek, a melyek mindig fenekedtek a hajdúság ellen és azon iparkodtak, hogy területükből minél több falut elvehessenek és nemesi jogaikat megnyirbálják. A rendi világ mindjobban eltávozott Hunyadi, Martinuzzi, Bocskay nagylelkű és honmentő eszméitől. Ez a szűkkeblűség Rákóczi függetlenségi háborújának is végzete lett, a mint ez a fejedelem emlékirataiból tisztán kiviláglik.

II. Rákóczi Ferencz egészen az akkori főurak eszmekörében mozgott. De mégis elsősorban államférfiú volt és csak azután mágnás.

Belátta, hogy csak a jobbágyság csatlakozása menthetné meg a nemzeti szabadság ügyét. Keserűen panaszkodik az erdélyi rendek határozata miatt, a kik a parasztok katonáskodását az uraság engedelmétől tették függővé és őket otthon iparkodtak tartani. Az urak attól tartottak, hogy a jobbágyoknak a zászlók alá özőnlése a fejedelemnek a rendektől független hatalmat adhatna. Még a háború alatt szigorú rendeleteket hoztak a jobbágyi munka és szolgálmányok beszüntetése ellen, minekutána «a mostani revoluczió alkalmatosságával a jobbágyság szarvát emelvén, kiváltképpen a Tiszántúl a rendes szolgálatot, cenzust, taksát, dézsmát, kilenczedet és egyéb accesóriumokat nem akarta fizetni.» Károlyi Sándor felemelte ugyan szavát azon oktalan eljárás ellen, a mely a köznépet a szabadság védelmétől elriasztotta, mert a harcznak egyik czéjja, azt monda, hogy sok nyomorúsága után a parasztság is konzoláltassék az egész országban s praeskribáltassék valamely metódás szolgáltatásukban és adózásukban. Nem hallgattak tanácsára. Midőn a trencsényi vereség után 1708-ban belátták hibájukat, azt helyrehozni iparkodtak és kimondották, hogy mindazon jobbágyok, a kik a hadseregben a

jelen háború végéig állandóan és hűségesen szolgálnak, a földesúri hatalom alól felszabadítatnak és örök és feltétlen szabadságot nyernek. De ekkor már késő volt. A szabadságharc sorsa már eldőlt, a nemzeti ellentállás dereka megtört és az erőszakkal lelohasztott lángot nem lehetett újra feléleszteni.

II.

Százötven esztendővel később lépett fel az a férfiú, a ki Hunyadi és Bocskay eszméit új életre keltette és modern köntösben, modern módszer szerint megvalósította. Kossuth Lajos belátta, hogy a szabadságot csak a nemzet egyeteme tudja kivívni. Az az alkotmányos szabadság, a melyet a rendi világ megvalósítani képes, oly szegényes, nyomorúságos, foszlányos valami, hogy azt fenntartani nem érdemes, ő a magyar államot a népszabadság sziklájára, a társadalom egységére építette és a koronával, valamint az osztrákokkal szemben a nemzet minden parányi erejét csatasorba állította. Ezért írta ő az egyenlő teherviselést, az örökváltságot, a parasztok felszabadítását zászlájára és minden poklok hatalmával szemben ki is tudta azt vívni. «Egyesülnünk kell, hirdette 1846. évben, a néppel, hogy erősebbek legyünk, nehogy

a kormány önkénye büntetlenül tapodhassa törvényeinket.»

Pedig, ha volt valaha a politikában «ugrás a sötétbe», úgy ezt az örökváltságról és a parasztok fölszabadításáról lehet mondani. Minden csapszék-szónok jobban tudná ma megmondani a világ rendjét, hogy lesz, mint lesz, a mikor majd a perszonális unió, vagy az önálló vámterület lép életbe. De, bár a nagy reform bajnokai szent meggyőződéssel várták ezen átalakulástól a haza boldogulását és felvirágozását, emberi elme általánosságban nem képzelhette el, nem alkothatott világos fogalmat a magyar világról a rendi országgyűlés eltörlése, a paraszt felszabadítása és választójogban való részesítése után. A konzervatívok ezeknek az aggályoknak felhozásával mély benyomást tettek és ámbár nem vált be az a pesszimista jóslás, hogy a választásoknál a tömeg a nemesség ellen fog fordulni, még retrospektíve is be kell ismernünk, hogy ezen aggályoknak bizony volt némi alapjuk is.

Mert irtózatossá volt a gyűlölet és elkeseredés az alsó néposztályokban. Az 1831. évi kolera és az 1846. évi lengyel forradalom idejében a tömegekben nagy forrongás támadt. A jobbágyok megrohanták a kastélyokat és az úri nép, lakóhelyeit elhagyva, kénytelen volt

a városokban menedéket keresni. Ha lehetett valamikor egy néposztályt mint állam és hazellenest megbélyegezni, ha a jogokból való kizárást megbízhatatlansággal lehet indokolni, úgy azt Széchenyi, Deák és Kossuth ellenfelei a 48-as évek jobbágyairól bátran teheték. De Kossuth Lajos, a ki akkortájt már egyedül tartotta a gyepelőt, mégis mélyebre látott, ő nem féltette a hazát a néptől. Teljesen szakított azzal a felfogással, hogy az államot a nemzetfentartó kiváltságos osztály oltalma alá kell helyezni, mely annak rendjét és biztonságát a nép ellen megvédelmezi.

De ő ezt az általános elvet nemcsak mint a teoretikus igazságot hirdette, melyből a valóságban le lehet nyesegetni. Nem kardoskodott a népszuverenitás mellett, hogy azt felfelé kiaknázza és lefelé meghamisítsa. A nagy népvezér át volt hatva attól a gondolattól, hogy csak ezzel az igazsággal zászlaján lehet a haza újjáalakításának nagy munkájába fogni. De nem szabad a koronával való küzdelemben a népszuverenitást hirdetni, viszont a néppel szemben azt hangoztatni, hogy szabadságát, jogát korlátozni kell, nehogy az izgatók és ámítók félrevezessék.

Mert ha a valóságos alkotmányosságot a

koronával szemben ki akarjuk vívni, akkor ez tényleg csak a népszuverenitás alapján történhetik és e fogalom kizárja azt, hogy a nép éretlenségének ürügye alatt még a vezető osztály érdeke ellen irányuló felülkerekedő áramlatok is elnyomassanak. Vagy át van hatva a vezető osztály attól, hogy a demokrácia megbízhatatlan, ámítható és az állam sorsát nem lehet annak hullámzásaitól függővé tenni; de akkor le kell mondani arról is, hogy a koronánál imponáló erővel felléphessen és önmagától elmerül a gravaminális politika útvesztőjében.

Ezt az igazságot Kossuth teljes jelentőségében felismerte, őt nem lehetett az államellenes, hazátlan elemekről szóló rémmesékkel ijesztgetni, ő mélyen látott a szívekbe. A nagy államférfiú tudta, hogy az államellenesség vádja honnan származik és hogy az ámítás és izgatás veszélye hogyan ellensúlyozható.

Izgatás! Édes Istenem! Hiszen élt és él az íróknak egész serege, kik függetlenségi harczunkat pusztá izgatásra, népbolondításra vezetik vissza s a csúfszót «izgató» magyar embernek alig szabad szájába venni, mert legnagyobb férfiainkat evvel üldözték.

Senki sem tapasztalta jobban, mint Kossuth

Lajos, hogy a tömegek nemcsak könnyen nem izgathatók, hanem hogy testük-lelkük úgy irtózik az új eszméktől, mintha mindannyian konzervatív mágnások volnának és már nagyon nagy-nak kell a bajnak lennie, a mely a népet tespedéséből felrázza és talpra állítja, ő tehát nem féltette a magyar államot sem az izgatótól, sem a hazátlan államellenes agitációtól. Kossuth nem hitt az alsó osztályok hazaelenességében; tudta, hogy még az is, a ki magáról ilyet mond, nem mond igazat, ezt csak azok elleni dühében hazudja, a kiktől azt hiszi, hogy ők a haza édes gyermekei, a kik őt annak szeretetéből, védelméből kizárják, jussát elveszik és az egész örökséget magukhoz ragadják. Csak meg kell mutatni, hogy ez a gyanú alaptalan, hogy a haza nekik feltétlen szabadságot és jogot ad és még akkor sem zavarja őket, ha ezen szabadságukat arra használják, hogy érdekeikért a felsőbb rétegek ellen keményen síkra szállanak. Így magától megszűnik az alsó osztályok hazafiatlansága, mely rendszerint a felsőbb osztályok önzéséből csírázik ki. Kossuth nem engedte magát sem a penészes bölcsesség jelszavai «az óvatosság, fokozatosság, bölcsesség, körültekintés, jog- és érdekkímélés» által, sem a népmozgal-

mak keltette aggályok által elterelni azon szándékától, hogy a jobbágyi terhek eltöröltessenek.

Mindenütt azt rebesgették, hogy a bécsi kormány a lengyel nemesség ellen, a midőn az 1846-ban nemzeti eszményeiért fegyvert fogott — a jobbágyságot mozgósította és annak segítségével vérbe fojtotta a felkelést. Ennek intő például kellett szolgálnia a szabadelvű rendeknek. Metternich fenyegetőleg monda: «Kezemben a zsilipek, reátok zúdítom az _ árt, agyonüttetlek benneteket a parasztokkal.»

A szabadelvű tábor megrendült; a szabadság harmatos ábrándjai mögött ismeretlen sötét veszélyek bukkantak fel.

Csak Kossuth nem hátrált, nem csüggedett. A mi a többieket megijesztette, csak új bátorságot öntött szívébe és gyorsabb elhatározásra sarkalta. Belátta, hogy a jobbágyság elégedetlensége tényleg nyílt seb a nemzet testén, a melyben ellenségeink minduntalan vájkálnak. Hiábavaló dolog ezen sopánkodni és Metternichnek szemére vetni demagóg üzelmeit, holott, a mint azt a bölcs konzervatív államférfiak kimutatták, az udvar saját érdeke ellen cselekszik, ha a tömeg elégedetlenségét szítja,

mert előbb-utóbb meg is fogja keserülni. Kossuth nem tartotta feladatának, hogy figyelmeztesse a bécsi kormányférfiút hibás taktikájának rossz konzekvenciáira. Csak azt látta, hogy itt tényleg visszás állapot áll fenn és az ellenfél a nemesség és a köznép közötti visszavonást ügyes fondorkodással a saját javára fordítja. Ezt az állapotot, mely ilyen taktikára egyenesen csábít és a melyre a százados hagyomány megadta az útmutatást, ezt az állapotot tehát meg kell szüntetni.

Ki kell verni a nép lelkéből azt a gondolatot, hogy a felszabadítást Bécsből várja. Tettekkel meg kell őt győzni, el kell őt téríteni attól, hogy onnan jót reméljen. «Híre jár — írja Kossuth 1846-ban Wesselényinek, — hogy az úrbéri tárgy a kormány egyik dezinált tárgya lesz a legközelebbi országgyűlésen. Már pedig, ha ő oldja meg a kérdést, teendi ezt az abszolutizmus érdekében, az alkotmányosság, a nemzetiesség, a magyar államiság rovására.»

Ez az igazi államférfiú beszéde, a ki nem panaszkodik az ellenfél ravasz fogásai, rossz-hiszemű taktikája miatt, hanem azt természetesnek veszi és a szerint cselekszik, őt nem

rémíti a hitvány machiavellizmus, mert bízik erejében, hogy a sárkány fejét összetapossa. Tudja, hogy minden ravaszkodást és ügyeskedést csak igazán nagylelkű és nagyszabású politika által lehet ellensúlyozni.

Így tett Kossuth. Szembeszállt a rendek kishitúségével és akadékoskodásával. Nem törődött azzal, hogy ijedség fogta el őket a nép hatalmától, hogy féltették az ősi alkotmányt, aggódtak, hogy az újonnan bevett elemek minden tekintélytől, minden befolyástól meg fogják őket fosztani. Kossuth minden erejével a parasztság felszabadítása mellett kardoskodott és az örökváltság törvényesen életbelépett. Semmi kétség, hogy a függetlenségi harcz hatalmas erőpróbája, melylyel Európa bámulata tára csak két szövetkezett nagyhatalom tudott megküzdeni, nem lett volna lehetséges, ha megelőzőleg a jobbágyságot nem viszik be az alkotmány sáncaiba és védelmükre nem hívják.

Mily megnyugtató érzést meríthetünk azon történeti tapasztalatból, hogy a reformellenes aggályok még soha sem váltak valóra és a nemzetek mindig jól jártak, ha azon eszmékkel, melyekért rajongtak, örök frigyre léptek és azokat megvalósították. Mily lélekemelő tudat, hogy a politikában, melynek egyes töredékei annyi

ridegséget és önzést mutatnak, mégis csak a lelkesítő, ábrándos nagy eszmék vezetnek, és hogy a szabadság géniusza, ha száz csatát veszít is, az utolsó, döntő ütközetben mégis kiragadja a győzelmet az ellenség kezéből!

HARCZ A PLUTOKRÁCZIA ELLEN.

I.

Porba hullott egy nagy ideál. A népfelség és demokrácia eszménye torzképpé fajult. Az Egyesült-Államokban a trust-ellenes mozgalom a közállapotok megdöbbentő képét tárja fel. A középkori legenda a rossz szellemet Belial asszony csodaszép alakjában ábrázolta, kinek bűbájos szájából undok békák és kígyók hullottak. Ez a nagy köztársaság helyzetének találó szimbóluma!

Az elnök maga panaszkodik, hogy a közhatalom teljesen tehetetlen a nagy pénzkirályok, a «nyomorult gazdagok» merényleteivel szemben. Hova sülyedt a puritán Washington alkotása, melyet a republikánus erények menhelyévé avattak! Az európai ember az oceánnon túli köztársaságban látta politikai eszményeinek magasztos megtestesülését. Mindazok a visszasságok, melyek a történelmi jog uralma alatt nálunk kiirthatatlanok és a haladást meg-

akasztják, Amerika szabad földjét meg nem csúfítják. Az állam élén mint 100 millió szabad, egyenrangú polgár választottja áll az elnök, az európai szuverének szövetségese és barátja, és mégis a nemzetnek csak rövid négy évi időtartamra választott első tisztviselője.

A nagy köztársaság nem ismeri az Isten kegyelméből való jogot. Ott nincs udvar, mely titkos befolyást bitorol, hogy a nép érdeke ellen áskálódjék. A katonai hatalom nem meri fitymálni a polgárok jogait. A köztársaság szabad honában nem büszkélkedik a születési arisztokrácia, mely öröklött óriási földbirtokát a szabad forgalomból kivonja és a nemzeti vagyon megkárosításával meggátolja, hogy az valaha a legszorgalmasabb, legavatottabb művelő kezére jusson.

A verseny korlátlan szabadsága a legjelesebbek győzelmét biztosítja. Egyszóval az állam olyan elvek szerint van berendezve, melyeket nálunk nemeseknek, felségesnek és — utópisztikusoknak csúfolnak.

Az Unió polgára gúnyosan nézi, hogy mi még mindig töprengünk azon, vajjon tanácsos-e az általános szavazati jogot, mely ott már ősidőktől fogva érvényben van, a haza minden fiára kiterjeszteni. Amerikában senki-

nek sem jut eszébe a népet éretlennek szidni és az arrogáló nagyobb értelem címén magának nagyobb jogot követelni. A szuverén nép választásától függ nemcsak a köztársaság elnöke, hanem függnék a közigazgatás összes és a bírói kar tagjai is. Ez az alkotmány a legtökéletesebb demokrácia-berendezkedés, melyet a világ valaha látott.

Azt lehetne tehát várni, hogy azok az elvek, melyeket mint a népjólét alapvető feltételeit ösmerünk és elösmerünk, megfelelő eredménynyel jártak és a demokrácia legfőbb célja: the greatest happiness of the greatest number, minél nagyobb számú embertársunk boldogsága, el van érve. Tényleg, az állam óriási, majdnem hihetetlennek látszó lendületet vett, de nem demokrata irányban, hanem oly módon, hogy minden hatalmát egy törpe minoritás, egy nagyon szűkkörű csoport magához ragadta és a világ legkorlátlanabb, legkegyetlenebb rezsimjét, a milliárdosok uralmát alapította meg. Ezek vitték be a köztársaság templomába az abszolutizmus legsötétebb bűneit és az alkotmány tiszta formáit beszennyezték utálatos visszaéléseikkel. Az egyes osztályok közt vad gyűlölet és harag dúl. Formálisan és törvényesen ugyan nincs

semmi különbség az egyes polgárok között, de a valóság meghazudtolja ezt a törvényes fikciót, mely az egyenlőség és testvériség jel-szavait fítogatja. A legönzöbb és legkíméletlenebb uralom, mely valaha népek vérét szívta, tartja kezében a gyeplőt. Moloch uralkodik a puritánok hazájában és megszámlálhatatlanok az áldozatai, melyek oltárán elvéreznek.

Ha nem gyökereznék szívünkben a szabadság eszméjébe vetett hit, valóban megtántorodnánk és kétely szállana meg lelkünket. Vajjon nem túlvérmes optimizmus vitt-e bennünket arra a meggyőződésre, hogy a szabadság a lelket felemeli, nemesíti, és a nemzet, a mely saját sorsának ura, a legmagasabb fejlődés biztosítékát szerezte meg. De ez a kétely csak pillanatig tart. Mert ha sikerül is a népfelség elvét kijátszani és az önkormányzati szervezetet a korrupcióval megbontani, az nem bizonyít sem a népszuverenitás, sem a selfgovernment ellen; csak azt mutatja, hogy szabad intézmények vívmányait erkölcsi és politikai munka által mindennap újra ki kell érdemelni. Minél fejlettebb és nemesebb a szervezet, annál érzékenyebb, annál könnyebben megtámadhatja azt mindenféle métely és fertőzés. Az emberi méltóság azonban meg-

tiltja annak az elvnek elfogadását, hogy az emberek képtelenek a szabadságra, hogy az önrendelkezés rendszeresen durva önkénynyé fajul és még aránylag legjobban járnak, ha hatalmas zsarnok keze intézi sorsukat. A nép tévedhet, a nép járhat helytelen utakon, de az önokozta bajok sohasem olyan végzetesek, mint azok, melyek a szabadság elkobzásából származnak. A nép függetlensége olyan, mint az egészség. Az egészséges ember sem tökéletes, az sem ment a hibáktól és bajoktól, de azért senki sem ócsárolhatja az egészség jótéteményét, vagy pláne irigyelheti a beteg ember sorsát, a ki ágyban fekszik, a ki nem botolhat meg, nem törheti ki a nyakát, nem hülhet meg a szabad levegőn és az egészséges ember sok minden vesződéségtől meg van kímélve. Olyan bajok, melyek az észak-amerikai köztársaságban dúlnak, csak rohamosan fejlődő szuverén népet látogathatnak meg. Miután a népszuverenitás ott nemcsak írott malaszt, mert a nép felségjogait valóban gyakorolja, a szuverén helyzete, gazdasági állapota sokkal nagyobb befolyással bír, mint más, kevésbé szabad államban. Nem a szabadság, nem a demokrácia oka a bajoknak, hanem bizonyos gazdasági hibák és visszasságok, melyek

a demokrácia testébe egészségtelen vércsep-pet vittek be és a szervezetet megfertőztették.

II.

Az Unió nagy szabadsághőse: Washington egyszersmind az ország legvagyonosabb földbirtokosa volt. Vagyonát háromnegyed millióra becsülték és mesés gazdagság hírében állott. A Wallstreet királyai azonban mai napig ilyen koldusszámba menő emberrel szoba sem állnának. Midőn Tocqueville 1830 körül az Egyesült-Államokban járt, megjegyezte, hogy sehol koldust nem látott; de viszont ellentétben Franciaországgal és Angliával, milliomost is alig lehetett találni az országban. Az ilyen állapot legkedvezőbb a demokrata kormányformákra nézve, az ilyen gazdasági állapotokra szabták Washington és Jefferson a köztársaság alkotmányát. Ki álmodhatott akkor multi-milliomosokról és milliárdosokról? Ki láthatta előre a vagyon óriási felhalmozódását és koncentrációját? Ki sejthette előre, hogy egy-két embernek módjában lesz egész üzlet- és iparágakat kisajátítani és az ebből húzott monopolisztikus hasznot zsebre vágni? Ki jósolhatta volna meg, hogy az óriási tőke egyesek kezében olyan iszonyú hatalmat

fog kifejteni, hogy mint a vadul száguldó lokomotív, mindent elseper, kipusztít és legázol maga előtt.

A vagyoni koncentráció tényleg óriási mérveket öltött. Egytizedrésze a lakosságnak a nemzeti vagyon hattizedrészével rendelkezik. Az aczéltrust 24 igazgatója a nemzeti vagyon tizenkettedrészét bírja tulajdonul. A plutokrácia növekedésével karöltve jár a proletárizmus terjedése. A new-yorki lakosság egy tizedrésze ingyen temetésben részesül; holott tudjuk, hogy a szegény ember mennyire töri magát azért, hogy legalább díszes temetésben legyen része. És kétségbeejtő állapotokra mutat, ha becsületes temetést nem tud magának biztosítani.

Az Óvilágban az a szólam járja, hogy a kié a föld, azé a haza, azé a politikai túlsúly és a társadalmi fölény. A mozgó tőke felhalmozódása azonban még sokkal veszedelmesebbnek bizonyult, mert tevékenyebb, mohóbb és nyugtalanabb, mert folytonos hódításokon és terjeszkedéseken jár az esze. Nincs egy rejtett zuga az életnek, melyben hullámzását érezni ne lehetne. Mindenre ráteszi kezét, mindenütt érezni befolyását. Az őt körülvevő kizsarolt, kifosztott koldusvilág éhsége

segíti ambíciójában. Könyörög, hogy boldogítsa őt tőkéjének kölcsönadásával, hódítson meg új tartományokat, szedjen harácsot és adót újonnan leigázott népektől és osztályoktól. És az előretörtető czápa enged a csáb szónak; neki mindig friss étvágya van, mindent le tud nyelni, megemészteni és telhetetlen gyomrába bekebelezni.

Milyen szörnyű kiábránduláson kellett át esnünk! Bízunk a legkiválóbbak győzelmében, bízunk az erők, a tőkék versenyében, mely a gazdasági élet legfőbb szabályozójának ígérkezett. És íme, mit tapasztaltunk: a legleketlenebbek és a legdurvábbak fölülkerekednek.

A tőkevilág bizonyos stádiumában megszűnik minden verseny. A pénzemberek föelvé: egész erővel nekimenni a gyengének. Az irtóháború befejeztével osztozkodnak a zsákmányon, megegyeznek, hogy közös erővel megkopasztják a fogyasztókat, megsarczolják őket és ezt a zsákmányrendszert állandósítják a trustök megalapításával.

Ilyen közvetlen intenzív viláгурalmat csak a pénzhatalom tud megteremteni. A politika hódító hatalma csekélység ehhez képest, mert az életnek számos körét és vonatkozását érin-

tétlenül hagyja. A czár elkobozza a gyülekezési jogot, a szólásszabadságot; a trustmágnás ellenben lehetetlenné teszi a megélhetést és kisajátítja az önálló existenciákat. Egy francia író III. Napóleon államcsínyéről azt mondta, hogy az ouvrier könnyen beletörődött a császár zsarnokságába, mert többet szenvedett a háziúr zaklatása alatt.

Az újonnan keletkezett mérhetetlen pénz-hatalom aláaknázza az alkotmány fundamentumát. Van még népgyűlés, választás, törvényhozás, szenátus, de van egyszersmind mérhetetlen sok pénz, mely azt megvásárolhatja, saját céljainak aláveti és kénye-kedve szerint dirigálhatja. A bírói függetlenség biztosítva van az államhatalom minden kísértése ellen. A bírónak nem kell féltene állását a kormánytól. Szabadon idézhet Ítélszéke elé minisztert, generálist és elnököt. De azért húsz éven át folytatott bírói eljárás folyamán nem sikerült még csak egy idézést sem kézbesíteni Rockefellernek. Nagy garral kürtölik világgá, hogy végre ítélethozatalra került a dolog és 30 millió bírságot róttak ki a bűnösre. A helyzet ismerői azonban ezt a diadalt kevésre becülik és kételkednek, vajjon sikerülni fog-e egy fillért is az Oil-trust igazgatóin behajtani?

A plutokrácia hatalma olyan rengeteg, hogy megsibbaszt minden erőt, megdermeszti a függetlenség minden mozdulatát. Az egész társadalom olyanná válik, mint egy rosszhírű ház, melyben a becsületes ember elveszti lélekzetét és fuldoklik. Az eljárás Rockefeller ellen eddig mindig eredménytelen maradt. Ha már a bírón sem pénzzel, sem fenyegetéssel kifogni nem tudtak, próbálták a tanúkkal: levették őket a lábukról, elköltöztették messze vidékre, vagy valami módon rávették, hogy vallomásaikat visszaszívják. Gazdag, hatalmas emberek, kikre a panaszos mint terhelő tanúkra hivatkozott, a megtorlástól való jogos félelmükben nem mertek vallani az Oil-trust ellen s megtagadtak minden feleletet. A trustnek súlyos keze van és kegyetlenül sújt mindenkit, a ki útjába merészkedik állani. A milliárdosnál megszűnt tehát minden jogi felelősség, megszűnt a törvény hatalma. Neki nem imponál a praetor, a liktor a fascessel. Ő megfélemlíti, megvásárolja és mérges búzzal tölti be a fórumot, hogy aztán onnan minden becsületes ember megszökik s csak ő és czinkostársai maradnak a helyszínen. És mindez a jogi formák és az alkotmányos kautélák teljes megóvásával és tiszteletben tartásával történik!

A plutokrácia érintetlenül hagyja a polgári jogokat; csak az anyagi függetlenséget veri békóba. Keményebb adókat ró ki, mint bármely hódító; monopóliumokat alapít, rendezi a forgalmat, meghatározza a vám-tételeket, szabályozza a kereskedelmet és a vasúti tarifákat. Rendeleteket bocsát ki, melyeknek csak egy szankciója van: a tönk. Isten ments, hogy az emberi szabadságot megsértene!

Az ember szabad, de olyan szabad, hogy a rabság dúslakodását is visszasírja. A ki a monopóliumokkal, a trustökkel ellenkezni mer, az koldusbotra jut. A Standard-Oil-trust megalapítása több ember életébe került, mint az Egyesült-Államok szecsessziós háborúja.

A köztársaság mindamellett hallatlan módon gyarapszik, virágzik, de mindig csak ugyanazon kis kör javára. A hemzsegő milliónyi tömegnek csak a létminimumban, a teljes bizonytalanságban és függésben van részük. És ha egyszer a Far-west parlagon heverő rengetegjei elfogynak, még sokkal sanyarúbb lesz a sorsuk.

Szívettépő sóhaj száll fel az égbe. Íróasztalomon három könyv fekszik:

Henry Demarest Lloyd: Wealth against commonwealth, Henry George: The menace

of privilege, Thomas Carl Spelling: Bossism and Monopoly!

De még akár ötvenet vagy százat is felsorolhatnék. Csak Oroszországból hangzik még fel ilyen elkeseredett panasz az elnyomatásról és rabszolgaságról, mint a szabadság dicső földjéről. És nem a polémikus írók vagy izgató pártemberek beszélnek a legszenvedélyesebb hangon. Az elnök és a miniszterek elől járnak éles nyilatkozataikkal a plutokrácia elhatalmasodása ellen.

A köztársaság nagy válság előtt áll. Plutokrácia vagy alkotmány: ez a nagy kérdés. A boa konstriktor szorosan csavarodott az oroszlán nyaka köré. A kérdés az, vajjon tud-e megszabadulni a bős ellenség halálos ölelésétől?

III.

A helyzet ismerői majdnem egyértelműleg nagy szkepticizmussal nyilatkoznak a trustök ellen való hadjárat sikeréről. Nem várnak sokat a felbuzdult energia szalmalángjától. Hiszen eddig is voltak keményebbnél keményebb törvények. Itt van az 1887. évi interstate commerce act, mely minden vasútnak megtiltja, hogy egyes szállítók részére kivételes kedvez-

ményt adjon, mert az által a többiek versenyképtelenné lesznek és tönkre mennek.

Az 1890. évi Sherman-act egyike a legszigorúbb törvényeknek. Kemény büntetéssel sújt minden összebeszélést és megegyezést, mely az árak emelésére és a forgalom monopolisztikus megszorítására irányú s azt összeesküvésnek, conspiracynek minősíti. Eme két alapvető intézkedésen kívül sok más szigorú rendelkezés is történt. De miért nem alkalmazták ezeket a törvényeket? Miért engedték, hogy csak holt betűk maradjanak? Miért nem tudták ezek a lomha paragrafusok százezer önálló egzisztencia megrontását és 400 trust lábrakapott garázdálkodását meggátolni? Mindeme törvényhozói kísérleteknek az a közös jellegük, hogy mélyen benyúlnak a magántulajdon jogkörébe és a cselekvési szabadságot példátlan megszorításnak vetik alá, a nélkül azonban, hogy kézzelfogható eredményt tudnának felmutatni.

Nincs szerződési szabadság! Meg van szorítva a magántulajdonnal való szabad rendelkezés! A vasutaknak, melyek Amerikában részvényesek tulajdonai, megtiltják, hogy bizonyos irányban megállapodásokat létesítsenek. A kereskedőket megfosztják attól a szabadságtól, hogy tetszésük

szerint társuljanak és vállalataikkal bizonyos kombinációkba belemenjenek. A veszély kényszerítette a törvényhozást erre a példátlan eljárásra. Nem lehetett többé a régi fogalmakhoz ragaszkodni, a hagyományos felfogások tisztelete végétségbe sodorta a köztársaságot. Úgy védekeztek, a hogyan tudtak. Nem törődtek azzal, vajjon a szerződési szabadságot érintik-e, vagy nem; vajjon a tulajdonjog szentességét tisztelik-e, vagy nem.

De eddig még mindig nem érték célta. A nagy tőkék uralmát nem lehet olyan könnyen megtörni, nem lehet ellenőrizni és megrendszabályozni. Belső természetük daczolt minden korlátozással. Ha nem hódítanak és nem terjeszkednek, megsemmisülve érzik magukat. A czápát nem lehet békére inteni, a tigrist nem lehet a vérengzésről leszoktatni.

A nagy tőke felhalmozódás! képessége, az akkumuláció az ő megkülönböztető jellege, ettől nem engedi magát megfosztatni. Ebben a pontban különbözik minden más tulajdontól. Ezért más szabályokat kell rá alkalmazni, más elbánásban kell részesíteni. A milliárdos tulajdon nemcsak mennyiségileg, hanem minőség szerint is más, mint minden más tulajdonjog. Nem lehet mondani: mivel a macska hasz-

nos háziállat, a macskafajt nem szabad bán-
tani; engedjük tehát a tigrist is az utcán
szabadon barangolni. A tigris rosszul há-
lálná meg azt a kedvezményt — épp úgy,
mint a multi-milliomos, a ki csak azért hivat-
kozik a tulajdonjog szentségére, hogy más
tulajdonát pusztíthassa és anektálhassa.

IV.

A midőn III. Napóleon az utolsó plebisz-
czitumot előkészítette, külön manifesztum-
ban fordult a parasztsághoz, így szólván;
«A legszerényebb kunyhó lakójának szívét is j
hevíti az a forró vágy, hogy vagyunkája fiára
szálljon. A császár is biztosítani kívánja fiá-
nak a trónutódlást és ezáltal az állam boldog-
sága és a kormányzat zavartalan stabilitása is
a legnagyobb garanciát nyeri.» Azonban a j
paraszttelek és a trón között óriási a külön-
ség, melyet eltüntetni iparkodtak, a mikor ez
érdekeiknek éppen megfelelt. Ehhez a takti-
kához fordul a plutokrácia is. Keseregnek
a szabadság megszorítása felett, panaszkodnak
konfiskálás miatt. Fenyegető állásba helyez-
kednek, pánikot idéznek elő, lenyomják az
értékek árfolyamait, megrázkódtatják a pénz-

piacot, az ipartól megvonják a hitelt, a kérmények megszűnnek füstölögni, százezer munkást bocsátanak el és dobnak a kövezetre. Mint Sámson, megragadják a templom oszlopaikat, hogy magukkal az egész világot romba döntsék.

A megfélemlítés hat egyszer-kétszer; de végre mégis csak elveszti hatását. Odáig vittek a dolgot, hogy bármely katasztrófa kevésbé rémíti meg az embereket, mint a plutokrata garázdálkodás állandósága.

Új eszmék keletkeznek, új áramlatok kerekednek felül és új fogalmak képződnek, melyek az intézmények átalakítására vezetnek. Azt a mamuth tulajdont, mely annyira rombolólag hat, mely olyan destruktív hatással bír, nem lehet a szentség köpenyegével betakarni. A tulajdonjog szentségét alá kell rendelni a haza és a nemzet szentségének. Az angol alsóház a forrongó Írország kibékítésére 30 év alatt 42 törvényt hozott, a melyek mind a tulajdonjogot egy érzékeny ponton korlátozták. Kineveztek egy királyi bizottságot, mely a bérösszeg meghatározását kivette a tulajdonos kezéből és azt tőle függetlenül, méltányosság szerint állapította meg. Egy másik bizottságot felhatalmaztak kölcsönök nyújtására, hogy a

bérlő a telek-birtokot a tulajdonostól az állam pénzbeli hozzájárulásával méltányos, de nem a tulajdonos által egyoldalúlag meghatározott árban megválthassa.

Maguk a jogászok, kik soha sem tudnak megszabadulni a rideg, legális felfogás nyűgétől, a tulajdon fogalmát alárendelik a társadalom követelményeinek, az állam céljainak.

Ihering-nek «Der Zweck im Recht» című híres művében a következőket olvassuk:

«Eljő majd az idő, a midőn a tulajdonjognak más formája lesz, mint most és a társadalom nem fogja többé az egyénnek azt a jogát elismerni, hogy minél több kincset harácsolhasson össze, épp oly kevéssé, a mint mai napság nem ismerik el az apának a gyermekei élete és halála fölött való jogát, vagy a lovas háború viselési jogot és a partvidéki lakók azt a jogát, hogy a hajótöröttek vagyonát elkobozhassák.

A magántulajdon és az örökösödési jog örökké fenn fog állani. A szocialisták követelését, hogy azt eltöröljék, hiú ábrándnak tartom. De nagyon csalódnánk, ha pénzügyi kapacitásainkról nem tételeznénk fel annyi ügyeséget, hogy a jövedelmi és más adók fokozása által nem sikerülne nekik a vagyon óriási fel-

halmozódását megakadályozni. Ilyenformán sokkal igazságosabb vagyonegoszlás állana be, mint jelenleg, a tulajdonjogról szóló mostani teória uralma alatt, mely — ha igazi nevén akarjuk megnevezni — nem más, mint az önzés és a kapzsiság szentesítése. És éppen azok hivatkoznak legerősebben a tulajdon szentségére, a kik előtt semmi sem szent.

A nyomorult önzők, a durva materialisták hangoztatják a tulajdon szentségét, a kik mindent, a mi igazán szent, lábbal tipornak.» (111. kiadás 33. lap.)

Érdekes, hogy ilyen irányban a közérzéslet minden oldalon megnyilatkozik.

Carnegie azt mondja: «A nép az én partnerem. A milliárdos vagyon csak kis részben az intelligenciának és a kereskedelmi előrelátásnak megérdemelt jutalma. Az aczél-trust és a petroleum-trust óriási nyeresége nem lehetséges 60 millió amerikai polgár ernyedetlen munkája és az állam kereskedelmi politikájának védelme nélkül.»

De hozzáteszi, ne foszszuk meg a méhecskét a méztől, melyet vasszorgalommal gyűjtött össze. Ellenben igazságtalanság volna ilyen óriási vagyonnak oly egyénekre való átszálását megengedni, a kiknek ehhez erkölcsi

jogcímök sincs és evvel a köznek csak ártának.

De a főszempont nem az, hogy az óriási tőkét szét kell osztani, miután vajmi kevés jutna az egyeseknek. Még a felhalmozott vagyon közcélokra való fordítása sem döntő szempont, és az etikai tekintet sem mértékadó; bár az igazságérzetet sérti, hogy az éhezők és munkátlanok tömegében egyesek mód felett dúslakodjanak. Ez az erkölcstelenség úgyszólván minden másfajta igazságtalanságot szentesít. De a tapasztalat igazolja, hogy a milliárdos tőke teljesen felesleges a termelés fejlesztésére és csak káros eszköz a jogtalan kizsákmányolásra és az általános szolgaságnak alattomos formában való behozatalára.

Még egy érdekes tünete van e szellemi áramlatnak. Beszélnek a vagyon kötelezettségéről. De ugyan ki teljesíti ezt? Ki felel ennek megtartásáért? Ez pusztá játék a szavakkal. De érdekes ez a megnyilatkozás, mint jogi fogalommmá ma még ki nem jegeczesedett homályos kifejezése annak, hogy valami hiba van a kréta körül, hogy a plutokrata vagyon maga nemcsak igazságtalanság, nemcsak megsértése az etikai felfogásnak, hanem egyszersmind veszedelem az államra és a

nemzetre nézve és érdekeltjei maguk sem tudják annak jogosságát igazolni.

Ezért kiáltotta Taft, az egykori hadügyniszter, Rooseveltt főmunkatársaságát utódja az elnöki széken:

«Nem engedjük magunkat nagy adományok csábétkével lekenyerezni; ez nem fogja a trustvagyonról való elitélő nézetünket módosítani b

A plutokrácia veszedelme felnyitotta az amerikai nép szeméit; szétépte a hályogot, mely tiszta látását elhomályosította. Ez a küzdelem, ha most sikertelen lesz is, ismét és ismét meg fog újulni. A demokrácia felismerte a betegséget, belátta, hogy hova jut, ha a plutokráciát szabadjára hagyja. Ha tíz csatát elveszít, tizenegyszer újra fel fogja venni a küzdelmet. Ha a plutokrácia a szabadságnak száz karját is megbénítja és lefogja: az harsogó segélykiáltással fogja felébreszteni a lelkeket. Végül aztán a szabadság és a demokrácia, mely az abszolutizmust letépte, a plutokrácia pokoli hatásával szemben is győztes lesz.

ROOSEVELT A MILLIOMOSOK ELLEN.

I.

Semmi kétséget nem szenved, hogy egy buzgó államügyész sok kivetni valót találhatna Rooseveltt, az Egyesült-Államok volt elnökének 1907. év folyamán a plutokraták ellen intézett beszédeinek tendenciájában. Sőt többrendbeli nyilatkozata, mint például az új kongresszusi palota felavatása alkalmával mondott beszéde, midőn valóságos förmedvényre ragadtatta el magát a «vagyonóriások» vészes befolyása ellen, elég támpontot nyújt, hogy azok alapján az osztálygyűlölet és tulajdonjog ellen való izgatás vádját lehessen emelni.

Tessék továbbá elolvasni az 1906. évi október 4-én mondott harrisburgi beszédét, melyben az elnök a vasúti trusztöknek üzent háborút és imígyen fakadt ki: «Meg kell fékezni — úgymond — a telhetetlen kapzsiságot, hogy a munkásosztály és a közpolgárság érdeke megóvassék. Az amerikai nemzetnek

joga van arra, hogy az igazi kultúra után törekedjék, mely nem tűri a plutokrácia és a Wallstreet börzecsoportok uralmát.»

Valóban, ez világraszóló hallatlan kijelentés! Ha minket úgy tanítottak volna a szociológiai tünemények megfigyelésére, a mint az iskolai szuggesztió a természeti szépségek bámulatát előmozdítja, akkor az említett nyilatkozatok reánk mélyen megrendítő benyomást tettek volna.

Tessék csak elképzelni! Egy világbirodalom feje magáévá teszi a felforgatók veszedelmes jelszavait! Az európai szuverének kebelbarátja annyira megfélekedzik magas állásának hagyományos kötelességeiről, a józan konzervativizmus, legelemibb követelményeiről, hogy a pénzvilág és nagyipar közbecsülésben álló tagjai ellen valóságos hadjáratot indít s nagy munkájuk és tehetségök révén szerzett milliárdos vagyónukra fenyegető ujjal mutat rá.

Még az 1907. évi április 23-iki jamestown-i beszédében is talállok egy nagyon kifogásolható passzust, melyben az elnök következőket mondja: «Szükséges az üzleti életben rendszabályokat alkotni, hogy túlnagy vagyon felhalmozódása a közérdeknek kárára ne legyen.»

Az ember álmétkodva hallja egy szuverén ajkairól a petrolőr és földosztó kiszólásait!

Emlékezetemben fölmerül egy most már rég elfelejtett, de annak idején nagy feltűnést keltett regény, melynek utolsó fejezete fenséges látományt mutatott be. Bonaventura, az újkor eszméiért rajongó pápa ugyanis rögtön a konklavéban történt megválasztatása után általános koncíliumot hív össze. A világ összes püspökei, érsekei és apátjainak gyülekezetén a Szent Atya leszáll a trónról, leteszi a harmas koronát és így szól: «Töröljük el a dogmákat! Mondjunk le a hitelvek ridegségéről, melyek eddigelé csak válaszfalak voltak az egy Isten gyermekei közt! Imádjunk egy Istent, szeressük embertársainkat, lelkesedjünk az eszmékért, vegyük kezünkbe a haladás, a felvilágosodás és a nyomortól való megváltásnak zászlaját.» — Ez Bonaventura, az utolsó római pápa evangéliuma!

Ez a vadon csapongó ábránd sohasem fog megvalósulni! De a gazdasági eszméket illetőleg most az eleven valóság egy csodás, hihetetlen, de reális jelensége előtt állunk. Az Egyesült-Államok akkori elnöke antiplutokratikus nyilatkozatával ugyanis épp olyan ellentétbe helyezkedett állásának hagyományaival, mint a

költői alak, Bonaventura, a ki a pápai trónról a dogmák lerombolását hirdeti. De ez a lépés valósággal megtörtént, az eszme testet öltött és Rooseveltt annak tüzes apostolává lett.

Mi vitte rá az elnököt erre a harcias ki-rohanásra? Azt híresztelték ugyan, hogy Roose-velt utóbb megtántorodott és hogy nyilatko-zatai később sokkal diplomatikusabban hang-zottak. De ez alig csökkenti korábbi állásfog-lalásának jelentőségét. Mert a küzdelem eme hétfejű sárkány ellen nem lehet egy ember műve és a Herkulesek egész seregére van szükség, melynek egyes vitézei a harcot ott folytatják, a hol az egyik kidőlt, vagy árulóvá lett.

Roosevelt állásfoglalása mindenesetre mély bepillantást enged az Egyesült-Államok társadalmi és politikai helyzetébe. A villám vakító fényével világít be a sötét barlangba, melyhez olyan ragyogó pompával csalogató bejárat vezet.

Képzeltethetjük, hogy mennyire a végletekig mentek a trusztkirályok, milliárdosok túlkapásai, ha a köztársaság alkotmányos feje egy osztály ellen ily vádakkal lép fel és ilyen vészkiáltást hallat! Mert az egyesek, vagy a köznép ellen elkövetett igazságtalanság nem tudja az embe-

reket közönyükből felrázni; az elnyomás és kifosztás miatt való panaszok rendszerint mint boldogulni nem tudó ügyefogyott emberek megszokott jajgatásai nyomtalanul hangzanak el.

De a plutokrácia bizonyára nem elégedett meg a politikai faktorokra való kamarillaszerű befolyással, hanem a mély elvi ellentét érzetében ezeket teljesen hatalmába keríteni, teljesen rabigába hajtani iparkodott. Az alkotmány feje: az elnök maga sem érezte magát biztonságban; az elnyomás, mely eddig az alsóbb rétegekre nehezedett, mint az árvíz egészen az ő magas polczáig emelkedett. Rooseveltt egyszerre csak annak a tudatára ébredt, hogy a pénzarisztokrácia neki az elnöki széken csak a megbízható sáfár szerepét szánja, a ki egyrészt elismert becsületességével a közvéleményt megnyugtatja és másrészt a leggonoszabb fosztogatást passzív magatartásával elősegíti. E néma szerep nélkül a plutokrácia kalózkodása majdnem keresztülvihetetlen.

Az ország legkifogástalanabb és becsületére legkényesebb személyiségét kell megkeríteni, hogy nevével a prospektust díszítsék; akkor minden kellék meg van ahhoz, hogy a közönségen jó erősen eret vágjanak.

Keserű csalódás volt, hogy az elnök tüzes temperamentumánál fogva a czifra ártatlanság szerepét nem akarta végigjátszani és hogy összeütközésre került a dolog. Miután majdnem sikerült az államhatalmat lopva teljesen kézrekeríteni, a kitörő konfliktus harcai zaja az emberek szemét ki fogja nyitni és mindenféle kellemetlenség zavarja a jól kiókumlált czirkulusokat.

Roosevelt fellépése azonban, úgyszólván csak közszemlére állította a bajt, melyet az éber megfigyelő már régóta lassanként közeledni látott.

A köztársaság alkotmánya ugyanis, a nélkül hogy egy szeget is kihúztak volna állványából, fenekestől felfordult, demokrata alakjának érintetlen fenntartása mellett a legteljesebb plutokrácia bontakozott ki, a milyen se a régi Velenczében, se a modern Angliában nem tudott meghonosulni soha.

Még mindig fennáll az elnök négy évenként való megválasztása; még mindig folyik a népgyűlések szabályos összehívása, a hol a jelöléseket a governorságra, a koronaügyészségre és a legfőbb állami hivatalokra megejtik; a szenátus és a képviselőház tanácskozik, tárgyal és törvényeket hoz, — mindjén a szokott rend-

ben megy, nem hiányzik semmi, de semmi! Az ember első látásra azt hinné, hogy még mindig abban a demokrata köztársaságban van, melyet Tocqueville egy félszázad előtt az európai nemzeteknek mintául állított. És az alkotmány ősapja, George Washington is el volna ragadtatva, hogy az alaptörvénynek egy betűje sem változott.

De minő csalódás várja az embert, ha a felszínen át a dolog mélyébe pillant!

Ezek a népgyűlések és választások ugyan még mindig szabályszerűen, a népszuverenitás minden czeremóniájával folynak le. De csodálatos, soha más eredménnyel nem végződnek, mint a minőt a bossok (törzsfőnökök) és a wirepullerek (drótrángatók) tanácsában kifőztek. A pártharcok csak az ellentétes plutokrata klikkeknek viaskodásai és minden csoport győzhet, csak az önzetlenség pártja nem; mert sohasem tud olyan rengeteg pártkasszát előteremteni, mint a különböző trusztök, pénzcsoportok és ringek, melyek az alkotmányos költségek fejében óriási «áldozatokat» hoznak, de még sokkal koloszálisabb uzsoranyereséget zsebelnek be.

A köztársaság jó polgárait állandóan rette-
gésbe tartotta egy államcsíny lehetősége, —

mely Franciaországban is a reszpublika halálát jelentette, — felfegyverkeztek egy katonai diktátor ellen, a ki az alkotmányt felfüggeszti, a kongresszust feloszlatja és az abszolútizmust európai módra behozza. De míg ők bambán a katonai diktatúrát lestek, sokkal nagyobb zsarnok ült a nyakukra; minden feltűnés nélkül közjük furakodott; mellőzött minden zajt és ribilliót, mely az államcsínyekkel járni szokott; nem nyúlt az alkotmány formáihoz; a legnagyobb hódolattal hajolt meg annak paragrafusai előtt; nem gyakorolt erőszakot, a kongresszus tagjait a legmélyebb tisztelettel illette, a világért sem bántotta vagy fogatta volna el őket, távol állott tőle ez a gondolat. Nem tett egyebet, mint pénzével megvásárolta őket, vagy ha a választás várakozása ellenére ütött ki, megvásároltatta a nép megbízottjait és a tisztelt Ház tagjait.

És ilyen vonásokban nyilatkozik meg a plutokrácia legsajátságosabb és legveszedelmesebb jellege, mely azt minden más kormányrendszertől megkülönbözteti. Mert minden politikai alakulás, legyen az demokrácia, arisztokrácia, vagy abszolútizmus, nyíltan hirdeti elveit, magáénak vall bizonyos irányeszméket, a melyek szerint az államot béren-

dezni és abban híveit az első helyre juttatni kívánja.

Egészen másképp áll a dolog a plutokráciával. Ez tudvalevőleg nem kormányforma, a plutokrácia teljesen közömbös az állam és annak rendje iránt. Nem kívánja a formaszerinti uralmat; de a tényleges hatalmat akarja. A formaszerinti kormányzat ugyanis bizonyos kötelezettséggel jár. Még a csárnak is, habár csak látszólag, kell azt az elvet vallania, hogy az ő érdeke azonos a népével és összeütközés esetében alárendeli magát a népjólét követelményeinek.

Még jobban irtózik a plutokrácia a korjnány vezetésétől, mert ezt czéltalan idő- és erővesztegetésnek nézi, melylyel nem akar vesződni és melynek felelőssége rá nézve terhes és kényelmetlen. Ez okból készségesen lemond a hatalom külső színéről, leküzdí egerőverő dolyfét, beletörődik a szerepbe, hogy milliárdos létére, holmi kifizetésű miniszterelnökök és államtitkárok előtt külsőleg hajlongjon és négyszemközt annál jobban éreztesse ez éhenkórászokkal hatalmi fölényét.

A plutokrácia nem kormányforma, hanem hatalmi rendszer, mely, mint élődi, befészkelheti magát minden politikai szervezetbe és

annak életerejét, egészségi nedveit felszívja. Mint a boa konstriktor, nesztelenül csúszik; nem tombol, nem ordít, mint a buta katonai diktatúra, vagy a saját árnyékától féltő és tehetetlen abszolútizmus; előbb elbódítja áldozatát, a ki békés álmok közt nem is sejti, hogy milyen szörnyeteg szívja piros vérét.

A plutokrácia alapjában véve teljesen különböző az állammal szemben és egyaránt összefér az abszolútizmussal, sőt még az oklokráciával is; csak azért törődik a politikával, mert máskülönben nem lehet hozzáférni a gazdagság bőven csurgó forrásaihoz. Az államhatalom türelmes jóakarata nélkül nem lehet magas védvámokat szedni és a szükséges élelmiczikék árát felhajtani; nem lehet biztos kamatgaranciát és a vállalatok számára államsegélyt nyerni; nem lehet munkásszövetkezeteket felszlatni és bérmozgalmakat katonai hatalommal leverni. Egyszóval lehet ugyan vagyonosodni, de nem lehet erőszakos és részrehajló szabályozás nélkül a társadalom aranyat hordozó folyóját a saját birtoka felé terelni.

Egyike a legnagyobb szofizmáknak azt hirdeti, hogy a gazdasági élet természetes rendje teremti az alkalmakat a milliárdok megszerzésére; ellenben ennek a törvény által való meg-

akadályozását úgy tünteti ki, mint a természetes folyamat önkényes elnyomását. A plutokrácia csak védvámok, koncessziók, kormánysegélyek és egyéb kiváltságok révén kaphat lábra. Mesterséges tenyésztés nélkül ilyen szörnyszülött, mint a plutokratizmus, sohasem tudott volna napvilágot látni.

A plutokráciának az államról való felfogását legjobban jellemzi Havemeyernek, a cukortröszt elnökének vallomása. A midőn ugyanis a vizsgálóbíró felszólította, hogy magyarázná meg azt, miért támogatta Newyorkban a demokratákat, Massachusettsben pedig a republikánusokat, a milliárdos a következőket mondta: «Mi minden államban azt a pártot támogatjuk, mely a hatalmon van. Ez magyarázza meg azt, hogy itt a republikánus, ott pedig a demokrata párthoz tartozom; de én első sorban cukoreMBER, a cukortröszt elnöke vagyok.»

És Jay Gould, egy hasonnemű vizsgálat alkalmával, az elnök felszólítására, hogy nevezze meg a többi képviselőt, a kikkel összeköttetésben állott, a kiket befolyásolt, egy szóval megvesztegetett, — igazi vérfagyasztó cinizmussal így válaszolt: «Épp úgy kérdezhetné tőlem a vasúti kocsiknak számait, melyek ma a pályaudvarból kirobogtak.»

Ennyit a plutokrácia politikai hitvallásáról és világnézeteiről.

A pénzkirályok körében azonban egyre azt harsogják: Szabadság, szabadság! Az ember hitetlenül hallgat oda: Mi közük a pénzeszsákoknak a szabadság magasztos eszméjéhez? Ez a fülbemászó jelszó nagy vonzerővel bír; felemeli a lelket, elaltatja a gyanút, palástolja a komisz csalárdságot és a kapzsiságot.

Látszólag Petőfi és Burns nem rajongtak úgy a szabadságért, mint Hill és Harriman, a legnagyobb martalóczok az amerikai vasút-királyok közt. A trösztfejedelmek szabadsága ugyanis a tigrisek és a jaguárok szabadsága, a melyek büszke léptekkel járnak be a rengeteg, a hol minden vad az ő jogos zsákmányuk s az ember pusztá megjelenését ellenséges támadásnak nézik, melyet meg kell torolni.

A szabadság eme hatalmas egyeduralkodók és monopolisták szájában ezt jelenti: teljes mentesség minden ellenőrzéstől és minden állami beavatkozástól. Az állam jó mint fejőstehén és kitűnő, mint kiváltságok adományozója; de ellenszenves zsarnok, ha visszaéléseket akar megbüntetni és túlkapasokat visszaszorítani.

Midőn Roosevelt azt hirdette, hogy a vasutak pénzműveleteit és kötvénykibocsátásait ellenőrzés alá kell venni, a börze-liberális szokott jajveszékléssel támadt a reakziós kormány ellen, mely mindenbe beleüti az orrát, a cselekvés szabadságát korlátozza, hatalmát ki akarja terjeszteni, beavatkozásával a vállalkozó tőkét elriasztja, a közhitelt megingatja és a pénzpiacot megrendíti.

És ebben van némi igazság! Csakhogy teljesen lehetetlen a szédelgést másképp szánálni, mint hogy az ember azt leleplezi; és a krízis, mely az orvoslással jár, kétségtelenül üdvösebb, mint a hamis játéknak további folytatása. Ilyen agitációval Roosevelten a hangulatot módfelett felizgatták. Ugyancsak hasonló manőverrel a kormányok minden igyekezetét, hogy a pénzkirályok manipulációit korlátozzák, eddigelé majdnem teljesen megghiúsították.

Az állam, midőn a pénzügyi és gazdasági áramlatokat szabályozni és a plutokrácia túlkapásait visszaszorítani iparkodik, tényleg a saját maga által vallott tendenciával jut ellentétbe. Nem lehet egyrészt a dicsőséget abban keresni, hogy az ipar és kereskedelem fejlessék, másrészt pedig elengedhetetlen előfeltételének, a teljes akciószabadságnak gáncsot

vetni. Nem lehet egyrészt az ország boldogulását a vállalkozás felbátorításában keresni, másrészt pedig a kedvezményekkel és kiváltságokkal fukarkodni.

Ne feledjük el, hogy az egyedüli mód, mely szerint manapság a kereskedelem és ipar művelhető, a plutokrátikus forma, és akárhogyan forgatjuk is a dolgot, a köznépek nagyon csekély rész jut ama jótéteményekből, melyeket az állam úgynevezett közgazdasági célokra pazarolni köteles.

Mindenesetre az államnak a helyzete a lehető legszerencsétlenebb, ha egyrészt a nagytőkét becézgetnie és dédelgetnie kell, másrészt pedig annak visszaélései ellen kivan fellépni.

Az állam úgy küzd a nagy tőkék ellen, mint hajdan a vitézek, a kiknek nyílzápora elé első sorban saját túsul maradt gyermekeiket és rokonaikat állították. A kormány legalább pillanatnyi érdekei ellen vét, ha a haute finance-szal kikezdi, a mely gyárok bezárása, üzemek redukciója, a hitel megdrágítása által sok borsot törhet az orra alá.

És így teljesen érthető, hogy az egy félszázad óta sürgetett antiplutokrata reformok, mint a börze-reform, a határidőzlet kor-

látozása és a részvénytársaságok jogviszonyának rendezése teljesen kudarcot vallottak.

A német birodalom összes tudománya és tapasztalata nem tudott más bözzeréformot produkálni, mint azt, melyet tíz évvel érvénybe lépte után ismét visszaszíni volt kénytelen.

Nagy tévedés volna azonban azt hinni, hogy a plutokrácia hatalma csupa visszaélésen és korrupción alapszik.

Erős dolog ugyan, hogy például Rockefeller, — mint az amerikai lapok közölték, — 1903 február 6-án hat szenátornak sürgönyt küldött, mely így hangzott: «Az anti-tröszt-törvényt ellenzem. Ügyvédem fel fogja önt keresni. A törvényjavaslatot nem szabad elfogadni.»

De bármilyen nagy terjedelmű a korrupció, ez úgyszólván csak egyik segédeszköze a rendszernek. Ha itt csak visszaélésről, elfajulásról volna szó, a küzdelem a plutokrata-zsarnokság ellen aránylag könnyű volna.

A baj az, hogy a nagy intézmények gránit pillérei, mélyeken egész gazdasági életünk nyugszik, túlnyomólag plutokrata hatással bírnak, úgy hogy bárminő legyen különben a funkciójuk, azok a vagyonmegoszlásra a lehető legrosszabb befolyást gyakorolják és végelem-

zésökben azt eredményezik, hogy a gazdagok még gazdagabbak és a szegények még szegényebbek lesznek.

II.

Nézzük a plutokrácia nagy védő bástyáját: a trustöt. A trust, vagy a hasonszórú kartel eleinte a túlprodukció és a nagymérvű árhanatlás folytán keletkezett válság szanálását célozta. Hozzáláltak tehát ahhoz, hogy a termelést az egyes vállalatok közt kötött megegyezés alapján szabályozzák. A kereslethez alkalmazkodtak és így módjukban volt a némelykor még az önköltség alá is lenyomott árakat akként szabályozni, hogy megfelelő nyereséget érjenek el.

A trustöknek tehát üdvös hatása volna, ha erre a körülírt funkcióra szorítkoznának. De itt nem álltak meg, hanem a megállapodást kibővítették és megegyeztek abban, hogy a termelést redukálják. Az árakat felhajtották azáltal, hogy a rendes nyereségen kívül még egy pótlékkal megtoldották, a mi magánemberek által a fogyasztóra kivetett érzékeny privát adót jelent. Az összehasonlítás a hajdani rablólovagok garázdálkodásával, a kik a vár előtt elvonuló utazót megsarcolták, nagyon közel

fekszik. Csakhogy a helyzet még rosszabodott azért, hogy az összeharácsolt kincseknek egy részét a politikai hatalom lenyűgözésére és függésben tartására fordították.

Az állam különben már bizonyos féltékenységet is árú el a talentumos adókivetőkkel szemben és még a mi nagyon konzervatív pénzügyi vezetőségünk egy előkelő tagja is: Popovics volt államtitkár, utóbb a közös bank kormányzója, pozsonyi programbeszédében világos célzást tett bizonyos tervezetekre, hogyan lehetne, a nagy fogyasztási cikkek kartel-nyereségét az állam pénztára javára megadóztatni.

Az érdekelt körök főgondja arra irányul, hogy ezt a nagy konczot a mindenfelől jövő támadások ellen biztosítsák. Az állam, daczára ébredő féltékenységének, ehhez készségesen hozzájárul, a mennyiben a versenyző behoza-talt a határon magas vámokkal feltartja és nem engedj, hogy a kedves trustök fosztogatás! hadjáratait megzavarják.

Havemeyer, a czukortrust elnöke, a védő vámot nagyon helyesen a trustök tápláló anyjának nevezte.

A trustellenes agitáció tehát a magas védővámpolitika ellen támasztja az emelőrudat.

De a trustök sem voltak restek; ellenagitációt indítottak meg a prohibíció mellett, azzal érvelvén, hogy a vám leszállítása a hazai termelőket gyengítené és kénytelenek volnának az üzemet redukálni és a munkásokat elbocsátani. A munkásság nagy része hajlott erre a teljesen hamis okoskodásra és a sors különös iróniája folytán a trust kizsákmányolásának támogatására maguk a kizsákmányoltak szegődtek, a kik a legnagyobb elszántsággal küzdenek a mellett, hogy a trustök nyúzási kiváltságait ne korlátozzák.

Milyen igaznak bizonyul az a mondás, hogy a kié a pénzuralom, az uralkodik az elmék sőt a szívek birodalmában is!

Ez a jelzett privilegium *gratiosum* természetesen óriási vonzerővel bír a vállalkozási tőkére, mely a birkanyírásból részét ki akarja venni. A probléma tehát abban áll, hogyan lehet ellenállhatatlan csáberővel bíró nyereséget elérni és mégis minden emberfiát a részesedésből kizárni; egyszóval hogyan lehet a belföldi versenyt úgy ellensúlyozni, mint a külföldi árúk behozatalát.

Nálunk hosszadalmas tárgyalásokban fáradoznak a piacz szükségletének arányos felosztásán; Amerikában azonban egészen más mód-

szer szerint járnak el. Úttörő volt ezen a téren a híres Rockefeller, a Standard Oil-trust megalapítója, mely trust talán egyedül gyakorolja az igazi, tényleges modern világalmat.

Rockefeller, a ki mint szegény kis könyvelő kezdte világhódító pályáját, a petróleumkereskedésre ment át, de nem igen tudott boldogulni, mert az olajtermő vidéken, az oil regionban felmerült szállítási nehézségek a helyi piacon nagyon gyakran torlódást idéztek elő és az árakat önköltség alá nyomták.

Mialatt üzlete így siralmasan tengődött, egy látszólag jelentéktelen körülmény vonta magára figyelmét, mely később mesés kincseinek ősforrása lett. Észrevette ugyanis, hogy az egymással ádáz tarifaküzdelemben versenyző vasútársaságok keresve keresik a szállítandó árúk mennyiségének rendszerességét, ne hogy abba a helyzetbe jussanak, hogy kocsiállományuk egyszer teljesen elégtelen legyen, máskor pedig majdnem egészen kihasználatlan maradjon.

Ezen, a társaság által mélyen fájlalt bajon azonban sehogy se tudtak segíteni, miután a petroleum források termelőképesége nagyon változó és a versenyző termelők egyszer el-

árasztották a vasutat, máskor viszont szállítványaikkal teljesen távol maradtak.

Ezt a tűrhetetlen helyzetet iparkodott Rockefeller orvosolni. Es egy meglehetősen egyszerű eljárás minden viszontagságon és küzdelmen át alapja lett világhatalmának.

Rockefeller ugyanis szövetkezett tizennégy más termelővel, így azután módjában volt a vasútnak naponta bizonyos rakományt biztosítani és ezért tetemes díjkedvezményt sikerült kivívnia. A díjkedvezmény azonban a petróleumnál, melynek szállítási díja nagy részét teszi a termelési költségnek, a legnagyobb faktor s így árújának olcsósága által minden versenytársat kiszorított.

És most fejlődött ki a legszenvedélyesebb küzdelem, melyet a kereskedelem története valaha feljegyzett s melyben annyi vér folyt, mint egy nagy háborúban és annyi emberélet ment tönkre, mint a hétnapos mukdeni csatában.

A versenyzők t. i. minden lehető elkövetek, hogy a kedvezményes tarifát, melyet törvényellenesen csak a Rockefeller-csoportnak adtak, rájuk is kiterjesszék, a mit azonban sehogyan sem tudtak elérni.

A kongresszus vizsgálóbizottságot küldött

ki, hogy a visszaélést kipuhatolja. A bíróságok előtt számtalan perrel támadták meg a szövetkezetet, mely a törvény definíciója szerint összeesküvést szőtt, részint hogy refakciákat csikarjon ki, részint pedig, hogy az árképződést a közönség kárára mesterségesen* befolyásolja. Rockefeller bizonyára a legtöbbször bűnvádilag elitelt, a polgári bíróság által elmarasztalt és megbírságolt, parlamenti bizottságok által kipellengérezett ember a világon. De azért soha egy hajszála se görbült meg. És megnyugtadjuk a milliárdos számos bámulóját, hogy az elfogatási parancsokról, bírságok kirovásáról és bírósági idézésekről szóló kábel-távirati jelentések daczára, a jeles férfiú kitűnően érezte magát.

Nem a legérdektelenebb vonása életrajzának, hogy e férfi nevével, a ki az amerikai közigazdaságot diktátori módon irányítja, még néhány évvel ezelőtt alig találkozunk a nyilvánosság előtt. Hatalmas keze látatlanul sújtott. Még a társaság neve, miután a chartert (engedélyokmányt) gyakran érvénytelenítették, minduntalanul változik, a mennyiben majd «American Transfer Company», majd «South Improvement Company», majd pedig «National Transfer Company» név alatt hajtotta végre a világbíró terveket.

A ki a petróleum-éposz egyes fejezetei iránt érdeklődik — és ez a modern embernek sokkal többet mond és sokkal megindítóbb, mint a vén Homérosz pánczélos vitézeinek béka-egér harczzá törpülő küzdelmei — annak melegen ajánlhatjuk Henry Lloyd jelentős művét: «Wealth Against Commonwealth». E könyvnek egyik legmegkapóbb részlete a petróleumhordónak a tartánykocsi ellen való küzdelme. A tartánykocsi (tank-car) ugyanis a barrel szállítási díjának csak egy harmadát fizette, az üres hordó visszaszállítását nem számítva. A tartánykocsi végleg nyakát szegte a trösztön kívül álló független termelőknek.

A ki a nagy pénzügyi válságot ismeri, melyet ez a verseny előidézett, — a ki eme nagy szállítási problémának minden zege-zugát, minden furfangját, húzását és ellenhúzását szemléli, és a ki a százmilliókra menő érdekeket nézi, a melyek ebben a küzdelemben kockán forogtak; az nem fogja furcsának találni, hogy a Standard-trust történetét a nagy antik époszszal merem párhuzamba állítani.

A történetnek véres, harcias vonása abban nyilvánul, hogy Rockefeller azzal a kíméletlenséggel, melylyel a hadvezér egynéhány üte-

get kirendel, hogy az ellenséges zászlóaljat az 'elfoglalt magaslatról leseperje, milliókat s milliókat szánt arra, hogy a trustön kívül álló konkurrenseket tönkre tegye; és végre sikerült is neki ezeket nagy erőfeszítéssel elnyomni és koldusbotra juttatni. A Pensylvánia-vasút például, melyet Rockefeller befolyásolt, vagy amerikaiasan kifejezve «kontrollált», egy ízben a versenyt ellensúlyozandó a barrel szállítási díját 1,15 dolárról 15 centre szállította le; s ez évben öt milliót veszített. Az ellenséget ily módon tényleg legyűrték és a trust monopóliuma az utolsó kemény ellenféltől is megszabadult.

Meg kell jegyeznünk, hogy a trustök ilyen alakítása csak az amerikai talajon, az amerikai vasúti rezsím alatt lehetséges. A vasút az Egyesült-Államokban ugyan szállító vállalat is, mint a mienk, de miután részvényei faiseurök kezében vannak, a vasúttársaságok többnyire nagy pénzügyi spekulációkkal foglalkoznak és részben főtámogatói a trust-gazdálkodásnak, a mennyiben ők maguk például szénbányákat vásárolnak és a konkurrens bányának szállítását aránytalanul terhes díjtételekkel sújtják. Ilyen tarifapolitika által a független termelőket kizárják és tönkreteszik, úgy, hogy a trust mono-

póliumát ezzel a segédlettel aránylag könnyen biztosítják.

Az Egyesült-Államokban a trustök kerek számban tíz milliárd névleges tőkével szabályozzák majdnem az egész produkciót, — az aczélermeléstől a gyufagyártásig.

Ez az állapot csak olyan országban viselhető el, mint az amerikai Unió, mely még mindig részben gyarmat karakterével bír és ahol a proletár poton áron földhöz juthat s így a munkás a trustök által reá kivetett adót átháríthatja a munkáltatóra. Továbbá az adó elenyésző csekélysege az Egyesült-Államokban, melynek pénzügyminisztere állandóan azzal a kérdéssel bíbelődik, hogy mit csináljon a feltorlódó felesleggel, — úgyszólván üres helyet hagy, melyet a trustök, a mint látjuk, nagy mohósággal iparkodnak elfoglalni.

A trustök után legyen szabad a részvénytársaságot, mint a plutokráczia másik vastornyát néhány megjegyzéssel jellemezni.

A részvénytársaságot régebben, mint a nagytőke nyereségének egyik demokratizáló főeszközét nagyon sokra becsülték, a meny nyiben a kis embernek is módot ad arra, hogy néhány részvény vásárlása által a

nagytóke jövedelmező operációiban részt vehessen.

Csakhogy ennek a gazdasági formának az egészséges vagyonmegoszlásra való káros befolyása mégis túlnyomó, mert a közönség fil-léreiből felhalmozott rengeteg tőkét rendszerint egy ember, vagy egy apró csoportnak korlátlan rendelkezésére bocsátja.

Hozzájárul, hogy az üzleti felfogás szentesíti azt a szokást, hogy az igazgató és a nagyrésztvényes beavatottságukat saját hasznukra fordítsák, sőt nagyon sok esetben a részvényesek által kezökre bízott tőkét a részvényesek érdeke ellen használják fel, az árfolyamokat befolyásolják és a közgyűléssel egyeseknek érdekében utóbb de a társaságot károsító határozatokat fogadtatnak el.

A felügyelőbizottság és a közgyűlés rendszerint tehetetlen bábu az igazgató kezében, és a felelősségrevonás, mely rájuk van bízva, mindig csak írott malaszt marad. A képviselőházban sok szó esik a felelősség kijátszásáról, de a felelőtlenség típusa parlamentjével, a közgyűléssel szemben mégis csak a vezérigazgató, a ki a börze-viczcz szerint csak Istennek és lelkiismeretlenségének tartozik beszámolni.

A száz meg száz kirívó eset közül csak

arra a világraszóló példára mutatunk rá, hogy a nagyrészvényes: a Rotschild-ház ilyen önkénye folytán a világrész legforgalmasabb útjának a vasútja örök időre deficizzel dolgozik és alaptőkéjét még kamatoztatni sem tudja. Ennek oka abban rejlik, hogy a nagyrészvényes a vasutat annyi nagykamatú adóssággal terhelte meg, — mely hitelműveleteket ő vitte keresztül, — hogy ítéletnapig arról koldul. Hogy a világrész legrégebb közlekedési útján járó vasút sem tudja alaptőkéjét kamatoztatni, az a modern plutokrácia örök szégyenfoltja marad!

És ha látom a fakóarcú tisztviselőnt a nagy vasút rekeszei mellett, mindig eszembe jut, milyen mélyen nyúlt bele a világczégszeniális pénzművelete e szegény asszony sorába, a kit a vállalat finanziaális kifosztása örök életére elütött a becsületes fizetésrendezés szerencsésjétől.

Harmincz év óta minden jogászgyűlés napi-
rendjén első helyen a részvényesek oltalma és az igazgató hatáskörének körülírása szerepel. A legnagyobb jogász-elmék hiába fáradoznak hogy a bölcsek követ megtalálják, de attól az alternatívától, hogy vagy meg kell csorbítani az igazgatóság akcióképességét, vagy le kell

mondani az ellenőrzés foganatosításáról, — nem tudnak megmenekülni. Eddigelé tehát e tekintetben minden reform megghiúsult és az igazgatónak felelősség nélkül való korlátlan fosztogatása szolid törvényes alapon nyugszik.

Ha az ember a részvénytársaság jogviszonyait tárgyaló óriási irodalmon keresztülragja magát, csak egy bölcs tapasztalattal lesz gazdagabb, t. i.: hogy akármilyen társaság részvényeibe fekteti a pénzét, azzal együtt jár* hogy egy idegen kéz kotorász a zsebében. És csak a jó Isten — ha ugyan hatásköre ilyen hatalmasságokra is kiterjed — vizsgálja az igazgató szívét és veséjét; de a közgyűlés és a felügyelőbizottság bizonyára nem.

A pénzarisztokrácia egyéb erősségére, a tőzsdére, nem terjeszkedünk ki.

Ha már most az imént vázolt plutokrata-rendszer mérlegét felállítjuk, nem hunyhatunk szemet ennek nyilvánvaló és tagadhatatlan fényoldala előtt sem.

Legnagyobb érdemeit a plutokrácia a föld kincseinek feltárása és a természet gazdagságának kiaknázása körül szerezte. Hogy merő haszonlesésből teszi, az semmit sem von le érdeméből. A haszonlesés sok nagy emberi cselekmény kútforrása; a haszonlesés szent

joga azonban csak addig a határig terjed, a meddig más ember existenciáját lehetetlenné nem teszi és nem fajul el olyan nemzetirtó, emberpusztító zsarnoksággá, mely annyi kárt tesz a világban, mint Attila, Isten ostora.

Nem akarunk némely író túlzásába esni, a ki a modern captains of industry képességét egyenesen a nagy hadvezérekével helyezi egy sorba. Ez nagy tévedés. A spekulánsok, a ringalkotó, pool-rendező financier-k ugyan csodálatba ejtenek hajmeresztő kockázattal járó kombinációikkal, de a tulajdonképpeni vállalkozói tőke rendszerint bátortalan, kicsinyes és minden lépésnél a gyűlölt állami beavatkozást keresi kamatgaranciák és dús segélypénzek formájában. A nagy plutokraták: Morgan és Rockefeller által tanúsított kiváló szellemi képesség, szervezési tehetség, nagyszabású tervezés és hajthatatlan erély imponálnak ugyan, de munkájukat mindenesetre túlbecsültnek és túlfizetettnek kell mondanunk, különösen tekintettel arra, hogy az emberi elme legnagyobb alkotásai, a találmányok és felfedezések, vagy egészen önzetlen, vagy csak csekélyen díjazott ábrándozók művei. Hiába iparkodnak a milliárdosokat, mint az üdvös átalakítások végrehajtóit s mint az emberiség nagy jótevőit fel-

tüntetni. Hogy némelykor ráhibáztak hasznos dolgokra is, azt nem tagadjuk. De a halhatatlanság, az igazi nagyság pálmája nem a pénzcsinálásért termett. Hagyják ezt a zseniális éhenkórászoknak, a kik nem bérért vagy jutalomért dolgoznak, hanem mert erre őket isteni sugallat hajtja.

A modern Midászok azonban mérhetetlen kincseik birtokában korántsem olyan irigylésreméltók, a mint hiszszük. Ezek a hajdani könyvelők, boltoslegények és előmunkások rendszerint csakhamar észreveszik, hogy sivár fantáziájuk minden örült szeszélyét potom tízhús millióval ki lehet elégíteni.

De uram, teremtőm! Mi történjék aztán a milliárd maradék 980 milliójával? Ez a gondolat kínozza őket egész nap; folyton ezen töprengenek, nincsen egyéb gondjuk. A legnagyobb élvezettől, hogy régi szokás szerint kilencz órakor az irodába siessenek, úgyis elestek és ez pótolhatatlan űrt hagy életökben. Minden újabb csábító inger úgy hat ezekre a fakó, csak az arany fejtésben fáradhatatlan emberi automatákra, mintha gyomorrákos embert pástétommal kínálnának. Nincs étvágy, nincs öröm, nincs érzés, csak pénzcsinálás, minden képesség pénzcsinálási művészetté idomult át.

Egy élvezetet azonban beteges mohósággal keresnek. Érzik, hogy ellenszenveseik és a titáni irigység köveit hajigálják feléjük; érzik a tompa, vak és engesztelhetetlen gyűlölet hideg szellőjét; érzik, hogy még kegyenczeik, ágenseik és sáfárjaik, a kik rajtuk híznak és általuk gazdagodtak meg, — sem szeretik őket ingyen. Ezt a tengernyi gyűlöletet szeretnék közbecsülésné átvaltoztatni. Szeretnék a közbecsülésnek legalább azt a minimális fokát elérni, a melyre bármely kaszinói tag eljutott. Erre szomjazik a lelkek, erre pályázik felkorbácsolt ambíciójuk. És miért volna ez lehetetlenség? »Lehetetlenség» szó nincs a pénzügyi Napóleonok szótárában. És erre nekiállanak, emelnek királynál királyibb palotákat, tesznek rengeteg alapítványokat, 10-20 millió dollárt alázattal raknak le a tudomány és művészet oltárára, ők, a barbárok, kik sohasem értek rá egy könyvet olvasni, kiknek a kultúrához annyi a közük, mint a misszionárius-ölő kannibálnak a theológiához: hódolatukat mutatják be az idealizmusnak!

A keresetképeség titánjai hízelegnek az eszményiség ingyenélőinek! Nem kételkednek benne, hogy meghódítják a szíveket és lefegyverzik az irigységet. Mert a szegény milliárdosok

azt hiszik, hogy csak a legocsmányabb szenvedélyek lázadnak fel ellenők. Nagyon meg volnának lépetve, ha azt mondanák, hogy vagyonszerzések igazságtalanságon alapszik, hogy nem állanak magasabb fokon, mint az útonállók, hogy ezreknek a romlásán meggazdagodni: — az nem fair, nem helyeselhető dolog. Mind-ezen nagyon csodálkoznának. Nem értik tehát, hogy a nép hidegen, kelletlenül fogadja káprázatos bőkezűséggel nyújtott adományait és hogy a milliárdost, ha az általa létesített fényes intézet felavatásán megjelenik, pisszegéssel fogadják.

A mindenhatók, a legyőzhetetlenek ezzel a szívek mélyéből előretörő áramlattal szemben tehetetlenek. Ez a mozgalom a saját jövőnkre nézve is fontos és figyelemreméltó jelenségeket mutat.

Henry George egyszer azt mondta:

«A természeti tudományokban titánok vagyunk, ellenben a közgazdaságban és politikában valóságos hülyék.»

Úgy látszik, az amerikai tudomány ezt megjegyezte magának és felvették a gazdasági tudomány fonalát ott, a hol mi elejtettük. Miután mi, ebben a kicsiny, történetünk súlya alatt görnyedő világrészben még elméletileg

sem tudtuk a probléma megoldását megtalálni, ők az alapot is megváltoztatják, a melyből a jövő fejlődés felé indulnak.

Ennek a nagy áramlatnak pedig érdemes a szeme közé nézni. Napoleon régi jóslása ma már megdőlt. Mert a világ uralma nem lesz sem kozák, sem köztársasági, hanem plutokratikus lesz.

A SNOB.

I.

Barátaim, ne higgyetek a nagy közjogászoknak, se Hallamnak, se Todd Alpheusnak, a kik az angol alkotmányos küzdelmeket leírták!

Milyen gyönyörűen fest műveikben a brit öntudat és nemzeti büszkeség! Mind hősök ők, mind férfiak. Se királyi hatalom, se miniszteri befolyás nem tudja őket megtántorítani. Ez a kép igazán elragadó és lélekemelő. Az egész világ népe példát vehetne ezekről a lelkes bajnokokról.

Csakhogy ez a kép nem teljes és a való életnek csak egyik — a ragyogó — oldalát mutatja be. Ha viszont az angol társadalmi életet tanulmányozzuk, ha például a sok író közül Thackeray kis remekművének, a snobok könyvének pompás megfigyeléseit nézzük, akkor milyen más, egészen más benyomást kapunk! E remekbe készült életképek szerint Albion, a férfias büszkeségtől és függetlenségi érzéstől

duzzadó brit társadalom, valósággal a kapaszkodó, dörgölődző snob igazi hazája. Ezek az írók nem tudtak volna ilyen alakokat annyira élethűen kidomborítani, ha úton-útfélen nem találkoztak volna megfelelő modellekkel. Egyike a legszellemesebb megfigyelőknek: Steffens Gusztáv így foglalja össze benyomásait:

«A modern Anglia egy nagy számológép, mely az embereket a jövedelem szerint osztályozza, és a snobság arany kötésű táblájával takarja. Az igazi angol ember ambíciója abban merül ki, többnek látszani, mint a milyen és a legközelebbi magasabb társadalmi körben fogadtatni, mint a melyikhez tartozik.»

Már most tessék azt a lélektani ellentmondást megmagyarázni, hogy ugyanazok az emberek, kik a királyi hatalmat alaposan lefokozták, kiknek fő nemzeti sportjuk abban áll, hogy majdnem minden választási cikluson megbuktatják a kormányt, kik a népfőlség kézzelfogható bebizonyítására, fölváltva a hatalmat az egyik párt kezéből kiveszik s a másiknak átadják, — tessék ezt az ultrademokrata hajlamot összhangzásba hozni azzal az arisztokratábólványozással, mely az angol társadalom egyik jellemző sajátossága.

Kielégítő magyarázatot alig lehet találni.

Talán a britek eme nemzeti vonását még leginkább annak lehet tulajdonítani, hogy ők egykedvű réalizmussal nézik a világot, mint a valóság kemény emberei. Nem hódolnak földöntúli ábrándozásnak. Keményen megvetik lábukat szilárd talajon, kézzelfogható eredményt akarnak mindenben látni és csak a sikert, semmi mást, mint a reális, kétségbevonhatatlan sikert tisztelik, imádják mindenekfelett. Nemzeti sikert pedig csak úgy vélték elérhetni, ha a nemzetet saját érdekének megfelelően kormányozzák, ha kizárólagosan nemzeti célok irányítják a közhatalom kezelését, ha sem királyi, sem miniszteri önkény nem tud túlsúlyra vergődni. Hosszú küzdelem után sikerült az uralkodó kezét megkötni, a miniszterek hatalmát bizonyos határok közé szorítani, egyszóval az egész vonalon biztosítani a nemzeti közvélemény befolyását az ország ügyeire.

E küzdelemben azonban a hatalmas emberek jártak elől, a főrangú nagybirtokosok szervezték a tömeg ellenállását az abszolutizmus-sal szemben. Ilyen történelmi eredetre vezethető vissza az angol arisztokrácia. Ennek folytán a királyi hatalom megszorítása nem annyira a tulajdonképpeni népnek, mint az

oligarchiának vált javára. Ez magához kapartotta a rengeteg királyi jószágokat, az egyházi javak nagy részét és így a föld urai tényleg az ország urai lettek.

Hogy a brit arisztokrácia nem keltette fel a plebejusok haragját és nem kergette a népet forradalomba, annak is megvan a maga különös oka. A lordok nem zárkóztak el kaszt-szerűen a néptől, nem emeltek áthághatlan, szemmel látható sorompókat maguk és a társadalom többi rétegei közé. Ők bíztak a tényleges hatalomban, mely elég nagy válaszfal a nélkül is, hogy az exkluzivitást még gyűlöletes intézkedésekkel szükséges volna megerősíteni. Másodszülött fiaik, kik nem osztozkodnak a majoresko birtokában és rangjában, bizonyos mértékben összekötő kapocsként működnek a társadalmi felső és alsó rétegek között. Viszont az emelkedés a legfelsőbb rangra nem volt teljesen kizárva, sőt teoretice a felhatolásnak nem volt semmi akadálya. Az ajtó mindig nyitva állott. Elvben a szegény dokkmunkás fia is lehet peer és miniszterelnök. Persze legyen legyen a talpán, a kinek sikerül a mászó-rúd tetejét elérni és a csúcsára aggatott jutalmat elnyerni. De mindig vannak a becsvágynak örültjei, kik lázasan próbálkoznak. A sza-

bad verseny az ambíziót az arisztokrata táborba tereli és nem fordítja ellenük a reménytelen becsvágy kétségbeesett gyűlöletét. Ott pedig, a hol a sikernek csak ezredrésnyi reménye kecsegtet, ott mindig megtalálható az érdem becsületes igyekezete, de szintúgy a sunyi stréberkedésnek minden önértéztől kivetköztetett tolakodása is, egyszóval ott virul a snobizmus arany korszaka. Az egész társadalmi élet úgyszólván egy izgató körhintajáték. Mindenki iparkodik a szédítő gyorsasággal forgó falóra fölkapaszkodni, mindenki iparkodik, de haj! milyen kevésnek sikerül a nyeregbe kapni! Hogy küzködik a szegény szerencselovag, mindenfelől éri ütés, rúgás, ruháját foszlánnyá tépik a gőgösök, a kik véletlenül már felkapaszkodtak, kaczagnak sikertelen erőlködésén és visszalökik. A szégyen könnyeket fakaszt a szerencsétlen szeméből, a gyalázat dühhel tölti el szívét, végre a kétségbeesés új erőt ad lankadozó izmainak, egy örült lendülettel még egyszer nekirugaszkodik. Visszaesik-e a porba? Nyeregbe tud-e jutni? Egyszerre csak harsányan felhangzik: Győzelem! Győzelem! A kevélykedők meghajolnak a siker előtt, üdvözlik a győzőt, kezét fognak vele, befogadják soraikba, s ő már

most a későbbi felkapaszkodókkal szemben épp oly gyalázatosan viselkedik, mint a hogy még az imént vele bántak. Ez a társadalmi előremenetel hű képe.

Valahányszor valami fényes összejövotelt figyelek meg, melyben arisztokrácia és polgárság barátságosan összevegyül, látok egy-egy izgatott, idegesen izgó-mozgó alakot. Jó ismerősöm, a kivel minden nap a kávéházban szoktam pikkolózni. Tízszer elmegy mellettem a nélkül, hogy észrevenne. Hangos megszólításomat nem hallja, jár mint az alvajáró, a kit hipnotizáltak, a ki öntudatlanul egy titkos erő által vonzódva, magasabb cél felé törekszik.

Az attrakció — egy népszerű, kedves főúr! Erre pályázik. Sok kínos vergődés után sikerült közelébe jutni. Halleluja! A népszerű gróf tíz álló perczig leereszkedő beszélgetésbe bocsátkozik a buzgó férfiúval. Irigy szemmel konstatáljuk, nem tíz, csak nyolcz perczig tartott a kitüntető entree. A boldog ember ragyogó arcczal távozik és visszalebben szerény körünkbe. Mindnyájan kezét szorítunk vele, érezzük, hogy ilyen nagy konnexiókkal bíró embert meg kell becsülni. A tömegézés csalhatatlan. Hiszen itt nem egyéni gyöngé-

séggel állunk szemben, a snobizmus a polgári rendnek általános hibája.

De honnan ered ez a példátlan megalázkodás és meghunyászkodás? Honnan van az, hogy a polgárság, mely hajdan a nemes föl-szabadító eszmék képviselője volt, mely kivívta az osztálykülönbségek lerombolását, most hátat fordít elveinek? Miképp történt ez a Pál-fordulás? Mi az oka ennek a borzasztó elvtagadásnak? Honnan van az, hogy a társadalomban és az irodalomban a polgár nem szerepel többé mint a férfias öntudat képviselője, hanem többnyire mint kellemetlen tolakodó snob kerül a fölszínre. Beaumarchais százötven esztendő előtt olyan rokonszenvesen mutatta be a polgárembert, a ki Almavivának odadörgi:

«Gróf úr, ön csupán annyi fáradságot vett magának, hogy világra jött, egyéb semmit sem tett!»

Ennek a dicső ősnak unokája egészen másképpen gondolkodik, hajlong, könyökkel és hízelgéssel iparkodik fölfelé jutni és magát a magasabb körökbe becsempészni. Ez a változás egyike a legjelentősebb társadalmi tüneteknek. A jogegyenlőség polgári bajnokai megtántorodtak, mert egy újabb réteg utánok to-

longott. A munkásnép, a proletariátus is jogokat követelt, ugyanazokat a húrokat pengette vele szemben, mint a polgárság az arisztokráciával szemben. Erre a beatus possidens megváltoztatta hadi állását. Nem hangoztatta többé a jogegyenlőséget, hanem nyomatékkal rámutatott a szerzett jogokra, a történelmileg kivívott pozícióra, a melyet tiszteletben kell tartani.

Így történt a közeledés az arisztokráciához. A dicső elvi alap elhagyásával pedig a polgárság alárendeltségbe került a mágnásvilággal és csak snobizmus által tudta az űrt kitölteni, melyet annakelőtte büszke tartózkodással nem is kívánt áthidalni. Thackeray, említett gúnyiratában így szólítja a főnemesség szimbolikus alakját, lord Clapperelawt:

«Kedves lordom! Méltóságod dicső alkotmányunk alapján, a melyet egész Európa irigyel tőlünk, született törvényhozó. Ámbár elég fáradságába kerül, hogy csak betűzni is tudja a törvényeket, a melyeket mások hoztak. Dicső alkotmányunk kegye folytán elsőszülött fia óriási birtokot örököl elidegeníthetetlenül. Többi fiai Isten rendelése folytán minden különös fáradság nélkül admirálisok, miniszterek és nagykövetek lesznek. De mi

volna, kedves lordom, ha Nagy Pista, Kovács Jancsi és más efféle alacsonyrendű halandók összeesküdnének, hogy nem törődve sem önnel, sem kiváltságaival, sem állásával, nem pályázna többé leereszkedő mosolyára és vállveregetésére vagy vajmi ritkán boldogító kézszorítására, egyszóval, ha magunkfajta közrendű emberek összeesküdnének, hogy többé snobok nem leszünk!»

De belátom, ez képtelenség, merő lehetéltenség. A snobok nem duzzognak, nem konspirálnak, nem lépnek sztrájkba, a snobság örökkévaló.

Van Thackeray szerint többrendbeli osztálya a snobságnak. Van nagy City-snob, van irodalmi-, házasságkötő-, van klub-snob és végre vendéglátó és ebédet-adó snob.

A jeles író kifejejtett egy fajtát, mely később keletkezett, s melynek szép fővárosunk a főtanúja: a konvertált snob. A vallási indifferenzizmus korszakában az áttérés szintén a társadalmi érvényesülés egyik eszköze lett. De a konverzió nem valósítja meg mindig a snob merész álmait. Társadalmi helyzete ugyanaz marad, épp úgy, mint a hogy az orra formája nem változik. Erre az ipse egy lépéssel tovább megy és a tüzes antiszemizmus hímes

mezejére lép. Egyik ismerősöm a minap mérgesen kifakadt egy becsületes zsidó templomszolga (a jargon festői szójárása szerint, Schulklopfer) felczihelődött fia ellen, ki azzal dicsekedett, hogy háza küszöbét soha hajdani hitrokona át nem lépi. Iparkodtam keserűségét enyhíteni, mondván: «Ha recipiáltatni kívánja magát, a milieunek nemcsak erényeit, hanem előítéleteit is fel kell vennie, csak ilyen módon sikerülhet a teljes összeolvadás. Természetesen a magafajta kemény nyakú kazár nem igen alkalmas médium.»

«Mégis jó volna, dörmögött a kesergő filozófus, ha a társadalmi összeolvadás nem egészen a jellemesség és az emberi önérzet rovására történnék!»

II.

Amerika előljár a snobizmusban, épp úgy mint az aczélgyártásban és a konzervkészítésben. Furcsának látszik, hogy a demokrata köztársaság hatalmas emberei annyira túlbecsülik az elszegényedett európai arisztokrácia címerpajzsait és annyira törik magukat, hogy leányaikat hétágú koronával díszítsék föl. Egy grófi vagy berezei vő most már a milliárdos nagy train jenek elengedhetetlen kelléke. Ennek

a plutokrata hóbortnak a politikához alig van valami köze, hanem egy sorba állítandó a yachtal és automobillal való örült versengéssel. Madame Makay, a nagy ezüsbánya-tulajdonos neje kérdezte Parisban, mennyibe kerül az Arc de triomphe, melyet magánczéljaira akar megvásárolni, mire egy versengő dollárkirályné rögtön lépéseket tett a görög kormánynál az Akropolisz megvétele iránt. De miután a vásárt nem lehetett nyélbeütni, be kellett érnie azzal, hogy néhány olasz baptisterium megbecsülhetetlen értékű vaskapuit Amerikába vitesse, hogy azokkal szerény otthonát díszítse. Az Egyesült-Államoknak politikai feje ugyan a köztársasági elnök, de a társasélet Snob ő felségét tiszteli abszolút uralkodójának.

Az arisztokrácia előtt való feltétlen meghódolás természetesen nagyra dagasztotta annak önérzetét. A nemesség elvesztette ugyan törvényes előjogait, de cserébe kapta a társadalmi fölényt, mely annál becsebb hatalom, mert önkéntes meghódol áson alapul. Az arisztokrácia mindenütt elüljár és minden irányban hangadó. Társadalmi téren a kedvezményezésnek többnyire ők forrásai. Hogy itt csak a főúri név külső prestigéről van szó, az abból látható, hogy főrangú analfabétákat még tudós tár-

saságok élére is állítanak. Ha a polgárság szellemi elitje ilyenre vetemedik, akkor ne csodálkozzunk, hogy bankárok és egyéb snobok ugyanezt az eljárást követik. A financier-k, mint jeles emberismerők, nem biznak fogásaik sikerében, ha aláírási felhívásaikat egy-két csengő főúri névvel föl nem czifrázzák, és ámbár a nagyérdemű közönség már számtalan esetben meggyőződött, hogy a nobilis igazgatósági tagok semmi garanciát nem nyújtanak a vállalat ignobilis eljárása ellen, a jámbor birkanyáját sehogy sem lehet kijózanítani. A közjótékonyság pláne igazi terrénuma a snobizmusnak. A kérges szívű snobtól akár éhen veszhet az egész ország, vagy a döghalál pusztíthat el egész tartományokat, azért nem fog közönyéből fölocsúdni. Ellenben ha Hisztéria grófné szegény néger gyermekeket óhajt ellátni meleg téli ruhával, akkor Snob úr sietni fog magát a bizottságba beválasztatni és jelentékeny összeggel támogatja a nemes czélt.

Milyen fogalmat nyerhet az arisztokrácia a polgárság önérzetéről, ha ilyen jelenségekkel találkozik? igazán csodálnom kell, hogy még aránylag kíméletesen élnek önkéntesen felajánlott előjogaikkal, leereszkedő és bájosan

mosolygó formába burkolják gőgjüket. Ha érdemük szerint bánnának a snobok nevetséges táborával, nem kellene maguknak még annyi fáradságot sem venniök.

A polgári önérzet méltó képviselőit még leginkább a lateiner osztályban lehet találni, ha történetesen keresetük érdekei nem puhítják meg őket. Ezek magasabb műveltségük folytán már némileg önérzetesebbek, követelők, sőt olyan arrogánsak, hogy teljesen a paritás alapjára akarnak helyezkedni. Ezt azonban alig tudják elérni. A jóízű arisztokrata ugyan távol áll gőgje kidomborításától, leginkább csak nuanciózza az előkelőséget, úgyszólván csak markírozza a nemesi exkluzivitást. Rendszerint olyan kegyes és leereszkedő, hogy majdnem sértő. Az otromba snob ugyan e hamiskás modortól is el van ragadtatva. A büszke lateiner azonban felháborodik rajta és gondosan kerüli az alkalmat, nehogy népszerű főurak kegyüket reá pazarolják. Pláne a bohém-tábor nyíltan lázong és egyáltalában nem kezelhető. Emlékszem egy fényes estélyre, a melynek tulajdonképpen célja az volt, hogy főrangú mecenásokat az irodalmi világgal közelebbi érintkezésbe hozzon. A bohémek kitétek magukért, szellemes tűzijátékokat ren-

deztek, a grófnék bájosan mosolyogtak, a kapu előtt azonban, midőn a vendégszerető házat elhagytuk, a kedves bohémkirály egyet nyújtózkodván, mintha terhes robotot rázott volna le a nyakáról, megkönnyebülve monda:

«És most fiúk, menjünk a Kispipába mulatni!»
Milyen kedves, nyers őszinteséggel adott Károlyi Pista kifejezést érzelmeinek, mondván: A fiskálisokat és újságírókat egyáltalában nem szeretem. Hát még ha tudta volna a nemes gróf, mennyire megérdemlik ezt az ellen-szenvet.

Ha már polgárság és nép kell, akkor válogassunk a Ferencz József-rend lovagjai, a királyi és udvari tanácsosok nyájas és kedves alakjai között. Milyen boldogok szegények, ha sikerül mivoltukat leplezni és a gentryt vagy fertálmágnást mímelni! Milyen előkelő látvány, ha Tátrafüreden vagy más fashionable fürdőhelyen látom a snobság színe-javát vastagon keményített plastron alatt, frakkosan vacsorázni, holott ők rendesen papucsban és hálókabátban költik el mindennapi rostböffjüket. Lord Battersea és lord Fitzgerald frakkosan dineroznak abból az egyszerű okból, hogy ne kelljen átöltözködniök, ha a Covent Garden színházba hajtának, hogy végigásítóz-

zák az előadást. A mi a főrangúaknál minden nap szokás, az a snoboknál abszurd majmolás, melynek rendes életmódjukban semmi gyökere nincs. Oh, snobizmus, mennyi áldozatot követelsz híveidtól és milyen nyomorúságos a kárpótlás, a melylyel meg kell elégedniök! A frakkos vacsorák az őserdők tövében tíz kötetes leírásoknál ékebben beszélnek a polgári osztály nevetséges gyengéjéről.

Kétségkívül a negyedik rend felszabadító tendenciája hozzájárul, hogy a burzsoázia hovatovább hozzásimul az arisztokrata észjáráshoz és iparkodik védőszárnyai alá bujni. A polgárság lassanként elejtette egyenlőségi ábrándját, szabadelvű hajlamát, politikailag és társadalmilag teljesen aláveti magát a konzervatív világnézetnek. A felsorolt apró társadalmi fonákságok illusztrálják ezen aggályos irányzatot. De az arisztokrácia és a haute burzsoázia szövetkezése nem megy egészen simán és akadály nélkül. Minden perczen támadnak félreértések, összekülönbözések és érzékenykedések. A jól idomított jámbor háziállat némelykor visszaemlékezni látszik viharos jakobinus véreb múltjára. Sokkal nagyobb szeretettel viseltetik az igazi vérbeli arisztokrata a paraszthoz, a mennyiben a fölfor-

gató eszmék azt még nem tudták megméte-lyezni. A jámbor földművelő, a ki kalapját szépen az ajtó előtt leteszi a földre, mielőtt az úr színe elé járul, ez az alak már magában véve a megtestesült hódolat az arisztokrácia társadalmi és értelmi fölénye előtt. Ez az igazi hamisítatlan patriarkális alávetettség sokkal jobban megfelel a főúri ízlésnek, mint a snobizmus érdekelt hízelgése.

De felhangzik az ellenvetés: Semmi szel-lemes okoskodás nem tudja letagadni az igazi tekintélyt, melyet a születési arisztokrácia a nép minden rétegében élvez. Az arisztokrácia előtt való hódolat valódi és elemi érzésen alapul, mely oly régi, mint az emberiség maga, mely minden társadalomban honos és úgyszólván az embernek veleszületett tulaj-donsága. Ezt az ősi érzést egyenlőségi teóriák-kal és merő abstrakciókkal az emberi szívből kiirtani nem lehet. Természetes tehát, hogy ezt a megrögzött érzést politikai inténcziók alapjává tették.

S ezek az eszmék még mai napság sem vesztették el teljesen életerejüket. Mert ámbár a formális nemesi jogok és kötele-zettségek megszűntek, nem szűnt meg a ha-gyományos tisztelet és ragaszkodás, mely egy

fényes történeti nép viselője iránt a nemzet szívében elvülhetetlenül él.

Erre az argumentációra csak Disraeli egyik hősének szavaival válaszolhatok. Mi libánk, a Coningsby című híres regényének egyik főszereplője, ezt mondja:

«Tiltakozom az ellen, hogy engem mint az arisztokrácia ellenségét tüntessenek föl. Ellenkezőleg, hiszem és vallom, hogy arisztokrácia mindig volt és mindig lesz. Még a szoczialista államban is lesznek hivatottak, kiválasztottak, a kik felsőbb tekintélyük és értelmiségük alapján parancsolnak. Ez azután az igazi arisztokrácia. De a mai születési arisztokrácia mesterkéltné, hamisított, igazi jellegéből kivetkőztetett kaszt. Nevük nem emlékeztet nemzetünk nagy tetteire, a nagy famíliák emelkedése többnyire nem éppen dicső tettekhez vezethető vissza. Legújabbán többnyire meggazdagodott kereskedők és egyéb bőkezű emberek, kik a rendelkezési alap szaporítása körül szereztek érdemeket, nyerték el a peeraget! Hiszi ön különben, hogy az állam képes volna azáltal arisztokráciát teremteni, hogy jött-ment közönséges fráternek a fejére egy czifra, hétágú koronát nyom és azt csengő címmel fölruházza? Kinek imponál ez? Sen-

kinek, kivéve a kocsigyárosokat, kik a címereket a hintóra festik, és egyéb szállítókat. Az államnak nagyon jó volna, ha a nemesség olyan befolyással bírna, hogy a népre hasson, ha elégedetlenségét le tudná csillapítani és a meglevő állapotokkal némileg kibékíthetné. Ez volna az arisztokrácia politikai hivatása. De ehhez ész, tekintély és politikai kapacitás kell. A mai született arisztokrácia azonban a közintézményeket csak egy nagy abszurditással szaporítja és így az amúgy is bonyolult helyzetet súlyosbítja. Államrombolólag hat a helyett, hogy államfenntartó missziójának eleget tudna tenni. Hogy tökéletesen megértessem magamat, kijelentem, én az alsóházat sokkal arisztokratább testületnek tartom, mint a lordok házát. Az alsóház uralkodik, parancsol, vezet és a nagy társadalmi befolyásoknak gócpontja. Ellenben a felsőház nagyképű nullák bagolyvára. Mindent helyeselnek és ha egyszer ellenkezni mernek, a közvélemény fölzúdulása elsepri gyenge ellenállásukat. Uly módon csak nem lehet egy vezető osztály presztígjét és tekintélyét fenntartani!»

Ez a filozófus-okoskodás kétségkívül érezteti majd hatását a politikai mozgalmakra is. A kritika és a szkeptizmus korszakában az arisz-

tokrácia nem állhat fenn többé, mint a feudális kor csökevénye, mely egy magában véve helyes társadalmi institucziót népszerűtlenné és ellenszenvessé tesz. A modern tendencia oda irányul, hogy a születési arisztokrácia érdemen és értelmiségen alapuló osztálylyá alakuljon át. Ebbe az igazán főrangú körbe, az igazi highlife régiójába pedig kapaszkodás és snobizmus által bejutni nem lesz lehetséges.

EGY RADIKÁLIS MINISZTER.

I.

Olyan típus, mint Chamberlain, politikai életünkben ötven, vagy talán csak száz esztendő múlva fog felszínre kerülni. Negyvenéves koráig, mint a Nettlefold és Chamberlain cég beltagja, csavargyártással foglalkozott, és miután néhány milliányi vagyona tett szert, visszavonult a kereskedelmi pályáról. Ha magyar burzsoá jut ilyen helyzetbe, egy pillanatra sem jön zavarba a fölött, hogy már most mit műveljen. Vesz egy szép birtokot, négyes fogaton jár, szerez hozzá nemességet, díszes predikátummal és címerrel, aztán a legközelebb megüresedő — természetesen csak kormánypárti — kerületben képviselőnek lép fel, hogy ő is bejuthasson az ország legfinomabb kaszinójába, miniszterekkel és államtitkárokkal tegeződjék és hivatalos legyen a király ebédjére. Ez a szintiszta magyar polgári ideál és mi tűrés-tagadás, ez az eszménykép,

ha nem is magasröptű, nincs híjján az élvezetnek és az ínycsiklandozó bájnak.

Azonban a fura ánglius, a ki a hazai csavargyártás körül annyi érdemet és készpénzt szerzett, mégis másképpen cselekedett. Ő vállalt ugyan mandátumot és pedig Birmingham városában, a hol néhány esztendeig polgármester is volt; de csodák-csodája, sem a kormánypárthoz, sem az ellenzékhez nem csatlakozott, hanem felcsapott radikálisnak. Már most ez a szó: «radikális» Angliában nem kevésbé rosszhangzású és kompromittáló, mint minálunk. Az angol képviselőházban háromszáz esztendő óta mindig csak két párt: toryk és whigek szerepelnek. Voltak ugyan radikális képviselők, de radikális párt nem létezett. Csúnya dolog is lett volna; mert az angol politikai rendszer tudvalevőleg két párt létezésén alapul, melyek egymást a kormányzásban felváltják; egy harmadik frakció pedig ezt a szépen kifundált rendszert egészen felforgatta volna.

A radikálisok, a kik meddő pártonkívülségre voltak kárhóztatva, rendszerint áldott lelkű, jámbor atyafiak voltak, a kiknek ambíciója nem ment tovább, mint hogy egy-két beszédjüket a házban évenként némi felhábo-

rodással meghallgassák és hogy itt-ott egy határozati javaslatot is nyújtsanak be, melyet ötven évvel később okvetetlenül nagy többséggel fogadnak majd el, de a melyet jelenleg, tekintve a fenforgó körülményeket, — a mint azt a mindenkori miniszterelnök olyan szépen kifejezte: — tisztelettel elvetettek.

Hát ilyen meddő babérokra vágyódott volna a gyakorlati észjárásáról híres birminghami kis Isten, «Our Joe!?» A ki még a csendesen altató polgármesteri polczon tűnt fel merész kezdeményezésével, új korszakot nyitott meg a városok gazdálkodásában és az úgynevezett municipál-szocializmust találta fel, mely diadalmas kőrútjában az egész világot meghódította, — csak fájdalom, a mi szép fő- és székvárosunkba nem tudott eljutni!

A híres «matter of fact» embere a képviselőházban is annak vált be. Hogy gyakorlati észjárást mutatott, ezzel talán keveset mondunk; mert nagyszabású politikai judíciumról és merész akcióképességről tett tanúbizonyságot. Nem csekély bátorságra vallott, hogy egyik párthoz sem szegődött. Tette ezt pedig nemcsak azért, mert egyik párt magatartása sem elégítette ki, hanem mert a helyzet önálló megítélése alapján felismerte, hogy

az akkori pártkeretek túléltek magukat, megérették az összerombolásra és hogy nem-sokára egészen új alakulás fog bekövetkezni. Ez a nagy igazság, melyet Chamberlain 1876-ban, a képviselőházba való belépése idején felismert, teszi szereplését emlékezetessé és miután volt elég mersze, hogy felfogásának konzekvenciáit is levonja, bátor fellépése által új korszakot nyitott az angol pártéletben és annak egész új irányt adott.

Chamberlain megválasztatása idején a whig és a tory-párt elég visszás helyzetben voltak; de a whigek határozottan alól maradtak, ám-bár ők voltak az «in»-ek, tudniillik, ők töltötték be a miniszteri székeket.j

Néhány évvel ezelőtt a toryk Beaconsfield vezetése alatt kiterjesztették a választójogot és az úgynevezett household suffrage (a lakásbérlők szavazatjoga) behozatala által a városi lakosság körében bizonyos népszerűséget szereztek. Gladstone a liberálisok vezérségétől visszavonult és helyébe ama angol lordok egyike lépett, a kik a politikába úgy belenevelkednek, mint a szatócsnak fia az apai boltba. Elegáns közészerűségek, a kik abszolút korrektségük és még teljesebb tehetetlenségük folytán a legnagyobb köztiszteletnek örvende-

nek, de a politika nagy fordulópontjain azok között, a kik képesek volnának a kátyúba került szekeret kihúzni, bizony a legutolsók.

Ilyen ember volt a nemrég elhunyt lord Hartington, a ki alatt a liberálisok teljes züllesztésnek indultak és a ki minden egyéni jóakarata mellett abban a hibában leledzett, hogy mint vezér jó maga is vezetésre szorult, nem-hogy híveinek irányt tudott volna adni.

Ha a családfáján vagy húsz kancellárt és főméltóságot felmutató Hartingtont a birminghami iparos fiával állítjuk szembe, akkor bizony azt kell mondanunk, hogy ezúttal a nagy lord tulajdonképpen a szatócs, a kapkodó, gyámoltalan, megzavarodott közember, viszont a kispolgár ivadéka az igazi vezér, az uralomra termett nagy szellem, a parancsnok lel-kével és erélyével megáldott úr.

Chamberlain szerint a Hartington-párt hibája az volt, hogy nem számolt kellőképpen az egymillió kis emberrel megszaporodott választóközönséggel és fásult egykedvűséggel ragaszkodott az ó-liberálisok üressé lett jel-szavaihoz és programjához, mely már senkinek a világon nem kellett. Az tiszta sor, hogy ezeket az új embereket, a kik büszkék az újonnan elnyert jogra, s azt lelkesen gyako-

rolták, hogy ezeket az új embereket meg kell nyerni, ezeknek a fantáziájára hatni kell és érdekeiknek némi kielégítést kell adni. Ez a politikai gondolat olyan helyes volt, hogy bár Chamberlain majdnem egészen egyedül és izoláltan hangoztatta, lassanként mégis nagy hódításokat tett.

A két történeti párt, mely egyszerűen tétlenségből és képzelt érdekeltségből minden új gondolattól irtózott, kénytelen volt később Chamberlain eszméiből egynéhányat kölcsön kérni, hogy saját lerongyolódott programját egy kicsit kicsinosítsa. Mellesleg megjegyezve, Chamberlain gondoskodott arról is, hogy eszméinek vonzóerejét reális alapra fektesse, a mennyiben meghonosította azt a gyakorlatot, hogy a kerületet nemcsak a választás idején kereste fel, hanem keresztülvitte a választóközönség állandó szervezetét és a választókkal való érintkezés fenntartása céljából egy formális adminisztracionális rendszert, az úgynevezett caucust, százas és háromszázas bizottsággal, járási és helyi választmányokkal, elnökökkel, alelnökökkel és számtalan politikai rabmunkát végző párttitkárral szervezett. Miután Chamberlain ekkép a kerületében jó háttérről gondoskodott és pozícióját a lehető

legjobb biztosítékkal megerősítette, nem kellett félnie attól, hogy mint izolált radikális lépjen fel és olyan kérdéseket pendítsen meg, a melyekhez a két párt egyike sem mert hozzányúlni és a melyeket mintegy hallgatóan megegyezve, állandóan kerültek, ámbár ez a legégetőbb kérdések egyike, tudniillik a földbirtok kérdése volt.

Az angol birtokpolitika foglalatja egy számban fejezhető ki: 2512 ember bírja az összes terület felerészét. Nagybritanniában többnyire bérletrendszer szerint gazdálkodnak, a melynek uralma alatt a bérlők különösen azt fájalták, hogy a bérlet megszűntekor a befektetésekért kárpótlást nem kaptak, másrészt pedig melioracionális befektetés nélkül a haszonbért nem lehetett kihozni. Még rosszabb helyzetben volt a mezei munkás, kit a lordtól kezdve a szatócsig és a bandavezetőig, — a ki az arató munkát szakmányban vette át, — mindenki kiszipolyozott és megnyomort.

«A mezei munkás — monda Chamberlain — előttünk hét pecséttel bezárt könyv. Helyzete emlékeztet engem arra a kivándorlóra, a ki az utazás ötödik napján a kapitányhoz állított be és egy hálófülkét kért.

«És hol hált eddig?» — tudakozódott a hajóskapitány.

«Eddig — válaszolt a hajléktalan — egy másik emberen feküdtem, a ki ezt tűrte, mert beteg volt. De most meggyógyult és többé nem akarja tűrni, hogy rajta feküdjem.»

— A mezei munkás — példálódzott a radikális vezér, — most felébredt s nem akarja többé engedni, hogy a lord, a bérlő és a pap ráfeküdjenek és rajta élősködjenek.

Ez a vakmerően izgató beszéd nagy boszúságot keltett és kemény megtorlást provokált. De Chamberlain sem volt rest és a konzervatív lord Iddesleigh-nek, a ki őt John Cadevel, az angol Dózsa Györggyel egy sorba állította, ekképpen válaszolt:

«Egy csöppet sem szégyenlem az összehasonlítást. Mert a szegény Cade rémes példa arra nézve, hogy mire képes a tory-ferdítés és rágalom. Kétségtelen, hogy Cade a nép nyomorával rokonszenvező férfi volt, a kit az arisztokrácia igazságtalanul halálra ítélt és még sírjában is üldözött és meggyalázott.» (1884-iki népgyűlés a Viktória-Hallban.)

Megjegyzendő, hogy Chamberlain ezeket az új birtokpolitikát hirdető beszédeket nem mint egyszerű képviselő, hanem mint hivatal-

viselt férfi és a Gladstone-kabinet volt kereskedelmi minisztere mondta. Sem a kormányférfi kényesebb felelősségérzete, sem a jövőbeli kormányrajutás kézzelfogható reménye nem csillapították hevét és nem tudták őt nagyobb tartózkodásra bírni.

Chamberlain földbirtokpolitikájával állott és bukott. Ebben különbözik a népvezér a demagógtól. Nem akarta a földéhséget felhasználni arra, hogy megvalósíthatatlan utópiákkal korbácsolja fel a szenvedélyeket, hanem becsületes meggyőződéssel elítélte a földbirtok állapotát, nemzetrontónak tartotta, hogy a latifundiumok túltengése a hajdani kiváló derék parasztságot, a yeomanryt kiirtotta. Csak úgy akart, csak úgy remélhetett érvényesülést, ha az országra nézve üdvös reformeszméit legalább részben sikerül keresztülvinnie.

A liberálisok Gladstone és Hartington alatt, az óriási visszhang folytán, melyet ez az agitáció keltett, kénytelenek voltak a felvetett kérdéssel foglalkozni. Sőt a toryk is, a kikkel a radikális főember, a legcsodálatosabb politikai fordulat folytán később koalícióra lépett, kényszerítve érezték magukat arra, hogy a hatalmas szövetségestárs programját honorálják

és annak terveihez, a parasztgazdaságot valamint a munkástelkek kihalását illetőleg, hozzájáruljanak.

Ezt a komoly meggyőződéstől áthatott radikálist semmi gúnynyal vagy gyanúsítással nem lehetett elrémíteni. Ha egy izgató jelző hatását ki akarta volna használni, hogy segítségével felkapaszkodjék az ugorkafára, akkor a kormányképessége miatt való aggály óvatosabbá tette, vagy a politikai tábor legbefolyásosabb embereitől jövő támadás megtántorították volna. De a jóhiszeműség páncélja által védve, szembeszállt a legélesebb kritikával is. Invernessi meetingjén, 1884 szeptember 15-én ekképpen védekezett:

«Nem bánom, ha engem kommunistának és bitang földosztónak kiáltanak ki. Én nem vagyok az elkobzás híve; én nem akarom senki jogát megsérteni. De azt a tudatot nem fogják kiverni a fejből, hogy a tulajdonjoggal kötelezettségek is járnak. Bizony, ha a földbirtokosok nem járnának el olyan kegyetlenül; ha nem sújtják az embereket túlszigázott haszonbérékkel; ha nem nyúlnának bele a kis emberek tulajdonába; ha nem ragadnák magukhoz a közlegelőket és a közbirtokosságok földjeit és ha az adókvetésnél és a köz-

igazgatásnál nem terhelnék lelküket mindenféle igazságtalansággal: akkor lelkiismeretük nyugodt volna és nem rémítené őket minduntalan az elkobzás és a kisajátítás kísértete.»

A midőn lord Goschen a tüzes agitátort azzal a gúnynévvel illette, hogy ő a politikai üdv hadseregének vezére, Chamberlain így felelt:

«Én soha sem fogok arra a hűvös magaslatra emelkedni, a honnan embertársaim szenvedéseit minden megindulás nélkül nézhetem, nem tudnám egész buzgalmamat arra fordítani, hogy a nyomorultak érdekében való minden becsületes szándékot, minden erőlködést a világfi hideg kritikájával leszóljak és annak hibáit kiszimatoljam.»

«Ha a politika lemond minden törekvésről, hogy a társadalom állapotát megjavítsa; ha a politika magát tehetetlennek vallja arra, hogy az igazságtalanságot helyrehozza és a szegény ember sorsát enyhítse: akkor ez a legnyomorultabb és a legcsúnyább mesterség a világon!»

«A nemes lord — folytatta Chamberlain — minden indítványomat kalandosnak és személyvesztésnek bélyegezte. Úgy látszik, lord Goschen büszkeségét helyezi abba, hogy azt

a szerepet töltse be, a mi a csontváz feladata volt a régi egyiptomiak lakomáján. Feladatának tekinti, hogy minden örömet megrontson és minden reményt lelohaszson. Azzal dicsekszik, hogy utolsó lehelletéig fog ellenem küzdeni és erős karral fogja a demagógia árját megfékezni. Ez kétségtelenül bátor dolog, de okosnak éppen oly okos, mintha valaki a Niagara-zuhatagba ugornék és kijelentené, hogy ez ellen váltig küzdeni fog.»

Chamberlainnek pozitív követeléseinek közé tartozott, hogy a hitbizományok átruházását megnehezítsék, a mit ő így fejezett ki: «Szabad kereskedelem a földbirtok körül.» Továbbá követelt és keresztül is vitt egy fontos intézkedést: mely szerint felhatalmazást adtak a törvényhatóságoknak kölcsönök felvételére, hogy szabadkézből, vagy kisajátítás útján földeket vásárolhassanak, a melyeket aztán a munkások közt parcellánként, részletfizetésre szétoszthassanak, vagy azokból parasztgazdaságokat alapíthassanak.

Ezt az indítványt elméleti fejtegetéssel is iparkodott támogatni és a denbighi választók előtt, 1884 október 20-án, így szólott:

«Nézzünk csak a szemébe ennek a bálványozott fétisnek: A tulajdonjog szent és sért-

hetetlen. Hát vajjon az emberi élet, melyet ha a tulajdon megszerzésétől elzárnak, veszendőbe megy, nem szent és sérthetetlen-e? Nincs-e a társadalom fénye és gazdagsága közepett, a leküzdhetetlen nyomorra való örök kárhozatban a legégbekiáltóbb igazságtalanság, a mi csak elképzelhető?! Az igaz, hogy a történelem szentesít ilyen igazságtalanságot. Képzeljük csak el, hogy régi királyaink egyike a szabad levegőhöz való örökös tulajdonjogot néhány lordnak engedte volna át, a melyet ezek haszonbér útján értékesíthettek. A jogászok siettek volna ezt a jogot erős lánczczal az emberek nyaka körül csavarni és kimutatták volna, hogy milyen testedző, éretnyes önmegtartóztatásra ösztönző az az intézmény, hogy minden szippantást csengő pénzzel kell megfizetni. Ez abszurd állapot; de épp olyan abszurd a földbirtok jelenlegi megosztása. »

«Hajdan a nemzet minden tagjának része volt a törzs, a nemzetség és a község földbirtokában. Ez régen veszendőbe ment és most már az egész földbirtok magántulajdonosok kezében van, a kiknek jogait az állam körömszakadtáig védi.»

«Kérdezem, nem igazságos-e, hogy a magántulajdon ezt a biztosítékot ellenszolgálattal

jutalmazza meg? — hogy úgyszólván váltságdíjat fizessen azért, hogy a társadalom kitagadottjai vele szemben akciószabadságról lemondanak?»

Ezt a váltságdíj-elméletet későbbben minduntalan szemére lobbantották. A midőn Chamberlain először jelent meg az alsóházban, mint a koalíciós kabinet tagja, rögtön megrohanta őt egy gúnyos ellenzéki azzal a kérdéssel: «Vajjon a tisztelt gyarmatügyi miniszter vallja-e még a tulajdonjogról és különösen a váltságdíjról nemrég kifejtett nézetét, a mellyel a birtokosok állítólag tartoznak?»

Az ellenzék kaján örömmel látta Salisbury lord miniszterelnöknek, a büszke Burleigh-nemzetség ivadékának elkényszeredeti arcát, a midőn kedves kollégáját így faggatták. Ez azonban hidegvérrel felelte:

«Nekem az imént idézett beszédemet illetőleg sem hozzátenni, sem elvenni valóm nincsen. De miután a tárgy nincs napirenden, szükségtelennek tartom a további fejtegetést.»

Chamberlaint nem lehetett sohasem zavarba hozni, mert mindig jóhízemű, mert még túlzásaiban becsületes meggyőződéséért is helytáll. A váltságdíjról való elméleti indokolást

visszaszíhatta, vagy helyreigazíthatta; de az elvet magát nemcsak fentartotta, hanem meg is valósította.

Az igazi meggyőződéstől hevített embert nem lehet egykönnyen a sodrából kihozni. Nem volt abban semmi retorikai csalafintaság, hanem éles disztinkció, a midőn még mayor korában, a királynőre mondott fel köszöntőjében alkalmat keresett arra, hogy republikánus hitvallását, melyet neki oly sokszor felhánytorgattak, ilyenformán magyarázza ki:

«Én republikánus vagyok olyan értelemben, mint minden intelligens ember, a ki a köztársaságot a legtökéletesebb kormányformának nézi, a mely — és pedig nem is oly lassú haladásban — egész Európában meg fog honosulni. Ebből a felfogásomból természetesen nem következik, hogy én a jelenlegi kormányforma ellen agítani akarnék, vagy azt megváltoztatni kívánnám. Sőt elismerem annak nagy előnyeit, és különös tisztelettel vagyok az állam feje, mint a törvény tekintélyének legfőbb őre és a népszuverenitás megtestesítője iránt; valamint, hogy különös érdemnek kell elismernem, hogy felséges királynőnk nemes tulajdonságai révén a nép szeretetét is ki tudta vívni.»

A loyális polgármesterek királyköszöntői kissé másképpen szoktak hangzani. A platonikus republikánizmus azonban Chamberlaint nem akadályozta abban, hogy néhány évvel később, a legkegyelmesebb szuverén bizalma által megtisztelve, a Gladstone-kabinetbe be ne lépjen. És ebben a minőségében az alkotmány harmadik faktora, a választójog újabb kiterjesztésének ellenszegülő lordok háza ellen olyan szenvedelmes kampányt indított, hogy ezáltal a közvéleménynek új irányt adott. És a lordok házának reformja azóta többé nem is került le a napirendről.

II.

«Chamberlain úrnak persze nagyon kedvére volna, ha két millió új választót egy csapásra megnyerne, miután ezeket eleve jól bemaszlagolta és ezek az ő szavát vakon követik» — így gúnyolódott lord Salisbury a nagy hadjárat alatt, mely 1883-ban a választóreform körül megindult. Azután így folytatta: «innen ered Chamberlain nem egészen önzetlen lelkesedése a választójog kiterjesztéséért. Mi természetesen nem érezzük nagy hajlandóságot arra, hogy a radikális főapostol javára, az új

választások céljára, két millióról szóló csekket állítsunk ki h

Chamberlain nem maradt adós a válaszszal és így replikázott:

«Nem úgy áll a dolog, jó, nagy Salisbury márkí úr! Önnek ez a csekkje nem az én címemre szól. Nem kívánok a nemes lorddal feleselni és nem akarom neki szemére vetni, hogy ő bizony nagyon is szűkkeblű azokkal az emberekkel szemben, a kikre gyanakszik, hogy nem a tory-zászló alá sorakoznának. De miután ő maga is beismerte, hogy ebben az országban van két millió ember, a kik nincsenek képviselve a parlamentben, kérdem: van-e lelke arra, hogy ezeket örökre elnémitsa, és helyeselheti-e a parlamentarizmusnak olyatén meghamisítását, hogy eme polgártársainknak, habár ellentétes, sőt ellenszenves véleményét elnyomják, úgy, hogy a szegények az alkotmányosság keretén kívül tüntetésekkel, vagy pláne titkos szövetkezéssel kénytelenek sérelmeik orvoslását keresni.»

Salisbury rögtön visszaverte a feléje intézett csapást és a tüntetésekről szóló célzásra megjegyezte:

«Nekem ugyan nem imponál, ha akár száz-ezer radikális kéjutazót csődítenek is fel Lon-

donba, hogy a zenecsarnokokban és a kabakékben egy kicsit kimulassák magukat.»

Miután a tory-vezér ily módon fitymálta azt a meetinget, a melyen Chamberlain szerint 250.000 ember vett részt és a melyről azt mondta, hogy ez páratlan az európai reformmozgalom történetében, a radikális fővezér keserűen fakadt ki, mondván:

«Igazán kíváncsi volnék tudni, hogy a nemes lord az erőszakosságnak és a kihágásoknak milyen mértékét kívánta volna, hogy a nép haragjának tudatára ébredjen? Ha a nép békeesen és méltóságteljesen viselkedik, akkor fitymálja és kigúnyolja; ha pedig haragjában a Hyde-park kerítését összezúzza és lerombolja, akkor szidalmaz és fenyeget. Látom, hogy a nemes lordot semmi módon sem lehet megrögzött előítéletéből kikúrálni és felvilágosítani.»

A két parlamenti birkózó mindjebban összekadt és végre 1884 október 20-án Chamberlain dörgedelmes filippikára ragadtatta magát, melyben a már említett denbighi népgyűlést így aposztrofálta:

«Őseink hatalmas királyoknak állottak eUen és porig megaláztak gögös uralkodókat. És most elherdáljuk-e méltatlanul ezt a dicső

örökséget? Engedjük-e magunkat gyáván pórázon vezetetni egy kis arisztokrata csoport által, melynek nincsen egyéb jogcíme, mint a születés ostoba véletlene? Én nem hiszek a nemes származás, a kék vér fenséges tulajdonságaiban. Én egy nézetem vagyok Cromwell egyik hős katonájával, Rumbolddal, a ki azt mondta: «Nem tapasztaltam soha, hogy némely ember a nyereggel a hátán, másik pedig sarkantyúval lábán jött volna a világra.»

«De ha a kiváltságosok igazságtalansága ellen küzdök is, azért nem igaz, a mit Stafford Northcote rám fog, hogy tudniillik, én a lordok ellen és a lordok háza ellen ádáz gyűlölettel viseltetem. Dehogy is gyűlölöm őket! Sőt bevallom, szeretem, ha ünnepélyes alkalmakkor a hercegek, grófok és bárók, pompás felvonulásban, bogláros mentében, bibor hermelines palástban jelennek meg. Ez érdekes és az élet egyformaságát gyönyörűen tarkító festői látvány.»

«De az már igazán megbocsáthatatlan ostobaság, ha egy nagy, szabadságszerető, felvilágosodott nemzet eme színpadi érdekesség miatt a látványosság szereplőire bízna sorsának intézését.»

«Sokszor felvettem magam előtt azt a kérdést: honnan van az, hogy a szabad brit nemzet körében az arisztokrácia annyi hatalomra tudott szert tenni? Azt mondják, hogy ősök nagy érdemei tették őket méltókká ezekre a nagy kiváltságokra. A mi az ősök érdemeit illeti, azt vélem, hogy az arisztokráciáról azt lehet mondani, a mit a krumpliról, tudniillik, hogy a jobbik része a föld alatt van. Védelmükre továbbá azt is fel szokták hozni, hogy hajdan a főnemesség vezette a királyi túlkapások ellen való küzdelmet és csak annak segítségével sikerült kivívni a Magna charta-1.»

«Hát uraim, az már csakugyan baj, hogy egy jó bizonyítvány miatt századokra kell visszamenni. Mert bizony a legutóbbi három-négyszáz esztendőben kevés dicséretreméltó dolgot jegyeztek fel született törvényhozóinkról. Sehol sem találok csak egyetlen példát is arra, hogy a felsőház megértette volna hivatását, hogy ellentállást fejtett volna ki a nép megtévesztett szenvedélyeivel, vagy meggondolatlan túlzásaival szemben. Mindig csak kicsinyes osztályérdekből, vagy elfogultságból szállott síkra az alsóház ellen, és soha nem képviselt egyebet, mint igazságtalan rövidlátó

előítéletet, majd gyáva megadást, midőn a felbőszített nép végre sarkára állott.»

Jól megnéztük a dátumot, vajjon ő brit felségének belső titkos tanácsosa és a Gladstone-kabinet kereskedelmi minisztere, hivataloskodása idején mondta-e az alkotmány harmadik faktora ellen ezt a véresszájú beszédet? Meggyőződünk róla, hogy Chamberlain még mint kabinetminiszter sem tett lakatot a szájára, és az idézett súlyos vádbeszédet mint a kabinet tagja mondta el a felsőház ellen. De az igazi meglepetés csak azután következik. Sőt egészen biztosra lehet venni, hogy Chamberlain maga is hitetlenül fogadta volna azt a jóslást, hogy ő, a nemesi előjogok leghevesebb támadója, egyszer még a konzervatív-párt embereivel fog szövetkezni. És a mi a dologban a legérdekesebb, a helyzet rövid néhány év alatt olyan alaposan megváltozott, hogy egész Angliában senki sem csodálkozott eme tulajdonképpen természetellenes evolúción; sőt ezt a politikai világ egészen természetesnek találta és meglelégedéssel fogadta.

Időközben ugyanis felszínre került a Homerule-kérdés és ez okozta a nagy felfordulást. Ez a közjogi probléma szétválasztotta az eddig egy hitvalláson levő embereket. Glad-

stone megkísérelte az ír külön parlament felállítását. Eddigi jobbkeze és főembere: Chamberlain ezt váltig ellenezte; ő a westminsteri parlament osztatlan szuverenitását írta zászlájára. E nézeteltérés miatt a radikális szabadelvű alvezér a szabadelvű pártból kilépett és a közjogi kérdésben létrejött megegyezés alapján az eddigi szenvedélyesen támadott és üldözött konzervatívokkal szövetkezett.

Soha politikus nem hozott meggyőződésének olyan keserves egyéni áldozatot, mint éppen Chamberlain. A liberális Gladstone táborában ő neki volt a legelőkelőbb és legbefolyásosabb pozíciója. Ő volt a becézgetett, szeretettel körülvelt dauphin, a jövő reménye, az agg Gladstone nagy hagyományának boldog örököse. Ezekről a kápráztató reményekről lemondott; örök időre lemondott a miniszterelnökségről, melynek ő volt a legbiztosabb várományosa és melytől mindörökre elcsett. A brit birodalom egységének védelme annyira elfoglalta lelkét, annyira elhatalmasodott egész valóján, hogy teljesen megfeledkezett minden egyéb érdekről. Eldobott reményt, fényes karriert, a volt elvtársak és párthívek barátságát, és egy kis csapat élén jött a gögös Salisbury elé, a kinek politikáját még nemrég

kegyetlenek bélyegezte és a kinek táborában még most is, a közös baj idején, a gyanakvás és idegenkedés hideg szellője csapta meg lelkét.

Ah, a politika nem mindig az úri hunczutság játéka, nem mindig a jellemek megrontója; hanem a fenkölt igazi politikus lelkében a népéletet kormányozó nagy eszméknek világra szóló nemes küzdelme!

És talán feláldozta-e a radikális Chamberlain elveit, eszméit és népboldogító terveit az új főúri barátoknak? Ez a proceszus ilyenkor az általános tapasztalat szerint rendszeren be szokott következni. A szabadelvűség a konzervatívokkal való szövetekezésében a rövidebbet szokta húzni.

A feltolakodott plebejus politikus olyan rosszul érzi magát az előkelő társaságban, hogy szükségét érzi annak, hogy a hangulatot maga iránt kissé megjavítsa és a bizalmatlanságot lecsillapítsa. Meg akarja mutatni, hogy tőle nem kell tartani, hogy ő tulajdonképpen nem is olyan rossz fiú; azt akarja, hogy egy kis bizalommal legyenek iránta, mert ő igazán méltó a főúri barátságra, mely barátságnak aztán a népvezér elvei adják meg az árát. Így szokott ez történni; de Chamberlain

esete egész máskép alakult. Nem is annyira egyéni kiválóságának tudjuk ezt be érdemül, de talán a féltékeny ellenőrzés, a melylyel a hajdani szabadelvű elvtársak a radikális hős minden lépését kísérték, nem volt egyedüli oka, hogy elveit nem ejtette, nem ejthette el koalíciós barátai kedvéért.

Chamberlain, bár nagyhangú, szenvedélyes beszédei után ebbe a gyanúba keveredhetett, soha nem volt demagóg.

Semmi sem állott távolabb tőle, mint hogy a népet hazug, kalandos jelszavakkal felizgassa. Nem komponált magának az emberek szájaíze szerint kiszínezett, fülbemászó programot, mely mindenkinek a tetszését megnyerte, de valósággal senkit igazi harczkészségre és áldozatra nem sarkalt. Chamberlain a helyzet komoly mérlegeléséből indult ki és az észlelt nagy bajok orvoslására gyökeres reformokat követelt. Milliók várták ezektől boldogulásukat, helyzetük megjavítását, és ezek a milliók el voltak tökéelve, hogy eme eszmék megvalósításáért az utolsó vércseppig küzdenek és minden veszélylyel és üldözéssel szembeszállanak. Ezt a politikát sem elejteni, sem megtagadni nem lehet! Olyan hatalmas áramlat keletkezett, hogy még az ellenfél is kénytelen

volt azzal számolni és annak kielégítését fontolóra venni. A konzervatív pártnak tehát eszeágába se jutott, hogy a radikális fővezértől elveinek megtagadását, vagy ravasz kijátszását követelje. Viszont a radikális politika, miután felpozícionálta egy kicsit a whig-tábor véréit, későbbben a konzervatívokra is éreztette befolyását, a kik józanul belátták, hogy ezeket az aspirációkat, miután az életben gyökereznek, miután teljességgel kipusztíthatatlannak, valahogyan ki kell elégíteni.

És ebben rejlik Chamberlain korszakos jelentősége. Ő bontotta szét a régi pártkereteket, melyek elavult jelszavakon alapultak. A tory és whig között fennállott elválasztó határ már régtől fogva teljesen elmosódott és elenyészett. Végelemzésben abban csúcsozott ki, hogy mint a satirikus jellemezte: lord Noodles otthagya a bársonyszéket és lord Poodles elfoglalta helyét.

Nagyon találó volt egy híres röpiratnak az a példálózása, hogy a politikai pártok ama nézet szerint válnak szét, hogy melyik csúcán, a gömbölyűn vagy a hegyesen, kell a főtt tojást feltörni. Tory és whig ugyanazt a társadalmi osztályt, ugyanazt az eszmevilágot képviselték és csak bizonyos felületes árnyalatokban tértek

el, a melyek a taktikai szükségletekhez képest változtak. Egy neves publiczista mondása szerint a whigek szabadelvűek lettek, hogy kormányra jussanak; a toryk pedig a szabadelvűséggel próbálkoztak, csak hogy az elnyert hatalmat megtarthassák. A nagy uraknak, a kik a hatalomért versenyeztek és a Westminster-palotában a kedves «in» és «out» játékot üzték, mindig volt gondjuk arra, hogy a karzat kedvéért ennek a harcznak valamely széphangzású eívi alapja is legyen, mely a valóságban bizonyos — habár némelykor csak nagyon laza — kapcsolatban volt is a közérdekkel. Ezek a mértéklenül felfújt, retorikai eszközökkel tarkán ki színezett, nagy elvi kérdések heteken át hipnotizálták a pártokat, a közvéleményt, a sajtót és a klubok közönségét, mely ezeket az omosiounkérdéseket czéltalan komolysággal és pátosszal tárgyalta. Viszont a két uralkodó párt között hallgatag megegyezés volt arra nézve, hogy bizonyos életbevágó, főfontosságú kérdésekhez sohasem fognak nyúlni és ezeket, ámbár a népeletet a legmélyebben érintik, az állam kompetenciáján túl esőnek fogják nyilvánítani és úgyszólván számúzik a közéletből.

Ez az eljárás, mely körülbelül a hetvenes évekig tartott, adta meg az angol alsóháznak

az oligarchikus karaktert. Az alsóház az arisztokráciának és a felső polgárságnak fentartott küzdőtere volt s a nagy tömeg ujjongott, vihogott, tapsolt és búsult, mintha ő maga is résztvett volna a játékban. Ez az exkluzív jelleg nem von le semmit az angol alsóház jelentőségéből; mert abban a korszakban, mielőtt a tömegek öntudatra ébredtek, midőn a szenvedőleges szerep a népet még kielégítette, ezt a jelleget nem is lehet hibául felróni. A parlamenti bűn csak ott kezdődik, a midőn a képviseltetést követelők magukat többé megfelelően képviselve nem találták. Ez teljesen a szellemi áramlatoknak, a népies eszmevilág alakulásának a műve és eredménye. Volt idő, a midőn a manchester-tant, mint a különböző osztályérdekeknek harmóniáját mutatták be. A manchester-tan igazán a hatalmasok, a boldogok dogmája és az angol parlament, mint a felső rétegek kedvencz tanyája, Cobden és Bright ezen elméletének erős fellegvára is volt.

Jellemző, hogy Angliában 1856-ig nem is volt közoktatási miniszter és csak 1833-ban állítottak be egy nevetségesen csekély összeget, 400.000 koronát közoktatási czélokra. Honnan van ez? Mert ez a resszort főleg a

szegény embereknek menhelye; a tehetős saját költségén nevelteti a fiát. Etonban, Harrowban és Rugby-ban évi nyolczezer forintért pompásan gondoskodtak a felsőbb tízezrek csemetéinek kiképzetéséről. A közoktatásügyet jelenleg népies irányban fejlesztik és négyszázmillió koronát áldoznak rá, a melyet felerészben a községek, felerészben az állam visel. Ilyen irányban fejlődött a közfelfogás az egész vonalon.

A világ összes képviselőtestületei közül jelenleg az angol alsóházban vitatják meg legalaposabban a szociális kérdéseket. A szociális alkotások, nevezetesen a balesetbiztosítás, a birtokpolitika, a munkáslakások építése, a foglalkozásnélküliekről való gondoskodás, a rokkant munkások ellátása és a munkaidő korlátozása tekintetében Angliában tettek legtöbbet.

Mindezeknek a kérdéseknek napirendre tűzése Chamberlainre vezethető vissza. Mindezek benn voltak az általa 1885-ben kiadott programban (Unauthorized programm), a midőn Gladstone mellett mint szabadpárti küzdött, ő vele vonult be a parlamentbe a választójogot nyert tömegek nagy szószólója és apostola, a melyek egy évtizeden át nem találtak megfelelő emberre, a ki

az ő külön álláspontjukat érvényre tudta volna juttatni. Volt ugyan választójoguk, de azzal sokáig nem tudtak mit kezdeni, a míg Chamberlain a szervezést, a pozitív alkotó munkát nem kezdeményezte. O tette kormányképessé a szociális politikát.

Az angol alsóház harmincz év óta annyira megváltozott, mintha három forradalom zajlott volna el felette. Boldog és dicső nemzet, mely ősi intézményeit az alkotmányos küzdelem, a felvilágosítás és a meggyőzés morális ereje folytán, az új idő követelményei szerint, gyökeresen átalakítja! Ne mondja ám senki, hogy a parlamenti vitatkozás hatástalanul hangzik el, hogy ereje a pártfegyelem kőfalán megtörik! A beszéd nem hat úgy, mint az ágyúgolyó; hanem inkább a szérummal hasonlítható össze, mely eleinte csak fájdalmat és lobosodást okoz, lassanként azonban az egész szervezetet átjárja és megújítja. Ez történt az angol parlamenttel, mely oligarchikus testület volt addig, a míg az oligarchikus jelleg a közfelfogással ellentétben nem állott és a mely igazi népképviselőtté idomult át, midőn a közérület a régi rendszer ellen erősen reagált. Még mindig trónol mennyezetes emelvényén a parókás speaker. De az 1907-iki választáson

már nem kevesebb mint 50 proletár képviselő vonult be a házba, kik közt 24 bányász, 2 szedő, 1 kádár, 2 gázmunkás, 1 mezei munkás, 1 czipész és 2 boltoslegény is volt. Ezt a változást egy napilap így kommentálta: «The first club gone!» A legelső klubnak vége! De hozzátehetjük, hogy ez a finom, elegáns klub átkozottul rosszul és keveset dolgozott, kelleténél többet személyeskedett és strébereskedett. Ez talán onnan eredt, hogy a parlament nagyon is hasonlított egy elegáns kaszinóhoz és nagyon csekély mértékben felelt meg a nemzet nagy tanácsa iránt támasztott követelményeknek!

De vajjon kiszorultak-e a felsőbb rétegek képviselői és a politikai hatalom kiesett-e az úgynevezett történeti osztályok kezeiből? A parlamenti almának számszerint az ellenkezőt mutatja. Mert akármilyen liberálisan alkossák is meg az általános választójogot, a passzív választóképeség tekintetében a tanultság, a vagyon és a társadalmi tekintély nagy súllyal esik latba és nagyban irányítja a tömegek véleményét. A változás csak abban nyilvánul, hogy a tőke és a nagybirtok kiküldöttjei közt a tömegek szószólói is állást foglalnak és tanúságot tesznek a mellett, hogy a nemzet

összességének és egységének érzésével szemben, melyet az általános szavazatjog parlamentje képvisel, még az osztály-ellentét is elenyészik vagy legalább elhalványul.

Az angol alsóház eme átalakulásában legnagyobb része volt Chamberlainnek; ő volt a korszakot alkotó reform első bajnoka és győzedelmes harczosa. Ez adja meg pályafutásának az elévülhetetlen, történelmi jelentőséget.

EGY DEMOKRATA FŐÚR.

Midőn a könyvkereskedőt arra kértem küldje meg nekem Randolph Churchill életrajzát, melyet mint újdonságot a kirakatokban láttam, azt válaszolta, hogy X. grófné már elvitte ezt a példányt.

— A mű nagyon kapós — tette hozzá önelégülten — és néhány nap alatt több mint húsz példány kelt el arisztokrata vevőim körében.

Ámbár távol állok attól a demokrata előítélettől, hogy mágnásaink csak a sportot és egyéb anyagi élvezeteket kultiválják, ez az élénk irodalmi érdeklődés kissé mégis meglepett. Azonban a könyvet elolvasván, ezt az érdeklődést nagyon érhetőnek találtam.

Ez a mű, ámbár semmi elméleti igényekkel nem lép fel és csak a híres miniszter pályafutása folyamán felmerült politikai kérdéseket tárgyalja, egyszersmind nagyon kimerítő ismertetése az angol arisztokrácia abbeli küz-

delmeinek, hogy az általános szavazatjog uralma alatt megtartsa politikai befolyását.

E törekvések leglelkesebb bajnoka Randolph Churchill volt, ki az ellenzéken és mint a Salisbury-kabinet tagja ezt az eszmét valóságos fanatizmussal szolgálta és a tory-párt politikájának tényleg egészen új irányt adott.

Churchill a leghatalmasabb főúri családok egyikének, a Marlborough hercegi háznak másodszülött fia volt. Sorsa nem indult olyan fényesen, mint idősebb testvééré, ki a majorátus birtokában volt. De azért Marlboroughnak születni, — habár Randolph csak egy vékony járadékot és a woodstocki családi kerület mandátumát kapta, politikusnak még a demokrácia korszakában sem megvetendő dolog.

A nagy hadvezér óta, a ki a család dicsőségét megalapította, egyetlen egy sarjadék sem szerepelt a közéletben, és kétszáz esztendőn át ennek a halhatatlan névnek csupa jelentéktelen és obszkurus viselői voltak. Természetesen a nagy mágnás-család nem szorult arra, hogy tagjai szellemük és közéleti tevékenységük által váljanak ki. Randolph politikai szereplését sem valami nagy elragadtatással fogadták a családban, sőt az igazi torysztikus

észjárástól való elpártolása meglehetősen nagy visszatetszést szült. Az exkluzív körök úgy találták, hogy szegény Randolph holmi demagóg képviselő, hírlapíró és egyéb megbízhatatlan elemekkel nagyon sűrűn érintkezik; egyszerűen, sajnálatos módon encanailírozza magát. Csak a midőn óriási sikert aratott s olyan hatalommá nőtte ki magát, hogy Salisbury nem mert nélküle kabinetet alakítani, békültek meg excentricitásnak nézett politikai állásfoglalásával.

Rendes úton pedig már igazán nem lehetett segíteni az elalélt tory-párton. A bölcsek, az okosak, a tekintélyek teljesen tanácstalanok voltak. Midőn Churchill mint huszonöt éves ember az alsóházba belépett, a tory-párt szerezse-csillaga erősen hanyatlott. Rövid idővel ezután az elaggott és kimerült Beaconsfield a felsőházba vonult vissza, a párt vezetése Salisbury s Stafford-Northcote között oszlott meg és ez a dualisztikus vezérlés rosszabb volt, mint a vezérlés hiánya és a teljes fejletlenség,

Az 1880-jki választási kampányban a konzervatívok nem kevesebb, mint 120 kerületet vesztek el. A liberálisok mindenhatók lettek. Egész Anglia táborukba sereglett. A szám-

béli fogyatkozással karöltve járt az erkölcsi és szellemi züllés. A toryknak nem volt sem vezérok, sem programjuk; még sajtójuk sem volt. Mindazok, a kik talentummal és ambícióval bírtak, Gladstone hiveinek vallották magukat, Gladstonet szolgálták. A tory-párt teljesen le-törtnek látszott, nem bírt semmiféle vonzerővel a fiatal generációra. A párt csak úgynevezett zártkörű gyűléseket tarthatott, a melyeken csupán igazolvánnyal lehetett résztvenni; még annyi ereje sem volt, hogy egy jóra való raee-tinget hívhatott volna össze. És díjat lehetett kifizetni annak a kérdésnek megfejtésére, hogy kik lesznek oly különczködők, hogy a legközelebbi választáson egy tory-jelöltre szavazzanak és milyen oka lehetne valakinek, a ki nem lord, vagy annak bérlője, avagy szállítója, hogy ezt a penészes, minden reformtól irtózó programot elfogadja és a tory-párthoz csatlakozzék.

Ez a sanyarú helyzet plasztikusan kidom-borodott az alsóházban, a hol a liberális ka-binet soraiban a parlament első kapacitásai, mint Gladstone, Bright, John Forster, a köte-lező elemi oktatás megteremtője, Chamberlain és Dilke foglaltak helyet. A konzervatív ellen-zék nem tudott ezekkel versenyezni, nem tu-

dott egyetlenegy méltó bajnokot sorompóba állítani. Ott lézengtek Beaconsfield szárnysegédei, tanítványai, mint a boszorkányinasok, kiknek a varázsmester éltető jelszava hiányzott. Stafford-Northcote, Hicks-Beach, W. E. Smith, a párt főemberei, mind derék, kitűnő, hivatalviselt embernek voltak, rendre mind kicsit köszvényes; különben nagyon okosak, de mindig találtak valami bölcs okot arra, hogy semmit se csináljanak.

Vannak pillanatok a politikában, a mikor a sablonos okosság, a megszokottságon alapuló tekintély teljes csődöt mond és kimutatja abszolút tehetetlenségét arra, hogy az ország dolgain lendítsen.

De ne higgyék ám, hogy ez a kétségbevonhatatlan tehetetlenség és meddőség az önismeret mécsesét gyújtaná meg a politikusok körében! Ő nem, legkevésbé sem! Úgy volt az a tory-párttal is 1880-ban. Ott ültek a Carlton-klub kandallója mellett a párt bölcsei, a miniszteri székek tiszteletreméltó romjai, és mi alatt csúzos lábaikat simogatták, panaszkodtak, hogy a fiatal generáció milyen romlott, hogy a tekintély tisztelete teljesen kiveszett; mai napság lehetetlen komoly politikát csinálni, a demagógia árja mindent elsodor és minden

tiszteletreméltó szándékot meghiúsít. A nép csak a legszélsőbb kortesszónokra hallgat, lehetetlen egy becsületes torynak érvényesülni, a nagy tömegek dominálása folytán a tory-párt mindinkább talaját veszti és maholnap lehetetlen lesz a váltógazdaság rendszerét a parlamenti kormányzatban, melyen a brit birodalom vezetése eddigelé alapult, tovább fenntartani.

Így panaszkodtak és keseregtek a párt főemberei, nem tudván, hogy az, a ki az idők változását nem tudja másképp magyarázni, mint hogy az emberek rosszabbak lettek és elkorcsosodtak, eleve kizárja magát a politikai akció köréből. A politikában nincsen rossz ember, épp úgy, mint a matematikában nincs zöld háromszög. A politikus köteles kortársait olyanoknak venni, mint a milyenek. Ha véletlenül rosszak, ez az ő bajuk; de csak a gyarló politikus, a ki őket jobbaknak képzei, fog bennük csalódni és kudarcot vallani. De tiltakoznunk kell az ideáлизmus nevében, hogy az ilyen felületes optimizmust az ideáлизmussal téveszszék össze.

Randolph Churchill, a született politikai tehetség, realizmussal fogta fel a helyzetet. Tisztán látta, hogy a párt tiszteletreméltó,

de tartalmukat vesztett tradíciói a megsemmisüléshez vezetnek és hogy a magasztos elvekhez való tántoríthatatlan ragaszkodás mindörökre megfosztja az elveket a lehetőségtől, hogy valaha érvényre jussanak. Ezt a helyzetet hidegvérrel és az önismeret legkegyetlenebb ridegségével látta át. Csakhogy az oroszlánénál nagyobb bátorsággal, a tigrisénél vadabb kegyetlenséggel kellett bírnia, hogy ezt a felfogását a csupa flegma, csupa jólneveltség és parlamenti hierarkizmusban megcsontosodott pártban érvényesítse.

Nincs nagyobb fájdalom ilyen fiatal honmentőre nézve, mint az az érzése, hogy olyan talajon, ahol a tiszta észnek és tehetségnek kell dominálni, az üres tekintély, az évek folyamán szerzett parlamenti pozíció milyen féltékenyen őrzött hatalmat gyakorol, mennyi gáncot vet minden bátor kezdeményezésnek. Inkább vesszen a párt örök időre, mint hogy más és különösen új ember segítsen rajta!

Nagy szorultságában Churchill és három társa, kik végre mint tory-demokraták külön tábort ütöttek, a nélkül, hogy a pártból kiváltak volna, Beaconsfieldhez fordultak, a ki igazi mefistofelesi tanácsot adott nekik, mond-

ván: «Fiúk, ne haragítsátok magatokra a jámbor Stafford-Northcotet. ő a párt respektabilitását képviseli. Én a magam részéről nem voltam soha az, a mit respectablenak mondanak; de annál inkább iparkodtam kitűnő lábon lenni azokkal, a kik ebben a hírben állottak, ámbár némelykor igazán borzasztó alakoknak ismertem őket. Legyetek általánosságban szófogadók a pártvezér iránt, kivéve a mikor ez lehetetlen, mert különben a párt kárát valaná.»

Churchill megfogadta a tanácsot; különösen a kivételre vonatkozólag. A pártvezetés továbbra is minden kritikán alóli volt. Különösen a miatt aggódott, hogy talán azt a látzatot kelthetné, mintha a kormány liberalizmusát akarná túllicizálni és a munkások szavazatára pályáznék, ezeket akarván parlamenti állásfoglalása által megnyerni.

Egy szép napon Churchill türelme kifogyott és a pártgyűlésen így fakadt ki:

«Igen, igen, én abba a szörnyű bűnbe estem, hogy tory létemre a liberális kormány liberalizmusát akarom túllicizálni. Én ebben nem találok semmi kifogásolnivalót. Ellenkezőleg, a túllicizálás legszentebb kötelességünk, mind a párttal, mind a közvéleménnyel szemben. Mert mint

pártembernek talán csak nem az a feladatom, hogy a választóközönséget magunktól elidegenítsem; sőt inkább meg kell őt nyerni, fel fogásunkkal megbarátkoztatni és vezérletünkhöz édesgetni. Nekünk ugyan nem szabad a népet hiu reményekkel ámítanunk és csalfa ígéretekkel félrevezetnünk, a mint ezt a demagógok teszik. De szent kötelességünk azon gondolkodni, hogyan lehetne polgártársaink helyzetét megjavítani, jogosult vágyaikat kielégíteni. Ebben az értelemben tettem én néhány módosító indítványt az Employers liability (a munkaadók szavatosságáról szóló) bilinél, mely ennek szűkkeblű rendelkezéseit tágította és a munkaadóknak balesetknél való kártérítési kötelezettségét mindennemű házi cselédekre is kiterjesztette. Ez volt az én bűnös túllicizálásom és nagy elégtélemre szolgál, hogy a kormány nem merte ezeket az ellenzéki részről benyújtott módosításokat visszautasítani. Nem bírom észszel felérni, miért ellenkeznék eljárásom a tory-programmal?! A toryzmus igazi szelleme megköveteli az arisztokrácia és a nép közt való harmóniát és kölcsönös jóakaratot. A nép részéről ez meg is van, a nép bennünket tiszteletével környékez, előlegezi nekünk őseink nevére a legjobb véle-

ményt és bizonyos mértékben ragaszkodik is hozzánk. Mi vagyunk a bűnösök, a kik elhanyagoljuk a népet, fázunk a vele való érintkezéstől és minden érdekütközés esetén csak a magunk hasznát tartjuk szem előtt. Ez a kicsinyes egoizmus megfoszt minket minden erkölcsi tekintélytől és a nép lelkére való minden befolyástól. Mi nem fogunk tönkremenni, ha bizonyos gyűlöletes és szemet szűrő anyagi előnyökről lemondunk; sőt ellenkezőleg, vezéri hatalmunk ezáltal csak gyarapodik. Politikai erőnket nem szabad előnyök megszerzésére fordítanunk. Mert tudják meguraim, a párt azon alternatíva előtt áll, hogy vagy kicsinyes érdekhajzászatba elmerülve kastélyainkba száműzzük magunkat, vagy pedig a tory-párt nagylelkűen eleget tesz a felülkerekedő demokratikus aspirációknak és így megtartja kezeiben továbbra is a politikai vezérletet.»

Így szónokolt Churchill, így nógatta, sürgette a pártot és nevelte arra, hogy eszméit elfogadja. Közben hadakozott a radikálisokkal, támadta a whig-eket, a kikről egy manchesteri meetingen ötvenezet főnyi izgatott tömeg előtt eképpen talált nyilatkozni: «Nem csodálom a whigeknek az alkotmányhoz való, sokszor fel-

dicsért ragaszkodását. Mert az alkotmány nekik nem egyéb, mint az arisztokrata családok túlhatalmának és előjogainak garanciája. Ők az alkotmányban nem látnak mást, mint biztosítékát annak az állapotnak, melynek fentartásáért a nép milliói véres verejtékkel dolgoznak, fáradoznak, a Rüssel és Cavendish-famíliák nagyobb dicsőségére.»

Nagy megrökönyödés támadt erre a beszédre. Vigasztalásul szolgált, hogy a toryk a nagy munkás centrumokban most már legalább meetingeket tarthattak, holott azelőtt lábukat sem merték oda betenni,

Churchill, a midőn látta az arisztokrácia osztályuralmának letörését, legalább az arisztokrácia népszerű vezető pozícióját akarta megmenteni.

Nagy megütközést keltettek továbbá azok az éles támadások, melyeket Churchill, a tory-párt megtagadásával, Gladstone egyiptomi politikája ellen intézett. Leghevesebben ostromozta Egyiptom megszállását és Alexandria bombáztatását, a mi szerinte csak azért történt, hogy az egyiptomi államadósság szelvényei levonás nélkül váltassanak be. De az erélyes külpolitika és az idegen területek bekebelezése: ez a legszentebb tory-hagyomány, me-

lyet Churchill most szentségtörő kézzel megtépázott. Ő gyalázatnak tartotta, hogy az angol hadsereget egyenesen a bondholderek szolgálatába állítják és hogy a kormány bankárháborúba keveredik.

«Az angol törvény — mondta egyik beszédében — a kiskorúaknak külön oltalmat ad és a hitelezőkkel szemben elvállalt kötelezettségüket méltányosság szerint bírálja el. A liberális politika szembe helyezkedett ezzel az emberséges és becsületes elvvel.»

«Mi az egész angol katonai és tengeri hatalmat mozgósítjuk, hogy a szegény fellátkat fosztogatóink és uzsorásaink hatalmába keressük és hogy felszabadítás! kísérleteiket elnyomjuk. De önök azt fogják mondani, hogy az általunk levert Arabi basa, a ki a nemzeti mozgalmat szította, forradalmár volt és a törvényes kormány ellen lázadt fel. Én toryszempontból csak nem védhetem a forradalmat! Eh, uraim, ne beszéljünk általánosságokban. Mi nagyon jól tudjuk, hogy bizonyos átalakulásokat nem lehet másképpen csinálni. Nincs angol ember, a ki az 1688. évi forradalmat, mely a Stuart-dinasztiát a trónról megfosztotta és Orániai Vilmost az országba hozta, nagy szerencsének ne tekintené.

Nem vagyunk-e kénytelenek elismerni, hogy még a francia forradalom is nagyon üdvös volt, daczára annak, hogy a terroristák bemocskolták fényét? És még Garibaldi is, a ki talán nem mindenki előtt rokonszenves, forradalmi akciója által olyan átalakulást vitt véghez, melyet Angliában senki sem szeretne vissza csinálni.»

Ezek a kiszólások némiképp megszmorítottak a vén parókákat: de nagyon szívesen vették a népszerűséget, mely ezen taktika nyomán lassankint az elárvult pártra derengeni kezdett. Churchill nek a tunyaságukból felrázott torykra való befolyása nőttön-nőtt. Northcote arra a hozzáintézett kérdésre, hogy melyik tárczát fogja Randolphnak a bekövetkezendő kabinetváltásnál felajánlani, ezt válaszolta:

«Kérdezze meg inkább őt, hogy kiket fog ő kabinetjébe fölvenni. Hiszen a választók ő utána mennek, nem pedig mi utánunk.»

Churchill erre nem mondott egyebet, csak azt:

«Nem hittem volna, hogy az öreg úr olyan szellemeseket tud mondani.»

Hátra volt még a legnehezebb dolog: a franchise-bill! A választójognak a mezei mun-

kásokra való kiterjesztése és a választók számának három millióval való szaporítása. A konzervatívok nagyon fáztak ettől a reformtól. Kedvencz választóközönségük, bérlőik, ispánjaik, a finom kundsaifra pályázó boltosok szavazata egészen elenyészett a bozontos, földéhes proletárok óceánjában. Vége a családi mandátumnak! Vége az ősi kerület boldogságának, mely, habár megfogyottan, már két reform viharát szívósan kiállotta. Szomorú jövőnek megyünk elébe — sóhajtoztak a lordok. Az 1832-iki első reform-bili óta tizenkét választásból tízszer került ki szabadelvű többség. A választók újabb szaporítása még ezt a csekélyke chance-ot is elvenni látszott a becsvagyó fiatal mágnásoktól! De nyíltan nem mert a párt a hatalmas áramlattal szembe szállni. Nem utasították vissza a bilit, hanem junktimot állítottak fel a kerületek új beosztásáról szóló törvényjavaslattal, mely Junktim a reformoknak bizonytalan időre való elodázását eredményezte volna. Aztán volt a bilinek egy roppant kényes pontja: Írhon! A konzervatívok semmi áron sem akarták az ír mezei munkásokat ugyanolyan jogokban részesíteni, mint az angolokat. Plunkett fenékgig felkavarta a szenvedélyeket, kiáltván:

«Tudják meg, uraim, hogy önök ezt a hatalmas fegyvert olyan tömeg kezébe adják, a melynek felerésze írni, olvasni nem tud és a mely teljesen a legfanatikusabb agitátorok kezében van. Ezeknek politikája egy szóban foglalható össze: Harcz az angoloknak! Örök gyűlölet minden ellen, a mi angol. Ha önök nem félnek az ösöktől vérrel szerzett hazát, a birodalom egységét és hatalmát egyenesen az ellenség kezére játszani, én nem akarok eme borzasztó felelősségben osztozni és nem fogadom el a javaslatot!»

A beszéd erős visszhangot keltett a házban, melyet az ír obstrukció, a garázdálkodó bojkott és az agrár gyilkosságok végtelenül elkeserítettek.

Az öreg Gladstone azonban nem adta meg magát.

«Joggal emlékezett meg, — így kezdé válaszáat — a nagy küzdelmekről, hőseink dicső tetteiről, melyekkel ezt a birodalmat megalapították. Ennek a fényes történelemnek csak egy szomorú lapja van: Írhon! Mennyi mindent próbáltunk keménységgel, szigorral, kivételes törvényekkel! De nem mentünk semmire! A helyzet folyton rosszabbodott. Újabb kivételt statuáljunk-e mostan, midőn a szigo-

rúság és kegyetlenség politikája teljes kudarcot vallott? Tegyük ezúttal kísérletet a szabadelvűséggel, a generozitással. Higgyék el uraim, csak egy veszély fenyegeti ügyünket: ha az igazság, a jog nem lesz Anglia pártján, csak ekkor fognak az ír párttűtők rajtunk diadalmaskodni!»

A nagy szónok elragadta a házat és a kivételes elbánásra vonatkozó módosítvány megbukott. De a praktikus politikusok tíz éven át olvasták rá Gladstonera, hogy mennyire rossz következményekkel járt meggondolatlan generozitása. Végre azonban mégis Gladstone győzött. Írthonban a nagyszabású agrárpolitika folytán végre megszűnt a százados villongás. Úgy látszik, hogy az idealistáknak, a nagyszabású államférfiaknak legalább húsz esztendei korszak kell ahhoz, hogy igazuk a kicsinyes, máról-holnapra küzködő politikusokkal szemben diadalmaskodjék.

Végre a toryk sötét sejtelmekkel belenyugodtak a franchise-bill elfogadásába.

«Melyik politikai jós mondhatta volna előre — kiált fel Winston Churchill, ki atyjának eme életrajz megírásával nagy emlékművet állított, — hogy ez a reform, melytől a konzervatívok annyira féltek, nekik öt

választási hadjáratban fogja a győzelmet meghozni!»

Pedig a rejtély könnyen megmagyarázható. Randolph Churchill megreformálta a párt eszejárását, magasabb ideált tűzött ki retrográd lethargiában tespedő gondolatvilágának.

A radikális Chamberlainnal való együttműködés az 1885 utáni korszakban mint a friss vérnek átömlése hatott a megdermedt szervezetre. A toryk tanultak és okultak, hozzáláttak a szociális reformokhoz és annál jobban belemélyedtek a munkába, minél jobban tapasztalták, hogy minden áldozat, melyet a privilegizált osztályok a társadalmi reformok céljaira hoznak, busásan visszafizetődik és meghozza gyümölcsét. Mert jobb egy hatalmas, a tömegek jóléte folytán megerősödött nemzetnek kevésbé kiváltságos arisztokráciája lenni, mint a korábban oligarkikus uralmat az elégedetlen és állami rend ellen agyarkodó tömegek alávetettségére alapítani. Az arisztokrácia vezetése csak addig jogosult, a míg ezt az osztály érdek céljaira ki nem használja.

Ez volt Churchill vezéreszméje, ezen az alapon reformálta meg a tory-pártot, ezzel

a programmal állották ki győztesen a választó-reform által előidézett válságot és a szociális eszmék báj fürdőjében megifjodva, megacézolva teljesítették hivatásukat a nemzet szolgálatában.

KOLDUS ANGLIA!

A Hotel du Pare, a cannesi angol negyed egyik lelegegásabb szállodája, valóságos fényárban úszott; a vendégek, a kik teljes díszben, frakkosan vagy dekoltálva az estebéd után a nagy hallban csoportosultak, nagyon kedves, elragadó látványt nyújtottak. Mindannyian előkelő, disztíngvált alakok, kikben egytől-egyig az első pillanatra fel lehetett ismerni az elkényeztetett, jó módhoz szokott, finom társaság tagjait. Mindannyian telivérű gentlemenek, a pinczerek nemkülönben, kik csak valamivel tartózkodóbbaknak és feszesebbeknek látszottak, mint a többi vendégek. Úgynevezett szép embereket sem a férfiak, sem a nők között alig lehetett találni, sőt némely arcz határozottan közönséges és durva kifejezése által tűnt fel. Ha ilyen ábrázatot alsórendű népség között valamelyik kurtakorcsmában látunk, benne az igazi canaille-típust véljük felismerni. Lady Mallock tökéletes cseléd-fiziognómiájá-

ban pl. senki sem ismerhette fel, hogy ő ama híres család leszármazottja, melyben a főkamara-rási méltóság háromszáz esztendő óta úgyszólván örökletes volt, s barátnéja, Lady Esmond olyan brutálisan rút volt, a milyen csak nagyon magasrangú arisztokrata nő mer lenni. Érdekes, hogy az előkelő emberek eredetileg barbár kinézése a jól ápoltság és más kellemes behatások alatt mennyire pallérozódott és finomult, úgy hogy a majompofa igazán érdekes csúnyasággá alakúit át.

Természetes, ezt a megfigyelést csak a hivatásos fiziognómista tehetné, míg a felületes szemlélő nem látott egyebet, mint a legbrilliansabb közönséget, mely a szezonban összegyülekezett. Mister Fletcher, kit nagyhírű fegyvergyárai miatt egyszerűen puskakirálynak neveztek, nem ismert ugyan tréfát, ha egyik modelljének preczizitása csak negyedmilliméterrel is elhajlott, de fiziognómiák tanulmányozására határozottan nem volt berendezve. Őt, a ki mint lakatosinas kezdte mesés pályáját, már az az érzés, hogy a high life elismert tagja lett, elfogulttá tette, és midőn a Timest félretevén, futó pillantást vetett a társaságra, igazi lelkesedéssel súgta oda szomszédjának, Kinglake tanárnak:

— Szép társaság, mondhatom; szebb társaságot sehol sem lehet találni. Próbáljon más nemzet e tekintetben velünk versenyezni! Nincs is pénzük, hogy Franciaországba ilyen szállodát, úgyszólván egy darab Albiont átplántáljanak. Sehol sem költenek annyit komfortra, sehol se találni annyi gazdag embert, mint minálunk.

— Pedig — monda a tanár, minden szavát keményen megnyomva, — Anglia valósággal koldus-ország.

— Micsoda? — méltatlankodott Mister Fletcher. — Hogy mondhat ilyet!

— A hivatalos statisztika mondja, nem én, — erősítgette a tanár.

— No erre a bizonyításra igazán kíváncsi volnék. Tessék csak ezt a szállót megnézni. Rogyásig tele van, nem kapni egy vaczkot sem. És a vendégek csupa válogatott milliomosok, sőt egynéhány hiteles milliárdair is van köztük.

— Hány milliomos lehet Angliában az ön véleménye szerint? — kérdezte Kinglake.

— Tengerszám, — monda Fletcher pátoszszal. — Én magam legalább ötvenet személyesen ismerek.

— Egészen pontosan meg van állapítva,

hogy tízezer ember vall be négyezer fontnál magasabb jövedelmet, a mi őt a milliomosok sorába emeli. És ez elég tekintélyes szám volna, ha ezzel nem állana szemben a 37,8 millió angol polgár, a ki kevesebb, mint százhatvan fontot tud kimutatni és ezeknek majdnem harmadrésze a kitagadottak, a züllöttek, a bűntanyák és szegényházak állandó frekvenciája. Ez a vonás az angol gazdagság ragyogó képét bizony nagyon elcsúfítja.

— Ez közhely, a mi a lényegen nem változtat semmit, — monda Fletcher. — Mindnyájan tudjuk, hogy Angliának óriási proletariátusa van, a mely természetesen nem él valami fényesen.

— Helyes. Nem kívánom a nyomor leírásával emésztését zavarni. Elöttem sokkal érdekesebb az évi százhatvan fontot kereső polgártárs. Mert tudja ön kedves Retcher, mit jelent százhatvan font évi kereset? Azt, hogy öttagú család valahogy jól-rosszul táplálkozzék és a család feje Whitleynél harmincz shillinges ünneplőt vehet, a mit különben korántsem akarok ócsárolni. De ne adj' Isten, hogy valami váratlan baj érje a tisztos családot! Tegyük fel, a gyerekek vagy az asszony betegeskednek, vagy pláne munkátlanság áll

be. A mi jó, derék polgártársunk úgyszólván folytonosan az örvény szélén lebeg, a melybe minden perczen lezuhanhat és néhány kétségbeesett kapálózási kísérlet után okvetlenül alá is merül. Százan lépnek a helyébe és így a társadalmat, mint egészet, látszólag nem éri valami nagy veszteség. Azonban e bizonytalan-
ság tudata zavarja emberünk egész életét. Arczárói lerí a folytonos gond a holnap miatt. Ennek az embernek élettörténete tulajdonképen ama tíz font története, mely nála állandóan hiányzik. Ilyen egzisztencia a kultúra és a közérdek számára el van veszve. Ha ez az ember valaha tanúit valamit, azt mint feleslegest kilökj magából. Elveszt minden fogékonyságot a magasabbrendű élet igényei iránt. A kultúra a százhatvan fontnyi jövedelmen felül kezdődik. Azonban ez az egyéni baj engem nem nagyon izgat; de annál jobban ragaszkodom a nemzeti szemponthoz, melyről ezt a nagyon kétes egzisztenciát szemlélni kell. Én imperialista vagyok. Teljesen át vagyok hatva attól a tudattól, hogy az angol nemzet a világon a legelső, hogy uralomra termett faj, hogy hatalma beláthatlan fejlődésre képes. De kérdem, hogyan lehessen ez a nemzet világhódító? Hogyan akarja a tengert, hogyan

akarja Indiát, Afrikát jogara alá hajtani? Ez merő képtelenség! Olyan nemzet, a melyben harminczhétmillió szegény, nélkülözések közt tengődő, önállóság nélkül való, főlebbvalója jóakaratótól szolgailag függő, testileg-lelkileg elfonnyadt, összezsugorodott ember él, ilyen nemzet tud talán bizonyos ügyes fogások által ideig-óráig valamelyes hatalmat bitorolni, de uralmának alapja mindvégig ingatag, bizonytalan marad. És inkább csak más, még rosszabbul álló népekkel való összehasonlítás mondhatja ezt nagy és boldog nemzetnek. Alapjában véve jóléte fölszínes, hatalma elenyészően csekély ahhoz képest, a mit el tudna érni, ha e nemzet fiai jobban éreznék magukat, ha nem folytatnák az éhenkórászok életét és ha két nációra: a gazdagok és koldusok nációjára nem volnának oszolva. Akkor látná csak a világ, hogy mire képes a brit erély, ha a mostan lenyűgözött, testileg-szellemileg elcsenevészett tömeg javarészt tudná sorba állítani, akkor látnók csak a brit világuralom hajnalhasadását!

— Szép és kápráztató képzelet, mit ön előttem csillogtat! De mit csináljunk, hogy ebbe a paradicsomi állapotba jussunk? Tegyük fel, hogy — a mire ön nagy hajlandóságot

mutat — a gazdagok vagyonát a szegények közt felosztaná, azt hiszi, hogy ezzel a dolgokon nagyot lendített? Ön jól tudja, hogy rövid idő múltán a vagyon megint csak az ügyesek és ravaszok kezére kerülne és megint visszaesnénk a mai állapotba.

— Én nem is szándékozom a vagyonfelosztást indítványozni.

— Igazán nagyon kegyes, tisztelt tanár úr!

— Mondom, nem vagyok híve a vagyonfelosztásnak, ámbár az a nézete, hogy a mai tőkemonstrumoknak képződését nem lehetne gyökeresen megakadályozni, teljesen téves. Ha mi a főnemesség javára keresztül tudtuk vinni, hogy még élhetetlen és pazarló ivadékaik kezéből se essék ki az ősi vagyon, akkor könnyű szerrel a társadalom alsó rétegei számára is lehetne ilyenmű intézményt életbeléptetni. De, mondom, én nem akarom a magántulajdon nyakát szegni. A tulajdonjog előttem szent és sérthetetlen, mint minden dolog a világon, mely nélkülözhetetlen. Nem is tartom lehetőnek, hogy a tulajdont eltöröljék, vala mint lehetetlen, hogy az orrokat eltöröljék. Mindkettő nélkülözhetetlen szerv és minden, a mi hasznos, a mi szükséges és az emberiség

javára szolgál, az elévülhetlenség bélyegét hordja magán.

— Bravó! Pompás! Ezt a beszédet már szeretem. Én már attól félttem, kedves tanár úr, hogy ön talán szoczialista.

— A mi a Hotel du Parcban igazán nem járja, — monda mosolyogva Kinglake. — Ne féljen, nem vagyok szoczialista, én imperialista vagyok. Mint ilyen, nem szívelhetem, hogy nemzetem nyolcztizedrésze sanyarogjon, hogy a szorgalmasak és törekvők élete állandóan deficitben maradjon. Mert ilyen állapotban minden nemzeti fejlődés többé-kevésbé öntudatlan szédelgés és nem jelent igazi erőgyarapodást.

— De, uram, hisz nem lehet minden brit ember czégéres milliomos! Hova vezet ez az álokoskodás?

— A milliomoság teljesen felesleges, — válaszolá a megátalkodott tanár. — Nemzeti szempontból még a tízezer milliomos is túlsók. Értsen meg, barátom! Nem a szegénység a baj, hanem a szegénység és a rengeteg vagyonfölhalmozódás közti ellentét okozza a társadalom baját és békétlenségét. Ennek az ellentétnek összegeyztetése, az ellenséges érdekek lehetetlen harmonizálása,

ebbe törik bele minden kormány bicskája. Ez az az áldatlan munka, melyet sem okos, sem bolond tanácssal nem lehet elvégezni. E miatt lett a világ valósággal kormányozhatatlanná.

— És mi volna az ön gyógyszere? — kérdezte Fletcher az ellenség gúnyos érdeklődésével.

— Nekem nincs se bűszerem, sem bájitalom, a mit prescribálhatnék, de állom azt a komoly hitemet, hogy ha a tőkének mindént fölszívó, minden önállóságot legázoló akkumulációját kicsit megakasztjuk, akkor már nagy dolgot műveltünk és a nemzet fejlődését nagy nyúgtól szabadítottuk meg.

— Ön nagyon téved! Ha ön a nagy kapitalistákat bántja, érdekeiket megsérti, akkor ön a brit iparra és kereskedelemre, mely ezen tőkék hatalmán nyugszik, halálos csapást mér.

— Ez a sablonos nézet, de a tények megcáfolják. A nagy tőke örökös könyörgése állami védelemért és támogatásért, a kétségbeesett kísérlet trustökben egyesülni, a fogyasztót kifosztani és daczára ennek, rövid időközben válságba sodortatni, ezek a mai termelés jellemző mozzanatai. Én nem akarok

ebből hímet varrni és e jelenségekből a legmesszebbmenő következtetéseket levonni, de ezek mindenesetre azt bizonyítják, hogy a felhalmozott nagytőke alapján szervezett termelési forma nem működik kifogástalanul és csorbítatlan főtartása nem olyan érdek, melynek minden más szempontot feltétlenül alá kell rendelni.

— Az én teóriám szerint nem a tulajdon az ellenség, hanem a tulajdon torzalakjai: a tőke mammuthjai és ichtyosaurusai, melyeknek életföltétele a többi élőlények kipusztítása és melyek az egész korszakot végveszélylyel fenyegetik. Ezek a gazdasági fenevadak akasztják meg a nemzetek igazi föl virágzását, gyarapodását és erő kifejtését. Ez adja meg egész életünknek azt a tragikus vonást, mintha a társadalom az igazságtalanság, az erőszak, a gonosz fufang, a gabszág diadala tanyájának volna teremtve. Azonban az erkölcsi szenvedés nem volna elég erős rugó arra, hogy az átalakulást létrehozza. Az egyéni szenvedés csak rezignációt szül. De mihelyt a nemzet milliói szívében az a meggyőződés érlelődik, hogy a mai arisztokrata-plutokrata alapon a nemzet fejlődése lehetetlen, akkor nincs hatalom, mely a nemzeteket visszatarthatná attól, hogy bol-

dogulásuk föltételeit kivívják maguknak. Minden intézmény, mely a nemzet fejlődésének útjában áll, elpusztul és rombadól. Ez egészen biztos. Már mostan a tőke felhalmozódása és koncentrációja a kevesek kezében bármilyen ártalmas is, legalább annak a látszatával bír, hogy ez a munka eredménye, az érdem, vagy az élelmesség jutalma. Ez a jelleg azonban teljesen elvész, ha a vagyon a nevető örökösre átszáll. Nem tűnt önnek fel, uram, hogy világszerte, Angliában, Németországban, Franciaországban, sőt Ausztriában a kormányok legújabbban az örökségi adó tetemes fölemelését kísérik meg és a nagy hagyatékokra minél nagyobb adótételeket rónak ki. Azt hiszi, hogy a kormányok szívesen kötnek bele a pénzhatalom érdekeibe? De a korszellem ellenállhatlanul megköveteli, hogy a nagy vagyont legalább az örökösödés alkalmából alaposan megdézsmálják.

— Ön tehát a kisajátítás mellett kardoskodik? ön az akarja, hogy gyermekeim földönfutókká legyenek, hogy ne örököljenek utánam, és keservesen szerzett vagyonom idegenekre szálljon át?

— Gyermekei sokkal nagyobb hányadot fognak kapni, mint a mennyi most az államnak jut.

Az állam ezzel csak a szociális igazságnak tesz eleget és hozzájárul a társadalmi különbségek nivellálásához, holott eddig ezeket a nagybirtoknak és nagytőkének adott kedvezmények inkább ki élesítették.

— És ezt meri ön az igazság nevében indítványozni?

— Ezt az igazságot a milliárdosok fejedelme, a bölcs Carnegie hirdeti. Különbösen nagyon téved, ha azt hiszi, hogy utódai rosszul járnának ez emberséges felosztás folytán. A tapasztalat mutatja, hogy a nagy vagyon rendszerint már az unokák kezében elkallódik. A milliók megmételmező hatása bebizonyított tény. A nagy gazdagság elkényezteti, elsoványítja az energiát annyira, hogy ritka kivételtől eltekintve, a harmadik generáció már annyi tehetséggel sem bír, hogy a vagyont megtartsa. Az ön sorsában tulajdonképpen csak annyi a változás, hogy az állam a fiától a köz javára elveszi azt a pénzt, a mit balett-lányok, hamiskártyások és az élvhajászat egyéb kreatúrái a züllött utódtól biztosan elkaparintának. Viszont cserébe kapja, hogy ez elernyedéstől megmentett ivadéka saját munkájával családjá híret és fönntartását fogja jobban gondozni, mintha a meg nem

érdemelt milliók vészes hatásának volna kitéve.

— Köszönöm, hogy utódaim sorsáról mélyen érző szívvel gondoskodni méltóztatik. Nem fogadná el viszonzásképpen az én tanácsomat? Ön még fiatal ember, tehetséges, önre fényes jövő vár. A mit az imént elmondott, igazán érdekes, de óvakodjék ezt a beszélgetést, a mi a Hotel du Parcban after dinner tréceslésnek megjárja, Angliában ismételni, ön árt hírének és ha pl. mandátumot keresne, ilyen nézetek nagyon megrontanák chanceait. Pedig kár volna. Ön még sokra viheti, kedves barátom, még államtitkár is lehet.

— Köszönöm, de én nagyon ambiciózus vagyok.

— ördögöt! Hát miniszter akar lenni? Elvégre az se lehetetlen.

— Feljebb, uram, feljebb!

— Nem mondom, hogy a miniszterelnöki polcz teljesen el volna zárva ön elől, különösen, ha lesz egy kis szerencséje is.

— Ambízióm még magasabbra száll. Én arra pályázom, hogy a jövő század tankönyveiben ez a mondat legyen: Kinglake tanár kutatta az örökségi jog történelmi alapját és megczáfolatlan érvekkel bizonyította, hogy ennek kor-

látozása a nemzeti fejlődés érdekében fölötte kívánatos.

A fegyverkirály gúnyosan mosolygott és hideg fejbicczentéssel búcsúzott el az ábrándos tanártól.

MIKOR LESZ A SZOCZIÁLIS FORRADALOM?

I.

A szépséges gazdagságban és pompában tündöklő világot különös nyugtalanság gyötri. Minden jóban bővelkedünk, de nem tudunk igazán örülni az áldásnak. A jövő bizonytalansága idegessé tesz és zavarja kedvünket.

Honnan ered e sötét aggodalom és a felfordulástól való félelem? A francia forradalom emléke feszélyez, avagy a felforgató tanok hatásától szepegünk? Vagy talán a nagy nyomor ébreszti bennünk azt a tudatot, hogy e világon nincsen minden rendén? Dehogy! Mi készségesen elfogadunk minden társadalmi konvencziót, mely a legnagyobb bajokat konzekrálja, ha csak saját külön jólétünket szolgálja. Van okos, szellemes és agyafűrt elmélet bőven, mely bebizonyítja azon nagy történeti igazság helyességét, hogy: százan dolgozzanak a végből, hogy egy henyéljen és ezren koplaljanak, hogy egy éhezzen.

De a nyugalom csak nem akar helyreállani a lelkekben! Főembereink, a világ hatalmasai, a politika vezérférfiai komoran ránczolják össze homlokukat és idegesen pislognak, mintha a közelgő veszedelmet sejténék. Vilmos császár nyilatkozataiból csak úgy kirí az aggály a jövő fejlődés miatt; úgyszólván állandóan kísért a fehér dáma, mely minden nagy szerencsétlenséget beharangoz. Mintha a szuverén csak Marx katasztrófaelméletének adna feltétlen hitelt és minden eshetőségre] el volna készülve! Védekezni iparkodik nemcsak anyagi erővel, hanem, a mi sokkal megbízhatóbb, sziklaszilárd elvekkkel és tántoríthatlan meggyőződéssel. Komoly intelmekkel fordul az újonczokhoz, felszólítván őket, hogy ragaszkodjanak a trónhoz, küzdjenek a legszentebb javakért, a veszély pillanatában ne habozzanak fegyvert ragadni, még ha az apjukkal és anyjukkal kerülnének is szembe, és tegyék kötelességüket szigorúan, hajthatatlanul. És ez a szózat millió szívet rázkódtat meg; millió ember hisz a vörös kísértetben, mely ezt a romlásra megérett társadalmat elsepri. Oh Istenem, mi lesz akkor, ha a vészes nap ránk virrad!/? Ez a komor hit mélyen meggyökerezett a szívekben és minduntalan rémíti a képzeletet.

A minap felvitt engem a liftes s velem volt egy szociológus barátom.

«Nézd csak ezt a rémes pofát — monda idegesen. — Nem emlékeztet-e ez az arcz Simonra, a forradalom hírhedt vargájára, a ki megkorbácsolta a kis princzet, XVI. Lajos szerencsétlen gyermekét, a midőn ez nem akart gúnyos nótákat az anyjáról énekelni?»

A liftes tényleg nem volt valami jóképű alak. Barátom a borraivalót megduplázta, de szomorúan tette hozzá:

«Hiába, a nagylelkűsködés nem használ!»
Hiába iparkodunk ezeket az embereket lekenyerezni. A forradalmuknak állandó vonása: «Le a jötevőkkel! Halál azokra, a kik velünk jót tettek!» A legkegyetlenebbek mindig a jól tartott cselédek és a minden kedvességgel elhalmozott szegény emberek. — Soha sem tudom elfelejteni a terroristák napjainak ezt a szörnyű epizódját: Saint-Amand grófné a vesztőhelyhez vezető úton megpillantván belső inasát, a ki nemzetőri kapitánynya vedlett át, sóhajtozva monda neki:

«Emlékszel-e Robin, hogy mindig jó voltam hozzád?» A szörnyeteg ezt szemrehányásnak vette, durva szitkok közt megfogta a szerencsétlen áldozatot és a nyaktiló állványához ta-

szította. Ne tessék forradalmi időkben a hajdanta gyakorolt jótéményekre és nagylelkűségre hivatkozni! Ez szörnyen bántja a sors kegyenczét, a kinek Isten felvitte a dolgát. Ez túrhetetlen megalázás és végtelenül felingerli azt a jól emlékező jótevő iránt. Az ember essentialiter szabadságszerető állat. A mit kiváltképpen nem tud megbocsátani, ez az, hogy legyen fölötte úr, a ki parancsol, a ki dirigál, a ki kenyeret ad neki. Dehogyan is ad kenyeret! Kenyéradó gazda — ez teljesen elavult, hamisnak leleplezett fogalom. Ellenkezőleg, a munkáltató élösködik a szegény proletár szorgalmából, a kiből ő az értéktöbbletet kiizzasztja. Ez a helyes teória! Ez a felfogás beszivárgott a legszélesebb rétegekbe és még a háziszolgáinkhoz és cselédeinkhez való viszonyunkat is befolyásolja.

Egy modern vígjátékban milliomos jelenik meg, a ki csenget az inasának, s midőn ez csak nem jön, a gazda dühösen az előszobába ront és ráförmed az inasra. Erre ez bölcs flegmával kihúzza az óráját, mondván:

«Szolgálatom még nem kezdődött meg, mert csak tíz perez múlva lesz nyolcz óra!»

Ez ma még vidám élcz, de holnap már ko-

moly tény lesz, melynek hatalma előtt meg kell hajolnunk.

Ne higyük, hogy Marx értékteóriája nehezen hozzáférhető poros kötetekbe van bezárva. Nincs az az Istentől elrugaskodott analfabéta, a kinek a vérét ennek a démoni szellemnek egy szikrája forrongásba ne hozta volna.

De ha ez a veszedelmes áramlat igazán hatalmába kerítette az elméket, jó volna tudni, hogy mi módon fog a Marx-féle ige testté válni és mit mondanak a kollektivista evangélium prófétái, hogy mi módon fogunk az ígéret földjére eljutni! Sima, egyenes úton fogunk-e bevonulni, Marx szelleme, mint tűz-oszlop előttünk, vagy pedig véres küzdelmek és öldöklő harcok árán? Milyenek a kilátásaink? Nem kímélhetnők-e meg magunkat a gyalázatos, buta és teljesen immodern vérengzéstől és háborúskodástól, ámbár gyökeres átalakulások ezekkel eddig mindenkor karöltve jártak.

Halljuk Lassalle-t, milyen sorsot helyez kilátásba!? Oh, a szocializmus evangélistája nem látja a társadalom jövőjét egy rémes apokalipse tükrében; ő nagyon megnyugtatóan nyilatkozik!

«A nyárspolgár — mondja Lassalle — nem tudja a forradalom fogalmát a torlaszharczok és vérfürdők képzetétől elválasztani. Pedig az erőszak nem lényeges kelléke a forradalomnak és viszont, a reform nem mindig tud békés utón megvalósulni. A pórlázadások, daczára a sok vérontásnak, mindig csak reformot czéloztak, mert a régi birtokviszonyokat elismerték s csak az elvet akarták enyhíteni és mérsékelni. Ellenben a puskapor feltalálása nagy forradalmat jelentett, ámbár szó sem volt véres összeütközésről. A lovagi rendet egész csendben leszorította politikai jelentőségében és megtámadta birtokában, mert a puskákkal felfegyverkezett polgári gyalogság kiszorította a pánczélos lovagot. Ennek az osztálynak a lefokozása még abban az erőszakos korban is egészen békésen, úgyszólván a tények hatalma folytán, önműködőleg ment végbe.

Sombart Verner a szocializmus keletkezését a fonógép feltalálásától keltezi, minek folytán gyárak keletkeztek és a céhek, valamint az ipari munkát védő törvényszék, a gyakorlatból kivesztek. Ez, az egészen aránytalan és jelentéktelen összetűzésektől eltekintve, szintén békés forradalom volt. Csak éppen hogy millió embert a kispolgárok sorából a pro-

letár-nyomorba taszított. Ez a korszakos változás egész csendben, minden feltűnés nélkül ment végbe, és talán a városi bakter többet tudott erről a névtelen szociális forradalomról, mint a bölcs miniszterek, a kik csak későn, bizonyos kellemetlen tünetekből (t. i. hogy feltűnő sok petíció érkezett a czehektől az alsóházhoz és két új hajót kellett beszerezni a deportációra elítéltek Guyanába való szállítására) következtették, hogy valami nincs rendjén és elhatározták, hogy nagy ankétet fognak összehívni.»

Persze, ha az ember Marx katasztrófaelméletét szóról-szóra veszi, akkor a szocialista állam nyélbeütését a következőképpen képzelj: Egy szép napon, a mikor a tőke néhány nagy kisajátítója Morgan, Rockefeller stb. kezében összpontosult, vehemens rázkódtatások közt kitör a nagy és utolsó válság, mely a még gyéren fennálló középosztályt vagyontól, a proletárt keresetétől megfosztja. Miután a bankok és a kormányok e világválságot a szokásos eszközökkel nem tudják orvosolni, összehívják a törvényhozó testületeket és ezek nagy szorongattatásuk — és tanácsstalanságukban a vaskényszer hatalma alatt dekretálják a «kisajátítók kisajátítását», a magántulajdon meg-

szüntetését és az államadósság eltörlését — egyszerűen a szocialista államot. Talán az a csekély számú, de hatalmas csoport, mely a régi rendhez csökönnyösen ragaszkodik, összeeszi majd utolsó erejét és ellen fog szegülni. Ez az összeütközés elkerülhetetlennek látszik; elérkezik tehát a végítélet napja, mely a világot sarkaiból kiforgatja és mint vízözön, a pénzbeli sárkányokat, a toportyán férgeket elnyelj, hogy azután a mammuthok és ichtiosaurusok helyett kezes kis kutyák és egyéb hasznos házi állatok, azaz középsorsú egyszisztenciák, népesítsék be a világot.

Csakhogy egészen bizonyos, hogy a dolgok nem úgy fognak lefolyni, a mint azt a közhiedelem képzei. És ha koronás fők és lármás agitátorok is ilyen felforgatástól tartanak, •illetőleg abban reménykednek, mégis az ilyen katasztrófa bekövetkezését minden jóslást tehetőség nélkül is valószínűtlennek, sőt egészen lehetetlennek kell mondanunk; a mint hogy Marx tanának éppen ez a része, a katasztrófaelmélet, miután ennek a tények a főbb pontokban világosan ellentmondanak, még a szocialisták körében is hitelét veszttette és el lett ejtve.

Mert nézzünk csak körül a világban! Sajátságos változást veszünk észre. Mintha csak

a régi szüette gerendát és a kopott pilléreket óvatosan és ügyesen kicserélték volna! Mintha a tulajdonjog, melyet a társadalom alapkövének mondanak, nem volna azonos azzal a tulajdonjoggal, melyet manapság ismerünk.

A német gyáriparosok szövetségének egy bankettjén minapában az elnök dühösen és elkeseredetten fakadt ki a munkások túlkapásai ellen és így fejezte be felszólalását: «Mi urak akarunk maradni a magunk házában!» És a jelenlevő porosz kereskedelmi miniszter tapintatosan kikerülve minden polemizálást, válaszában szerényen megjegyezte, hogy véleménye szerint a nagyiparnak inkább a munkásokkal való jó egyetértésre és a bajtársi viszonyra kellene a főszólyt fektetnie. Ez legjobban biztosítaná a nagyipar fellendülését és gyarapodását.

Honnan jön a nagy nézeteltérés a társadalom oszlopos tagjai, az állam és a tőke képviselői között? Onnan, hogy az állam nagy lépést tett balfelé, észrevehetőleg alapos átalakuláson megy át és mindenféle intézkedéssel nyirbálja meg a büntetőjogilag megoltalmazott, de ő általa legálisan felrúgott szent tulajdonjogot. Az állam megtiltja egyebek közt a nők és gyermekek éjjeli munkáját, korlá-

tozza a munkaidőt és odahat, hogy a munkabér-minimum meg Jegyen állapítva. Franciaországban és részben Angliában az állam csak olyan munkáltatónál tesz megrendelést, a ki a bérminimumot megállapító tarifának aláveti magát. Mindez a tulajdonjog korlátozása és a szerződés szabadságának megszorítása, a mint ezt a szocziálista állam kontemplálja.

És a modern törvényhozás itt nem áll meg. Nem vezeti át ugyan a gépeket és egyéb munkaeszközöket a társadalom tulajdonába, — a mint ezt a kollektivisták akarják —; nem vezeteti a gyárakat miniszteri tanácsosok által; a vállalkozás tiszta jövedelmét nem osztják szét a munkások között; de nem is maradám osztatlanul a tőkés kezében, hanem az állam terhes szervitutumokat táblázott rá a munkások javára. Az állam legújabbban erős beleszólást biztosított magának a gyár vezetésébe és intézkedéseiben meglátszik a szocziálistikus elv érvényesülése. A vállalkozó többé nem exploitálhatja a gyárat saját kénye-kedve szerint és bizony erős oka van arra a feljajdulásra, hogy úr akar lenni a saját házában! Ha a munkások nem is választják meg a felügyelőket, — a mint ez a kollektivista államban tervbe van véve, — de az elvtársak aka-

rata ellenére már most is bajosan tarthatja meg a felügyelő állását. A munkáltatók kénytelenek a bizalmi férfiakat elismerni, mely intézmény az iparosvilágban úgyszólván megszüntette a tőke abszolutizmusát és egy bizonyos parlamentáris rendszert honosított meg.

A francia Millerand-Waldeck-Rousseau által létrehozott törvény elrendeli, hogy minden 50 embernél többet foglalkoztató vállalatban a munkások, és pedig 150 munkásból álló csoportonként, válasszanak bizalmi férfiakat, a kik érdekeiket a vállalkozónál képviselik, panaszokat adhatnak elő, gyűléseket hívhatnak össze és ha a munkások többsége a sztrájkot kimondja, a kisebbség tartozik magát alávetni, és senki sem dolgozhat többé abban a gyárban. Az állam tehát nemcsak elismeri a sztrájkjog legmesszebb menő konzekvenciáit, de annak megvalósítását karhatalmával is biztosítja.

Még jobban korlátozták a tulajdonjogot az által, hogy sztrájk esetén a választott bíróság végérvényesen dönt és polgári úton érvényesíthető jogokat és kötelezettségeket állapít meg. Azt a felet, a ki nem ismeri el a döntést s ellenszegül, érzékeny birsággal sújtják. A szocziálista elv az, hogy a magánjognak

minél nagyobb részét közjogilag szabályozzák, hogy a privát rendelkezést a tulajdonos kezeiből kivegyék s ez a legfőbb szocialisztikus elv ebben a rendelkezésben üli legfőbb dialát.

Az állam tehát rohamlépésben halad a szocializmus pályáján. Minden miniszteri nyilatkozat szocialista intézkedések megvalósításával büszkélkedik. És méltán kérdezhetjük: mi jogon üldözi az állam a szocializmust, miután annak elveit, bár mindenféle maskarában és szégyenlősen, de mégis csak megvalósítja!?

A gyengék oltalma, a munkások ellátása és a modern politika több jelszava: mindmennyi megtagadása az individualisztikus elvnek és plágium a szocialista kátéból.

Vagy nem bír-e egyenesen a vagyonfelosztás jellegével és nem elismerése-e a Marx-féle érték-teóriának, hogy a gyárost, csak azon a címen, hogy ő gazdag, arra kötelezik, hogy a munkabéren felül baleset-, betegség-, sőt aggkori és rokkantbiztosításról is gondoskodjék? Az állam nyilván a Marx-féle alapra helyezkedik, elismeri, hogy a munkabér nem teljes ekvivalense a teljesített munkának és a többletet, legalább részben, a munkás javára revindikálja.

II.

Ha az utolsó harmincz év szociálpolitikai törvényhozási munkáját vizsgáljuk, nagyon erős nyomait találjuk a szocializmusnak és kollektivismusnak. Mintha csak Marx diktálta volna a kormányoknak a különböző szociálpolitikai törvényjavaslatokat. A szociálistá állam — a mi a tulajdonjog és a szerződés szabadság korlátozását illeti — főbb vonásokban már meg van alapítva s ha ebben a tempóban tovább haladunk, még sokra vihetjük. Csak a név ellen tiltakozunk dühösen és váltig ahhoz ragaszkodunk, hogy az államot, melyben élünk, kapitalista-államnak nevezzük. De nemsokára aligha fog egyéb fenmaradni az üres címmél. A sziklaszilárd elvi alap már rég odaveszett.

A legcsodálatosabb az egész dologban az, hogy mi ezt a forradalmi átalakulást egészen öntudatlanul végeztük. Egyrészt szidtuk a szociálista ábrándozókat, másrészt'engedelmesen megvalósítottuk elméleteiket. Annyira reszketünk a szociálista állam borzalmaitól, hogy ijedtünkben nem is vettük észre, hogy már nyakig benne vagyunk.

A szociálista állam! Mi nem is képzeltük

azt másképpen, mint hogy véres lázadások, öldöklő csaták és utcai harcok fogják elérkezését jelezni. Szent ijedelemmel néztünk a rémes nap elé; hallgatóztunk minden zajra; minden agitátort, a ki a szocialista államról prédikált, óvatosan lefűleltünk; vártuk a forradalmat, a nyaktilót, az ágyúk dübörgését, és ime, mert mindez elmaradt: mintegy hipnotizálva, nem is vettük észre, hogy a félelmetes korszak inténcziói, úgyszólván suttyomban megalakultak és befűszkelték magukat. A föld mozgott és mi nem vettük észre, mert vele mozgottunk!

Az igaz, hogy az állam nem fest úgy, a mint azt az elvtársak képzeltek. De a szocialista elvnek tiszta, hamisítatlan és következetes megvalósulása sohasem fog létesűlni. Minden alkotmány toldott-foldott munka, a legkülönbözőbb elveknek keservesen létrehozott kompromisszuma. Itt van például a főrendiház örökös tagjainak joga, ez a Csák- és Omodé-korszakból való maradvány, valóságos arculcsapása az újkori demokrata elvnek. Látjuk továbbá a polgári sorból kinevezett főrendeket, mint az arisztokrata elv negáczióját és a tiers état eme vívmánya ellen a proletariátus is hevesen kel ki. Végre a nagy munkás-

szervezetek a negyedik rend törekvéseit képviselik és ezek a house of commons gyűlekezeteiben az általános szavazatjog korszakában mind nagyobb hatalomra fognak vergődni.

A legellentétesebb elvek, mint az idomított egér és macska, egy ketreczben, úgyszólván boldog családi életet élnek. Az állam, mely a nemzet erejét összefoglalni és összesíteni igyekszik, arra kényszeríti az ellenséges elveket, hogy egymással, ámbár némelykor heves vitatkozás és súrlódás közt, megférjenek. Ennek a küzdelemnek nyomai meglátszanak a XX. századbeli állam egész berendezésén és alakján. A homlokzat arisztokrata, a tető és az alapkö a harmadik rend műve, de a pillérek és a közbenső falak már a szocialista jelleget viselik magukon. És erősen kidomborodik a tendencia, hogy az állam gépezetében minél több feudális alkatrészt szocialisztikus kerekkel és csavarokkal cseréljenek ki. Belátható időben azonban tiszta szocialista állam nem fog létesülhetni és a történeti folytonosságnak szárait nem fogják egyhamar szétvéphetni.

A modern állami jelleg tüzetes vizsgálatából tehát kitűnik, hogy az alkotmányos állam

képes nagyon sok friss elemet felvenni és főrészeiben, szerveiben megújhodni. A szocialista államot nem kell tehát megalapítani, mert az lassú átmenetben magától is megcsinálódik. A szocialista forradalom is egyszerűen elmarad, mert már nem volna célja és teljesen felesleges. A mióta a világ áll, mindig csak olyan forradalmakat csináltak, a melyekbe az elnyomatás és a kétségbeesés kergette bele az embereket. Jól mondja Spencer: «Ott, a hol az állami rend külső kényszeren alapul, lehetetlen politikai újításokat másként, mint erőszakos módon, keresztülvinni.» Ellenben alkotmányos államban az intézmények rugalmasak; engedésre és megújításra vannak berendezve.

A modern államban specziális szervek működnek, hogy a forrongó elégedetlenséget kifejezésre juttassák. A reformkedv szüntelenül buzgólkodik. Zajos gőzfejlesztéssel és sűrű füstgomolyok eresztésével hajtja az állami gépezet kerekeit. A párák nem tudnak összesűrűsödni és nem nyerhetnek annyi veszedelmes feszítőerőt, hogy a kazánt felrobbantsák. A napról-napra felhangzó kritika és ellenzéki eskedés által sok mindenféle ellentétes törekvés felszabadul és megakasztja a forradalmi han-

gulat kialakulását. A folyvást dohogó, morgó elégedetlenség, melyről elkeseredetten panaszkodunk, tulajdonképpen nagyon üdvös funkció az államéletben, mert ezáltal a bacillusok fejletlen stádiumukban kitakarodnak és nem jutnak odáig, hogy a szervezetet forradalmilag megmételtyezzék. Csak a hallgatásra kárhoztatott és természetadta joguktól megfosztott emberek konspirálnak és törik fejüket forradalmi terveken. Az alkotmányos intézmények funkciója abban csúcsosodik ki, hogy a pusztító földrengést jóindulatú rezgések váltják fel, hogy a forradalmat gyakoribb miniszterválságra aprózzuk. Teljesen felesleges továbbá az ellenpártot a veszthelyre küldeni, miután meg van a képesség arra, hogy azt az alkotmány kereteiben politikailag lehetlenné tegyék.

Az alkotmányos államnak az a képessége, hogy a leggyökeresebb átalakításokat és reformokat megvalósíthatja, a régi elveket elejti és az új eszméket vérébe felszívja, — ez a kiváló képesség a testi birkózást és az utcái összeütközést abszurdumnak bélyegzi és teljesen feleslegessé teszi. Nagy kedvteléssel nézük a parlamenti gorombáskodást, mert ez által megkíméltetünk az utcái harcoktól.

A parlamenti tülekedés a még sokkal barbárbabb polgárháborúnak hígított szurrogátuma. Az ó és új eszmék közt való küzdelem a modern államot látszólag talán nagyobb meg-
rázkódtatásnak teszi ki, mint a régit, és mindenestre sokkal gyakoribb a változás a kormányzók személyében, mint az ancien-regime alatt. A modern kormány mindig azt a benyomást teszi, mintha a legközelebbi perczben elsodortatnék. A kabinetek tulajdonképpen folytonosan inognak. Az ingás úgyszólván verőkben van; ez az ő természetes mozgásuk. De a kabineteknek ez a hajlékonysága és változandósága az államnak sokkal nagyobb biztonságot ad, mintha kormánya merev stabilitásra volna berendezve.

A mennyire a szociológiai vizsgálat általános tételeket bebizonyítani tud, azt hiszem kimutattam, hogy a szociális forradalom szükségé nem forog fenn; annak feltételei teljesen hiányoznak, bekövetkezésétől tehát nem kell tartani. Egyedül lehetséges célját, a szociálista államot úgy igyekeztünk megvalósítani, hogy a kapitalista államot szociálistikus intézményekkel támasztottuk alá és észrevétlenül megyünk át a szociálista államba, annak abszurdításai nélkül, melyeket a túlzók talál-

tak ki. We have drifted into the social state. Bele potyogtunk a szocziálista államba. Úgy jártunk, mint Kolumbus, a ki sohasem tudta, hogy ő Amerikát fedezte fel és abban a hiedelemben halt meg, hogy csak a régi India nyugoti partján kötött ki.

Adjunk hálát Istennek, hogy az új part, mely felé evezünk, nem látszik kietlennek és teljesen ismeretlennek, hogy időnk maradt régi felfogásainkat átídomítani és az új idők járásához hozzászokni. Az elmaradhatatlan küzdelmet mindenesetre az a tudat fogja enyhíteni, hogy a nagy átalakulás biztosan nem a revolúció, hanem az evolúció műve lesz!

LASSALLE Ő EXCELLENTIÁJA.

«Bon jour citoyen Széchényi!» — ezekkel a gúnyos szavakkal üdvözölte Metternich hercegné, született Zichy Melanie grófnő híres honfitársát, a midőn ez a februári események hatása alatt Bécsben megjelent. Mily szörnyű eltévelyedés, hogy a legnagyobb magyar mág-nás családok egyikének az ivadéka átpártolt az «ellenség»-hez és a bőszen liberálisokkal, kik üzelmeikkel a trónt és oltárt veszélyeztették, egy húron pendült!

Istenem, mennyit fáradozott a «szegény, jó Clemens») (így nevezte szerető hitvestársa leveleiben az államkancellárt), hogy az államot és a dinasztíát a demagógok államfelforgató és népbolondító izgatásai ellen megvédje. Ez a kancellár nyolcz kötetre terjedő, meglehetősen unalmas emlékiratainak vezérszólama!

Végre egy szép márcziusi napon a magas gátak közé szorított ár áttört és elnyelte a demagóg-üldöző, alkotmánygyűlölő herceget

és ez kénytelen volt lemondási kérvényét aláírni és, a mint ő monda: «egszersmind az állam felbomlását megpecsételni.»

És mily hihetetlen, lesújtó dolgokat kellett még a nemes berezegnének megélnie! Élete alkonyán olyan eseményeknek lett a tanúja, a melyeket még az éleseszű, jó Clemens sem sejtethetett előre. A halálra üldözött népszónokok, a börtönbe vetett izgatók, az állam biztonságát fenyegető rebellisek, sőt még a vérengző torlaszhősök is eljutottak a legmagasabb polczra és a miniszteri palotákban mindjárt olyan otthonosan érezték magukat, mintha soha rabkoszton nem éltek volna. A deposszedált urak érzelmeit élénken visszatükröztetni emlékirataiban az öreg Szögyény, a ki a közreműködésével több évre elítélt Kossuth Lajosnak, most mint felebbvalójának a magyar kancellári hivatalt átadni volt kénytelen.

E jelenségekre nem lehet elég gyakran a figyelmet felhívni, mert minden korszak mutat analog példákat. A jelenkor politikusai sejtik az ellenzékiekben a jövő matadorjait és jobban féltékenykednek rajok, mint az érett szépségben tündöklő bálkirálynő a serdülő leánykára, a ki az attrakciónak egészen új nemével hódít.

Ebben a mérges és gyűlölködő versengésben egy nagy emberi és történelmi törvény nyilatkozik meg, melynek hatalmát semmiféle filozófiai elmélkedés nem képes megtörni. Itt nincs helye más érzelemnek, mint a türelmetlenségnek és az üldözésnek. A világ kicsiny ahhoz, hogy két ellentétes hatalomnak tért adjon. Kell, hogy az antagonizmus magát vérengző tusában kitombolja és a döntő erőmérkőzést provokálja. Jaj az ellentétes elv képviselőinek, ha megsejtjük, hogy az igazság az ő részükön van, hogy az övéké a jövő, hogy ők lesznek hanyatló hatalmunknak nevető örökösei! Ez még csak fokozza a harci kedvet és az irtó háború szenvedélyét!

A politikában, a mióta a világ áll, ezek az érzelmek dominálnak. És nincs kultúra, mely ezzel lényegileg változtatna. A humanizmusnak a politikai küzdelemben az a legnemesebb virága, hogy a kínpadot komor fekete szín helyett szecsessziós lilára mázoljuk és a spanyol csizma idomtalan vasszerkezetét a legfinomabb angol aczélrugókkal cseréljük ki. Ha a vérpadot átmenetileg nem alkalmazzuk, ez csak azért van, mert nincs oly kegyetlen halál, mely felérne azzal a kínnal, hogy a bukott ellenség, mint élőhalott, a dia-

dalmaskodó uralom megalapítását végignézni kénytelen.

De nem volt még a politikában olyan győzedelmes párt, a mely az üldözésnek egész kálváriáját végig ne járta volna. És nem érdemli a diadalt az az elv, a melynek emberei az ellenfél minden dühét magukra nem vonják. Ma földönfutó összeesküvő — holnap győzedelmes pártvezér; ma államfogoly, — holnap belső, titkos tanácsos; ma felségsértő, — holnap a korona tanácsadója! Milyen kár, hogy a legnemesebb meggyőződés a leghevesebb szenvedélylyel harczol. És a milyen elmaradhatatlan az ellenségek jövőbeli kibékülése, épp úgy biztos, hogy ez csak dúló csaták után és temérdek áldozat sírja felett mehet végbe.

Bármilyen nehezére esik is elfogultságunknak, kíséreljük meg most a szocziáldemokrácia jelenét és jövőjét az imént kifejtett szempontból vizsgálódás tárgyává tenni.

Egy kiváló magyar politikus azt mondta: «A szocziáldemokrácia annál mérsékeltebb, minél jobban terjeszkedik és minél több hívőt nyer.» Hogy ez mennyire igaz, a múlt és a jelen összehasonlításából mindjárt ki fog derülni. Ugyanis a szocializmus eszmevilágában

egész csendben és majdnem észrevétlenül egy politikailag nagyon fontos változás megy végbe. Marx és Lassalle tanai alaposan revideáltatnak és a két apostol olyan szerepet kezd játszani, mint az evangélisták, a kik mint elsők hirdették Krisztus tanait; de az egyház kialakulását és szervezését az egyház atyái végezték, kik az evangélium magyarázatának színe alatt némileg eltérő elveket vallottak. Lukács és Márk kommunista és aszkéta gyülekezete keveset hasonlított Ambrosius és Augustinus császári hatalommal kormányzó egyházához.

Így a marxismus is kezd a szociálizmusban egy kis kegyeletes, de némileg elmaradt szekta hitvallására degradálódni. De a marxizmus meghódította a világot, lánggra gyújtotta a fantáziát és ígéreteivel több hívőt toborzott, mint a bájos hurikkal benépesített mohamedán paradicsom élvezetei.

Mit hirdetett tulajdonképpen ez a tan, mely a mi szkeptikus korunkban a rajongást oly hihetetlen mértékben fel tudta kelteni? A marxizmus dióhéjba foglalva imígyen argumentál: A tőke, mely a termelő eszközöket bírja, csak éppen annyi bért ad a munkásnak, a mennyi létfenntartására szükséges; az értéktöbbletet pedig magának foglalja le. Ez-

által a tőke mindjobban gyarapodik, mindig nagyobb hatalomra vergődik és a munkásokkal szemben a bérharczban mindig nagyobb túlsúlyra jut. A munkás pedig mindinkább nyomorba süllyed és elcsenevészedik; a sanyarúság aztán a középosztályra is visszahat, mely egzsisztenciájában megrendül, úgy hogy a kapitalistarendszer érdekeltjeinek köre mindinkább összezsugorodik. A rengeteg többség, mely proletárizáltatott, csak nagyon gyenge ellentállásra talál, midőn fellázad és az embertelen kizsákmányolásnak katasztrófáját idézi elő. Erre kialakul az új rend, melynek alapvonása, hogy a társadalom a termelő eszközöket tulajdonába veszi át és a munkaeszközöknek a munkástól való elválasztását, mely minden bajnak kútforrása, megszünteti. Ezentúl a munkás csorbítatlanul fogja élvezni verejtékének gyümölcsét, a nélkül, hogy a vállalkozó tőke őt produkciójának java részétől megfoszthatná.

Mennyi retteget okozott ez a tan, mennyi lángoló gyűlöletet tudott felkelteni a munkástömegekben a «kizsákmányoló» uralma ellen! A szocziálistikus és a polgári pártok között félszázad óta nagy hévvel és óriási apparátussal, de mindeddig eldöntetlenül folyt a tu-

dományos vita. Nem volt azonban olyan fényes argumentum, vagy meggyőző okfejtés, mely a marxizmus híveire a legcsekélyebb hatással lett volna. Az agitáció mindig azon az alapon folyt, hogy a munkás egy örök, változatlan törvény szerint a létminimumra, az éhbérre van szorítva és csak az új társadalom hozza majd a megváltást, melyben az állam végrehajtja a nagy kisajátítást és átveszi a termelést az egész vonalon.

De legújabban egy nagy, inkább teoretikus fordulat állott be, mely azonban a jövőre kétségtelenül óriási befolyással lesz, miután az egész szocziálista propaganda is éppen bizonyos elméletekből indult ki.

Tény az, — mondják a szocziálista tábornak előrehaladó szárnyán, az úgynevezett revizionisták, hogy a marxizmusnak az a feltevése, mintha a proletár helyzetének szükségképpen mindinkább rosszabbodnia kellene, nem vált be. A tendencia sem a rosszabbodás felé hajlik és így ki van zárva, hogy a feltornyosuló nyomor a kapitalizmus bukására vezethetne. Egyszóval a katasztrófaelmélet nem tudja kiállani a kritika tűzpróbáját.

Be kell ismernünk továbbá, hogy a kézi-

munka ára emelkedik és a drágulás állandó jelleget látszik ölteni.

Talán nem áll-e Lassalle híres törvénye: Das eherne Lohngesetz, melynek igazát ő minden ellenvetéssel szemben oly fényesen bebizonyította? Általánosságban a törvény helyes, vagy meglehet, hogy helyes. Azonban semmi esetre sem áll az, hogy változhatatlan és hajthatatlan. Bizony lehet azt módosítani és mi, azt mondják a revizionisták, érelyesen hozzá is láttunk, hogy módosítsuk. Mindaz, a mi az utolsó ötven év alatt történt: a folytonos agitáció, a szervezkedés, a sztrájkok rendezése, a kormányhatalomnak az általános választójog segítségével való befolyásoltatása: mindez hozzájárult ahhoz, hogy a bértörvény ridegsége enyhíttessék. És fájdalommal kell konstatálni, hogy ily módon az átkozott kapitalista-rendszer alatt túrhetően érezzük magunkat. Vagy miután ezt az elvhű szocziálista nem igen ismerheti be, mondjuk úgy, hogy a munkásosztály semmi esetre sem érzi magát olyan rosszul, hogy zendülésre és lázadásra adja a fejét. «Die Zeit ist vorbei, in der politische Differenzen durch Schiesserei ausgetragen werden» — mondja Bernstein, a revizionisták legtüzesebb szószólója.

A legnagyobb utópiának kell továbbá mondanunk azt, — így folytatják az antimarxista bírálatot — hogy a termelő eszközök valamikor a társadalom tulajdonába menjenek át. Hát talán az állam fog vállalatokat vezetni és birtokokon gazdálkodni? Mindenki tudja, hogy oly gyár, melyet a munkások által választott főemberek dirigálnak, nemsokára a tönk szélére jut. Ennek az agyrémnek csillogtatása különben teljesen felesleges a szocializmus érvényesülésére.

Mi maradna tehát fenn a szocialista evangéliumból, ha Marx katasztrófa-elmélete, ha Lassalle örök bértörvénye merő hamisság és abszurdum volna?

Halljuk a revizionistákat! Ezek pedig azt mondják:

«Marx és Lassalle általános igazsága, részleteiben való tévedései daczára érintetlenül fennmarad. Az épület áll, csak az állvány dőlt össze! E tanok igazsága abban nyilvánult, hogy ötven év óta átalakították az államot, felrúzták nembánomságából, a Nachtwächterstaat kormányai átmentek az államszocializmusra és megcsinálták a munkásvédelmi, valamint a munkásbiztosító törvényeket. Most folytatjuk a küzdelmet az ostromlott vár többi pontján

és mindenekfelett a standard of life emelésére törekszünk. Minél magasabb az életmód színvonala, annál nagyobb a kultúra, a szabadság és a hatalom. A szegénység igazán szegyen; de a munkás, a ki jó bért kap, a ki baleset, betegség, sőt majdan munkátlanság ellen is biztosítva van, többé nem az a szegény ember, a kivel a tőkés föltétlenül rendelkezhetik. Iparkodjunk tehát az általános szavazatjog által a kormányokra befolyást gyakorolni. A viláért se csináljunk zendülést vagy lázongást. Mi nem küzdünk vasvillával, hanem szavazóczédulával!»

Az állam eddigelé a bérharcokban azt az álláspontot foglalta el, hogy e küzdelmek a rendet zavarják és az iparnak ártanak, mert a termelés feltételeit megnehezítik. Ez a nézet téves és ezt meg kell értetni a kormányokkal. Miért téves ez a felfogás? Mert a magas bér az iparosnak és a vállalkozóknak — habár csak látzólag és átmenetileg — árt, de semmi esetre sem árt az iparnak. Az iparos kénytelen az elköltött bértöbbletet intelligenciával pótolni és ez lehetséges is, mert a magasabb bér több fogyasztót teremt, a melyek gyér volta az igazi rákfenéje az iparnak. A pénzügyminiszter különben sokkal inkább szeret minél

több tehetős fogyasztót, mint egy kis csoport dúslakodó tőkepénzest, a kiknek luxusát nem érdemes megadóztatni és a kik a dúsan kama-
tozó államkölcsonök után még adómentességet is kívánnak. A pénzügyminiszterek mind titkos szocialistabarátok, feltéve, hogy a szocializmus a magántulajdon elvét nem bántja s csak annak óriási felhalmozódását akadályozza. Ez az úgynevezett revizionizmus rövid foglalatja.

Nem terjeszkedhetünk ki a reformátoroknak a többi kérdésekben való állásfoglalására. Azonban egy fontos mozzanatot külön ki kell emelnünk. A midőn a szocializmus imigyen fejlődik és a kormányképessegre annyira törekszik, hogy Lassalle már bátran miniszterségre és belső titkos tanácsosságra aspirálhatna, kiváltképpen a szocializmusnak a királysághoz való viszonyát kell jellemeznünk.

A jelenleg az államot kormányzó modern pártok történelmileg a királyság ellen való ellentétből vették eredetüket és onnan merítették erejüket. Azzal a programmal jutottak felszínre, hogy a korona korlátlan hatalmát meg kell szorítani és a népképvisélet ellenőrzését, valamint közreműködését az állam vezetésében biztosítani kell. Hozzátették, hogy

ez az elv a királyi hatalmat inkább erősíteni fogja. És ebben nem is volt tévedés épp úgy, mint a szocialisták azon állításában sem, hogy a magasabb bér végelemzésében a tőke gyümölcsötzetését emelni fogja.

Jelenleg a népképviselési elv körül való komoly küzdelem megszűnt; ez a princípium immár mindenütt el van ismerve és a miként hajdan csak Angliában, úgy most az egész kultúrvilágban a közvélemény oltalma alatt áll, mely azt jobban biztosítja, mint akármilyen pecsétes írás.

Ez a mostani pártok általános helyzete a koronával szemben.

A szocializmusnak a királysághoz való viszonya azonban sokkal lazább, aspirációi inkább a nagy tőke és a történelmi osztályok ellen irányulnak, a melyeknek kizárólagos hatalmát akarják meggingatni. Ezért a szocializmus elvben teljesen lojális, királyhű és princípiumából nem következik, hogy az uralkodóval háborúskodják, ha csak a szuverén személyes állásfoglalása — miként Németországban — elkeseredett ellenzékbe nem kergeti.

Bismarck kiadta a «szocialista királyság» jelszót és kijelentette, hogy a korona hatalmát megerősíti és az állam erejét növeli, ha

a proletariátusnak pártjára áll és a tömegek aspirációit pártolja.

Különösen jellemző a Pál-fordulás a hadsereg kérdésében, miután ez az ügy a legerősebb ék volt a proletariátus és a király egyetértése között. A szocialisták ugyanis annakelőtte az állandó hadsereg eltörlését követelték és azt milíciával akarták pótolni. Ebben a pontban is megváltozott a program és Bernstein, a revizionisták szószólója, erre vonatkozólag azt mondja, hogy a hadsereg szervezete főleg technikai kérdés. És teljes abszurdumnak mondja, hogy a németiség milíciával akarjon boldogulni más nemzetekkel szemben, melyeknek jobban fegyelmezett és jobban felfegyverezett állandó hadseregei hátrózott előnyben volnának felettük. A szocializmus a hadsereg dolgában csak arra törekedhetik, hogy az osztálybeli előítélet és a kaszárnyaszolgálat kinövéseit kigyomlálja.

A szocializmus előbb a szívekhez fordult és lángba borította a fantáziát; most pedig kész a hajdani utópisztikus sallangtól megszabadulni és a józan észnek prédikál. Az új tan, mely oly forradalmi allűrökkel lépett fel, kezd kiforrni és szépen beilleszkedik az állam kereteibe. S ha egy roskadozó oszlopot meg

is dönget, ez nem jelenti azt, hogy az épületet romba akarja dönteni, hanem csak azt, hogy új pillért kíván támaszul szolgáltatni.

A világ minden emóció nélkül látta a szocialistáknak különböző országokban való kormányrajutását. És ez bizonyoságul szolgál arra, hogy a szocializmusnak fejlődőképes, egészséges magva van, csak tudni kell a módját, hogy az ember azt kihámozza.

Bismarck ekképpen emlékezett meg Lassalleról: «Én órák hosszat tudtam vele eldiskurálni. Mindig élvezettel és haszonnal hallgattam fejtegetéseit; mert tanult, okos ember volt és szinte sajnálkoztam, a mikor beszélgetésünknek végeszakadt. Szerettem volna, ha birtokom szomszédságában ilyen kedves pajtás akadna.»

A szocialistákról, a kik elveik feladása által bársonyszékbe jutottak, e helyütt nem teszünk említést; mert itt csak arról van szó, hogy Lassalle követői a szocializmust kormányképesé akarják tenni és e céljukat előbbutóbb el is fogják érni.

Még néhány év előtt Kossuth Lajos arcképe számúzve volt a hivatalok és a miniszteriális paloták termeiből; s gyáva, földhöztapadt fantáziám nem tudta ama korszaknak

rohamos beálltát elképzeln, a melyben a nagy országháborító a bürokrácia szent csarnokai-ban eme hivatalos kitüntetésben fog része-sülni. Valahányszor most a kormányzó arc-zképét látom, a mint dús keretéből derűs fen-ségében a serény és engedelmes hivatalnok-seregre letekint, történeti érzékem imigyen szólal meg: Hát sohasem fognak a politikusok a históriából tanulni? Nem látják, hogy min-den agitáció, ha egyénileg kényelmetlen is, de a nemzet egyetemére üdvös, a nemzet nagyságát és fejlődését szolgálja? Hogy vete-medhetik szabadelvű modern ember arra, hogy a népmozgalmakat általánosságban, mint nép-bolondító, államfelforgató izgatás műveit le-szólja — ugyanazon műszavakkal, melyek Met-ternich és Gentz műhelyéből kerültek ki és melyek nekünk magyaroknak örökké gyűlöle-tesek kell hogy legyenek, mert nagyjainkra, szabadságunk bajnokaira és mártírjaira alkal-maszták és megrontásukra használták. Ha ezek a frázisok alkotmányos ember szájából hang-zanak el, úgyszólván a Spielberg és a re-akció csontkamaráinak leheletét érzem. Nem vagyunk-e mindnyájan a szabadságharcz, a for-radalom egyenes leszármazottjai és boldog örökösei? A parlamentben és a sajtóban gya-

korolt jogaink nem-e egy népszerű izgatás sikerére és a népámításnak bélyegzett nemzeti mozgalom győzelmére vezethetők vissza? Valóban még a fiatal csendőr is megtaníthat bennünket providenciális politikára. Mert a ravasz kopónak jó szimatja van. Úgy sejtem, hogy legújabban az eltolonczolandó népámítót szelídebben ragadja galléron, mert hátha a politikai szerencse még felviszi a dolgát és egy szép napon a népámítóból lett kormányférfiú előtt kell majd neki legalázatosabban tisztelegnie!

POLITIKAI MORÁL.

Ha teszem Kovács János érdemes honpolgár és adófizető, a ki a múlt választáson a balpárti jelöltre szavazott, most a kormánypártira adná a voksot, akkor ez az elvtagadás nagy felháborodást keltene, sőt a helybeli pártközlöny nem fog a köpönyegforgatótól egy jó kemény dorgatóriumot sajnálni.

Ellenben ha a fentemlített Kovács János, a ki fényes jómódban él, elszegényedett édes testvérének a legnagyobb nyomorban való tengődését közönyös szemmel nézi, a nélkül, hogy neki néhány fillér segítséget adna, ezt az erkölcsileg sokkal inkább kifogásolható cselekedetet, mint a magánéletnek tényét, a nyilvános bírálattól megkímélik és a tagadhatatlanul nagyobb bűn sokkal enyhébb következményekkel fog járni.

Ezzel a két triviális esettel csak a politikai és egyéni morálnak egymáshoz való viszonyát akartam megvilágítani.

A politikáról széltében azt terjesztik, hogy a morálhoz semmi köze. A politikában úgyszólván megszűnik az etnikai törvény joghatósága, egyszóval a politikát joggal úri hunczutságnak nevezik.

Viszont, a miként azt az előbbi példával illusztráltuk, az ellenőrzés politikai dolgokban sokkal szigorúbb és az erkölcsbíróság ezen az erkölcsi törvényen túl levő talajon állandóan működik és statáriálisan jár el. Ebben kétségtelenül bizonyos ellentmondás rejlik. Hogy ezt megfejthessük, nem mellőzhetjük annak a kérdésnek bonczolgatását, hogy mi tulajdonképen az erkölcsiség és igaz-e, hogy az erkölcsi szabály a politikai cselekményekre nem vonatkozik?

Az előbbi kérdéssel röviden végezhetünk az erkölcsiség definíciója által. Erkölcsiség alatt azokat a szabályokat értjük, a melyek az egyéntől bizonyos önmegtagadást követelnek, hogy a társadalmi együttlét biztosíttassék és megkönnyíttessék. E definíció helyességét néhány példa igazolja.

A vitézséget például erkölcsösnek mondják, mert a társadalom védelmére szükséges, ámbár az egyénre nézve veszélyes cselekedet. Viszont a hazugságot erkölcsstelennek mondják, mert

a társadalmi érintkezést és összetartást megbontja.

Megállapítottuk tehát, hogy az erkölcsiség célja a társadalom biztosítása és fejlesztése.

De hátha az erkölcsi szabály betartása romlásba viszi az egész társadalmat és az erény okozója lesz a bukásnak? Az egyénre nézve a dolog világos. Az egyénnek semmi körülmények között sem szabad magát az erkölcsi törvény alól kivonnia. Kant azt mondta, hogy ha az üldözött menekülő gyilkos barátodnak holétét tudakolja tőled, akkor a rejtekhelyet fel kell fedezned előtte, mert még ebben az esetben sem szabad az erkölcsi szabály ellen cselekedni és nem szabad hazudni. Az erkölcsi törvénynek tehát fel kell áldozni az egyént. De vajjon szabad-e az egész társadalmat, az államot, a nemzetet a morál nagy fantomjának prédául odadobni? Vajjon az állam biztonsága, vagy az igazság iránti kötelezettség előbbre való-e? Nyilvánvalóan az állam pártjára kell állanunk. Mert hiszen az igazság csak azért erkölcsi kötelezettség, mert az a társadalmi és állami együttlétet mozdítja elő. Ha azonban ezt nyilvánvalóan rontja, akkor az igazság eltéveszti a célját és létalapja megszűnik.

A való életben ezt az elvet öntudatlanul

követjük a nélkül, hogy az imént részletesen kifejtett indokokról számot tudnánk magunknak adni. Ha például az ellenzéki képviselő a parlamentben azt kérdi a minisztertől, vajjon igaz-e, hogy Szerbia ellen fegyverkezünk és a miniszter ezt az igazsággal ellentétben tagadja, akkor ezt a nyilvánvaló hazugságot nem tekintjük erkölcstelenségnek.

Hiszen az igazság csak azért erény, mert szükséges kelléke az egyének társadalmi összetartásának. Ez azonban az államokra nézve nem áll. Az államok bizonyos antiszociális viszonyban állanak egymással. Nemzetközileg az állam előtti idők természetes állapota uralkodik. Az állam első kötelessége, hogy existáljon. Egyedüli szabálya az önérdek. Miután az ő élete mindnyájunk élete, ezt semmi más tekintetnek nem szabad feláldozni. Az egyén elbukik és meghal, mint a kötelesség vértanúja. Az állam nem lehet áldozat; az állam öncél, az állam szuverén, mely mint hatalmi szervezet, még az erkölcsi törvénynek sincs alávetve.

Ebből folyik az egyéni és a politikai morál különbsége. A való életben ezt az imént kifejtett különbséget szomnambulisztikus biztossággal és öntudatlansággal teszik meg, bár ennek az őszinte feltárása sok mindenféle ked-

ves előítéletet bolygat meg. Mi bizonyos fölény-nyel szoktunk az örök erkölcsi törvényről beszélni és felháborodással emlékezünk meg az olyan emberről, a ki kétféle morált hangoztat. Pedig Spencer korszakalkotó fejtegetései után a tudomány el nem ismerheti, hogy az erkölcsi törvény valamely változatlan földöntúli igazságon alapszik és ennél fogva a morál nemcsak kétféle, hanem többféle és teljesen a társadalom különböző alakulásától függ.

Igenis, van egyéni és állami, magánéleti és politikai morál.

Sőt, egyes kisebb csoportosulások, mint a pártok, bizonyos szeparatisztikus irányt követnek az erkölcs dolgában. A párt egyedüli célja a hatalom. Ha más tekintetnek hódol, akkor saját fennállása és gyarapodása ellen vét. Ennél fogva hatalmi célját skrupulus nélkül hajhászsa és túlteszi magát az egyéni erkölcs parancsain. Erre vezethető vissza, hogy a párterkölc rendszerint alacsonyabb nívón kell hogy álljon mint az egyéni erkölcs és hogy sok tiszteltreméltó politikus, mint pártember, olyan tettekre vetemedik, melyekre saját érdekében nem volna képes és melyekért mint magánember nem vállalna felelősséget.

Az a mesterség, a melyben az állam és a

pártérdek dominál, t. i. a politika, minden Ízében megérzi e két hatalmas tényezőnek erkölcsi visszahatását. Miután az állam és a nemzet érdekében minden szabad, a mi az egyénnek tiltva van; miután a pártérdek közhelyesléssel sok mindent megengedhetőnek tart, a mi különben dehonesztáló, ennél fogva a politikában az egyéni morál szabályainak alkalmazása nagyon különös eredményre vezet. Ezzel a mértékkel mérve, a politikai világ legnagyobb hősei, a nemzetek nagy vezérei: Bismarck, Gladstone és Beaconsfield annyi reprehensibilis cselekményt követtek el és hamisság, köpönyegforgatás, következetlenség és elvtagadás által annyit vétettek, hogy őket majdnem moral insanityben szenvedőknek kell mondani.

Miután azonban ez teljes abszurditás és képtelenség, eme ellenpróba által is bizonyítást nyer, hogy az egyéni és politikai morál közt való megkülönböztetés jogosult és a dolog természetéből folyik.

Az erkölcsi mértéknek politikai dologban való bizonytalansága nagyon megkönnyíti a kárhoztatást és az elítélést, de felette megnehezíti a politikai tényeknek erkölcsi tekintetben való igazságos mérlegelését. A politika valódi lénye és természete felette súlyos hely-

zetet teremt. A politika, a mi a személyi vonatkozást illeti, alapjában véve a hatalomért való küzdelem. Hatalom nélkül nincs politika. Nincs jogosultabb dolog, mint hogy a politikus a hatalom után tör, sőt ha azt kizárólagos célnak tekinti. Még Deák Ferencz is ragaszkodott a hatalomhoz. Ő csak a hatalom sallangját és czifraságait vetette meg, de annál jobban kívánta, hogy az országot az ő felfogása szerint kormányozzák, hogy a közügyekben az ő nézete érvényesüljön, minél erősebben meg volt győződve annak helyességéről.

A politikus vezércsillaga és éltető szelleme: az ambíció és hatalom után való törtetés. Azonban a közérzület itt sajátzerű eltévelyedésre csábítja az embert. A demokrata társadalom felette kényes, féltékeny és irigy. Nem szereti a hatalmas embereket és főleg nem szereti, hogy pusztá szemmel láthassa az uralom machinációit, a hatalom fitogtatását. Az ambíciózústól megköveteli az alázatosságot, a szerénykedést, a meghunyászkodást és főleg megköveteli az önzetlenség és az áldozatkészség komédiáját. Ez után bomlik és pedig annál nagyobb hévvel, minél jobban hódol saját maga részére a hat-

ványozott önzésnek. A társadalom tehát a fari-zeusságnak és a képmutatásnak maga veti meg az ágyat, miután a politikustól a legjogosabb személyi érdek és ambíció természetellenes elnyomását követelj. Ha a néptribun nagy lelkesedést akar kelteni, akkor nagyon otrombán hízeleg a közönség eme gonosz ösztöneinek. Magáról azt mondja, hogy ő teljesen ment a dicsvágy halálos bűnétől, hogy hivatalt és állást, bár számtalanszor kínálták, utálattal utasított vissza és hogy miniszterségre, bár lángoló hazafiságból minden áldozatra képes, semmi körülmények között nem kapható. Ez a helyzet kényszerűsége folytán elkövetett hipokrizis sok más politikai hazugságnak és ámítgatásnak a melegágya.

Ez a komikusan visszás és hazug helyzet is bizonyítja továbbá Spencer igazságát, a midőn azt mondja, hogy a hazugok és egoisták társaságában az igazság és az altruizmus teljes lehetetlenség, mert az embert ebben a miliőben tönkreteszi, romlásba viszi és az öngyilkossággal majdnem azonos.

Az őszinteségnek ez a megszokott hiánya, a megrögzött hazugság uralma, a mint az imént említettem, más hazugságnak és alakoskodásnak egyengeti az útját. Mi itten csak

futólagosan mutattunk rá ezekre, mint megannyi nehézségre, a melyek a politika erkölcsi megítélését nagyon problematikusakká teszik. Nem csekély jelentőséggel bírnak azok a helyzetek, a melyek az egyéni erkölcs és a politikus professzionátus kötelességének összeütközéséből származnak. Ugyanis a parlamenti taktika egyik kelléke, hogy az ellenzék nagy ideális célokat tűz ki, a melyeket lendületes felszólalásokban és szenvedélyes agitációban hirdet. Viszont a kormány kötelessége, hogy az ideális célok megvalósítására alkalmas időt és módot keresse és hogy a tradíció az ellenséges érdekek ellentállását számításba vegye. Minden kormányra jutott ellenzék bankettjén annak előbbi ideális programja, mint Banquo szelleme jelenik meg. Az elvtagadás úgyszólván a parlamentarizmusnak vérében és szervezetében van. Politikai haladás csak ideális ellenzéki programmal lehetséges. Viszont a kormányzás csak eme programnak a reális világba való beillesztése, vagyis elvtagadás alapján lehetséges. Ez alól az alternatíva alól nincs menekülés. Hol van itt az erkölcsi fogyatkozás? Szabad-e az adott szó szentsége ellen imígyen elkövetett vétket, az ünnepélyesen tett Ígélet megszegését erkölcsileg beszámítani?

A politika valódi lényének megismerése talán megadja e kérdésre a választ. A politikai élet alig tűri az elvi megoldást. Sőt tovább megyünk. Nincs olyan életkör a világon, a melyben a gyakorlati szükséglet annyira dominálna az ideális törekvések felett, mint éppen a politikában. Csak még a pénzkeresés kénytelen oly ridegen reális tényezőkkel számolni, mint a politika. Nem mondom, hogy az elveknek nem volna nagy jelentőségük; ezek a nagy vezércsillagok, melyek után az ember indul, a nélkül, hogy azokat mindjárt le akarná hozni a földre. De az elveknek száz sikertelen kísérlet, száz felemás hamis kompromisszum után való megvalósítása: ez az igazi politika.

Az elvek feltétlenül győznek, de az elvek lángoló hirdetői okvetlenül megbuknak. Ez a történelem tanúsága. Az elv rendszerint csak akkor győz, a midőn már semmi lelkesedést nem kelt, a midőn köznapi, banális igazság lett, mely elől a legkonokabb ellenség sem tud kitérni.

Ebből logikái kényszerűséggel folyik, hogy az elv lelkes hirdetője az idealizmus magasságából a politikai realitás birodalmába csak a részleges vagy generális elvtagadás útján tud eljutni.

A ki pedig nem tud betelni a csodálkozástól Kossuth Lajos ama bölcs mondása felett, hogy a politika az exigenciák tudománya; a ki elismeri azt az igazságot, hogy a parlamentarizmus a kompromisszum kormányformája: az, ha végig gondolja a konzekvenciákat, minden úgynevezett elvtagadásnak és programmfelrtevésnek útját egyengeti és elveszti a jogsultságot arra, hogy ilyen cselekvények felett pálczát törjön.

Erre azonban a becsületes, puritán olvasó mérgesen felfortyan. Mert azt még el lehet nézni, hogy a konvenczionális vagy a nem konvenczionális hazugság, az ámitás és a hamis ígélet mint kivételes bűn szerepeljen a politikában. De hogy a pszeudofilozófia a hazugságot és ámitást machiavellisztikus érveléssel, mint a politika örök törvényét iparkodják bebizonyítani, ez már mégsem járja. És ez az erkölcsi felháborodás nagy fogékonyságra talál a közvéleményben. Rendszerint ezt a rigorozitást mindenki helyesli, de tettel éppen az ellenkező irányt követi. Úgy látszik a közvélemény egészséges instinktusa megérteti vele a politika sajátos erkölcsi világát és természetét; ámbár ha azt pragmatice adjuk elő, nem tud egyéni erkölcsi felfogásától annyira absztra-

hálni, hogy ezeket a tételeket helyeselné. De lapozzuk fel a nagy politikusok életrajzát. Emlékezzünk arra, hogy Bismarck számtalan ígéretet tett III. Napóleonnak területi szerzeményeket illetően, a melyeket sohasem akart beváltani; emlékezzünk arra, hogyan uszította a monarkiát háborúba, hamisan vádolván azt, hogy ő a békerontó; emlékezzünk vissza, hogy a konzervatív Beaconsfield elvének megtagadásával a választójog radikális reformját vitte keresztül; emlékezzünk vissza a hajdan konzervatív Gladstone radikális szekularizációjára és más felforgató közjogi vállalkozásaira: és azt fogjuk látni, hogy mindezekre a politikai hőstettek nem alkalmazhatók az egyéni erkölcs szabályai. Sőt a közvélemény lelkesen fogadta e tetteket, mert az egyéni morál ellen való vétség az állam jólétét mozdította elő és dicsőséget hozott a nemzetre.

Szó nélkül beismerjük, hogy ezek a tételek a legnagyobb erkölcsi veszélyt rejtik magukban. A visszaélésnek módjában van azokat valójukból kiforgatni és valóságos erkölcsi mélyt terjeszteni. De már ott van a korrektívum, a melyre e fejtegetések bevezetésében utaltunk. A morál nélkül való politika morális elbírálásának szervezete, az erkölcsi törvény felett álló

közügyek szigorú ellenőrzése és perzekucziója: ez akadályozza meg az állam és a nemzet prerogati vajának az egyéni nagyra vágyás és hatalomvágy céljaira való kiterjesztését. Az igaz, hogy az állam nem hazudhat és nem ámíthat; az állam képviselőjének hazugsága tehát nem hazugság. De a buzgó ellenőrzésnek a feladata az, hogy vigyázzon, hogy itt csempészet ne történjék, hogy állami és nemzeti érdekek köpönyege alatt egyéni célok ne bujkálhassanak. A közvélemény éleslátásától és egészséges érzékétől függ, vajjon tud-e itten igazságot szolgáltatni, vajjon tud-e különbséget tenni ama politikai cselekmény között, mely a nemzet érdekeit szolgálja és mely felett csak a történelem ítélőszéke mond végleges ítéletet — és a kizárólagosan személyi motívumokból folyó egyéni tett között, mely az erkölcsiség polgári ítélőszéke elé tartozik?

A ZSÁKMÁNY.

A Harvard-egyetem által kiadott történelmi könyvtár a XI-ik kötetben oly tárggyal foglalkozik, mely a politikus komoly figyelmére kiválóan érdemes. A tudós Russell Fish tanár előadja, hogyan fejlődött ki a gyakorlat, melynek alapján a közhivatalokat a pártnak tett politikai szolgálatok jutalmául adományozzák. | Az Egyesült-Államokban ezt korántsem tekintik visszaélésnek, ellenkezőleg, a kormányok; nyíltan vallják és még az ellenzék sem kifogásolja azt az elvet, hogy minden új regime a hivataloknak a párthívek között való szétosztásával jár. «To the victor belong the spoils»: a győzőké a zsákmány, ezt a jelszót követik az uralomban váltakozó pártok és ekként jutnak a hivatalok az új gárdának: a nagykövettől a lámpagyújtogatóig. Az Egyesült-Államokban körülbelül 150.000 ilyen állás áll az elnök rendelkezésére. Többnyire vám-, adó- és postahivatalok, míg a tulajdonképpeni

közigazgatási tisztségek választás útján töltenek be. Természetesen az elnök kinevezési jogát mindennemű politikai, helyi és személyi befolyás korlátozza. De mindig érvényesül az az elv, hogy a párthoz való tartozandóság az a döntő momentum, mely minden egyéb tekintetet háttérbe szorít.

A köztársaság jelenleg dívó e gyakorlata nagyon messze esik a nagy Washington fölfogásától, mely szerint a hivatalt nemcsak az érdemesnek kell juttatni, de arra még az érdeemesek közül is a legeslegérdemesebbet kell kiválasztani. Csak egyben tett a köztársaság megalapítója kivételt. Azt mondja, ha a tisztviselő visszaél hivatalával és azt arra használja fel, hogy mint a régi regime hive, a hatalomra jutott új párt ellen izgasson, akkor kímélni ezt az embert politikai öngyilkosság volna. De már tovább nem ment Washington a pártszempont érvényesítésében, ámbár az ő idejében a federalisták és a republikánusok, t. i. a központosító és a széthúzó elemek közti harcz meglehetősen kiélesedett volt. Ilyen elvekkel lépett hivatalba a harmadik elnök, Jefferson is. Ő ugyan azt hangoztatta, hogy káros volna a közbékét tömeges elmozdítások által zavarni. Minden egyes felfüg-

gesztett hivatalnok — monda az új elnök — az ellenzék sorait erősítené. De párthíveinek bizony nem tetszett a vezér mérséklete. A fő-kortes: Granger Gedeon, a ki az elnököt a nyeregbe ültette, ellenvéleményének élénk kifejezést is adott, azt írván:

«Tessék meggondolni, elnök úr, minő, majdnem legyőzhetetlennek látszó phalanx ellen küzdöttünk, milyen, csaknem emberfeletti nehézségek között vívtuk ki a győzelmet. Ki merné ezek után javasolni, hogy a győzelem gyümölcsét most kezeinkből kiragadni engedjük? Hiszen a nemzet, midőn bizalmát irántunk kifejezte, egyszersmind azt akarta, hogy a közhivatalok is az új többség embereire ruháztassanak át. Különböző helyeken pedig azt terjesztik, hogy az elnök úr a federalista pártot csak ugró-deszának tekinti és a kormányzást továbbra is a régi emberekre kívánja bízni. Ez a balvélemény azonban nekünk újabb választásoknál óriási kárt tehet.

A frondőr félreérthetetlenül világos nyelven beszélt. És a jó elnöknek nem maradt hátra egyéb, mint hogy deferáljon a párt hangulatának. Nemsokára beállott egy eset, a melyben a frontváltás világosan kitűnt. Jefferson felfüggesztette a newhaweni pénzügyi

igazgatót, a ki úgynevezett midnight-nomination folytán jutott ebbe az állásba, kinevezése t. i. a tizenkettedik órában történt, az új elnök választása és installációja közti időben, midőn a politikai tisztesség ellenére a hű csatlósoknak helyet szorítottak és ezt az utód nem tartozott elismerni. Goodrich azonban, ez a neve az említett főtisztviselőnek, megnyerte a polgárság jóakarátát, mely az ő érdekében küldöttséget menesztett az új elnökhöz. Jefferson kérésükre így válaszolt:

«Önök rám olvassák kijelentésemet, hogy senkit meggyőződése miatt üldözni nem fogok. Ezt állom is. De bocsánatot kérek, uraim, ezt nem lehet úgy értelmezni, hogy mindenkinek az állását életfogytáig biztosítsam. Talán csak nem lehet azt politikai intoleranciának nevezni, ha azt kívánom, hogy az új többség emberei is némileg résztvegyenek a közügyek vezetésében.» — Azután némileg csúfolódva tette hozzá: «Ha a republikánusok fénykorában néhány federalis pártinak is helyt adtak volna, most türelmesebben várhatnám, míg alkalomadtán üresedés állhatna be, melyet pártombeli emberrel betölthetnék. Remélem azonban, hogy nemsokára helyre fog állani a rendes állapot, melyben csak az lesz a kérdés:

becsületes-e és alkalmas-e a jelölt az elnyerendő hivatalra.»

Már ez a kijelentés, ámbár eléggé mérsékelt volt a későbbi rosszabbodással szemben, nagy felháborodást keltett és egy ellenzéki szónok gúnyosan monda:

«Az elnök úr föl- és alájár, mint az éhes oroszlán a sivatagban, üvöltvén, hol van üresedés? Honnan vegyek zsákmányt éhes embe-
reimnek?»

Alig múlt húsz esztendeje és ezt a nyilatkozatot, mely a kortársak előtt vakmerőnek és cinikusnak látszott, mások erősen túlhaladták. Mert eddig az új kormány a tisztikarral szemben úgyszólván védelmi álláspontra helyezkedett, csak azokat bántotta, kik a megtorlásra különös okot szolgáltatottak, továbbá az úgynevezett bizalmi állásokat tartotta fenn híveinek. Jackson óta azonban, a kit 1829-ben választottak meg, ezzel az elavult lagymatagsággal teljesen szakítottak, jacksonnal vonult be teljes meztelenségében a zsákmányrendszer, a melyet ő a kongresszushoz intézett leiratban imígyen hirdetett:

«Nem helyeslem azt a széltében elterjedt felfogást, hogy a közhivatalokat úgyszólván magántulajdonnak tekintik. A hivatalokat a

nép érdekében állították fel és mindenkinek a megbízása megszüntethető, ha a közérdek ezt kívánja. Még ha a jó hivatalnokot mentik is fel s helyébe egy rosszat tesznek, még akkor is egyedül a népnek van joga e miatt panaszkodni. Minden polgárnak egyenlő joga van, hogy hivatalt nyerjen. És minden intelligens amerikairól feltételezhető annyi képesség, hogy a hivatal követelményeinek eleget tehessen. Az elbocsátott tisztviselő helyzete nem rosszabb százezer polgártársánál, a kik sohasem húztak fizetést az adófillérekből és mindig önállóan szerezték meg megélhetésüket. De ha egyik-másik rossz helyzetbe is jutna, ez az egyéni baj nem számít, ha arról van szó, hogy a köztársaság egyik főelvét: a hivatalok forgatását teljes erővel érvényesítsük.»

Ezt az elnöki nyilatkozatot tekintik a zsákmányrendszer beköszöntőjének és azóta nyíltan és kifejezetten kimondták, hogy a rendszerváltozással a hivatalok rotációja is karöltve jár. A szerzett jog, az érdem, a minősítés csak másodsorban jön tekintetbe. Az Unióban minden közmegebízás, a képviselőé, az elnöké, a bíróé és a tisztviselőé, nem állandó jellegű. Rendszerint három-négy évi időtartamra szól;

a kinevezés által nyert hivatal rövid lejárati ideje tehát csak az általános szabálynak felel meg.

Felvetődik most az a kérdés: milyen következménnyel járt ez a rendszer? Nem sínleték-e meg a polgárok is a közigazgatás romlását és annak pártcélokra való kihasználását? Nem bizonyult-e végzetesnek az az állapot, mely a megbízhatóbb komoly elemeket a tisztviselői pályától egyenesen elriasztotta és a selejtes, kalandor szellemű korteshadnak adott óriási előnyt?

Kétségkívül nagy bajok mutatkoztak. De az önállóságára féltékeny, az állami beavatkozást utáló amerikai könnyen beletörődik a közigazgatás rosszaságába. Különbözik a rossz tisztviselő csodálatosan javul a hatalmas közvélemény ellenőrzése alatt, mely üstökét markában tartja, miután minden tisztviselő, a mint említettük, minden második-harmadik évben új választásnak van alávetve vagy minden új elnök részéről megerősítésre szorul, ha állása elnöki kinevezésen alapul. A visszaélések uralma, mely kétségkívül fennáll, tehát mindig rövid életűs nagyon ingatag alapon nyugszik. A választó közönség legalább is olyan jó ébresztője a felelőség érzésének, mint a főlebbvaló ellenőrzése.

Minden kísérlet a közigazgatás európai mintára való szervezésére eddig hajótörést szenvedett. Az amerikai közvélemény egészen napjainkig, fázott a zsarnok kormány kísértetétől. Önálló egyéniségük nem szereti a szabályozást és a beavatkozó kormány közegeire háramlik át az az ellenszenv, melyet az elv ellen táplálnak. Még csak az kéne, hogy a hivatalnokoknak kitűnő megélhetést és állásuk állandóságát biztosítsák.

«We will check the overbearing insolence, of the office.»

Mi nem tűrjük a hivatalnokok gögös insolenciáját; ez a mondás, mely oly gyakran hangzott el a kongresszus tanácskozó-termében, leghívebben fejezi ki az amerikai felfogást. Formai tekintélye a bürokráciának nincs, mint minálunk, a hol még mai napig is a közigazgatás minden ízében érezni, hogy ez patrimoniális eredetű és hogy a mindenható titkár úr őse a jobbágyság idejében a közigazgatást saját jogon gyakorolta. Az óceánon túl a a nép érdeke és a nemzetnek bár némelykor változékony és megtéveszthető akarata az elvi kiindulópont.

Nem áll továbbá az, hogy a kvalifikáció mellőzése folytán a léha és műveletlen elem

árasztotta el a hivatalokat. A politikai mozgalomban való részvétel nem feltétlen rossz előiskola. Különbösen nagy igazság rejlik az angol király mondásában: A ki elég ügyes valamely hivatalt elnyerni, az egyszersmind képesnek bizonyult, hogy azt be is töltsse. A köztársaság tisztikarában minden árnyoldal mellett vannak bizonyos tulajdonságok, a melyeket az európai bürokráciában fájdalmasan nélkülözünk.

Körülbelül két évtizede, hogy az Egyesült-Államokban nagy mozgalom támadt a közigazgatás nivójának emelésére. Tanulmányozták az angol és porosz rendszert, de gondosan kerülték az utánzást. Az előítélet, hogy ezzel monarkikus intézményt szándékoznak behozni, hogy a szabad demokráciának egy mindenre kapható és el nem bocsátható pretoriánus sereget akarnak a nyakára ültetni, minden kísérletet megghiúsított. Egészen véve csak azt tudták keresztülvinni, hogy bizonyos hivatalok elnyerése minősítő vizsga letételéhez legyen kötve. Ez az úgynevezett *classified service*, melynek osztályosai csak bizonyos módzatok mellett bocsáthatók el.

A közigazgatás reformja ugyan hivatalosan minden pártprogramban pompázik. De azért

számbavehető, jelentékeny politikus nem meri befolyását annak sürgetésével kockára tenni. A pártok dolgozó személyzete (a workerek) esküdt ellensége a reformnak és azt váltig ellenzi. Ennek a hatalmas tényezőnek antipatiájával szemben a nagy néprétegek óhaja vajmi keveset számít. Azt tudjuk mindnyájan, ha egy városban a hús, vagy a gáz árának ötven korona erejéig való leszállítása a milliányi lakosság érdekében áll és ezzel szemben áll ezer embernek szövetkezete, a melynek a kifosztás fejenkint 50.000 koronát hajt, akkor az ezer szervezett ember a milliányi tömeg érdekeit csúfosan le fogja győzni. így áll az eset az Egyesült-Államokban a közigazgatás reformjával is. Meghiúsítása a hivatásos, üzletszerű politikusokra, a kolomposokra nézve élet-halál kérdés. Tehát beláthatatlan időben a nép óhaja nem fog teljesedésbe menni, a reform nem fog megvalósulni.

A tudós szerző véleményét különben következőleg foglalja össze: Az amerikai nép a rossz közigazgatásban, melyet a kortesek sáskahada lep el, megfizeti szabadságának és önkormányzatának az árát. Ha egy nemzet a népszuverenitást komolyan megvalósítja és, mint az Unió népe is, közvetlenül kormányoz,

akkor ez a rendszer olyan terhet ró minden egyes polgárra, olyan személyes tevékenységet, olyan demokrata robotot követel, melyet csak egy hivatásos politikus tud teljesíteni.

Amerikában évente tíz, némelykor több olyan választási mozgalom zajlik le, mint a minőt nálunk minden ötödik évben a képviselőválasztás idején élvezni szoktunk. Tudvalevőleg a bírák, az államügyészek, a polgármesterek, a kormányzó és egyéb mindenrendű hivatalnokok két-három évi időközökben közvetlen választásokból kerülnek ki. Már most ki szervezi azokat a mozgalmakat, ki vezeti a népet az urnához, ki szónokol, ki konferál, ki tartja a gyűléseket, a melyeknek száma némelykor 800-1000-re is rúg, szóval ki mozgatja ezt az óriási demokrata gépezetet? Más emberek erre nem képesek, mint a professzionál, a hivatásszerű politikusok. Ezek óriási munkát végeztek és ha jól dolgoztak, természetes, hogy a számlát bemutatják és bérüket kérik. A zsákmányrendszer — mondja Fish — a demokrácia diadala, mert a rendszerrel járó közszereplés ezt megköveteli és mint szükséges következményt maga után vonja. A demokrácia csinálhat rögtönzött forradalmat, de ha rendszeresen igazgatni és

kormányozni akar, ahhoz óriási szervezet kell, melyet fenn kell tartani, a melynek kerekeit az egoizmus gondos legyezgetésével meg kell kenni.

Ha a hivatalokat sajnáljuk a párt buzgó tagjaitól, akkor másként kell őket megfizetni. Egészen is ki lehet őket küszöbölni és a kormányzatot a plutokraták kezére adhatjuk, kik nem pályáznak rongy hivatalokra, de más oldalon fognak busás kárpótlást keresni. Óh, boldog Anglia, a hol egy új regime életbe léptetése nem jár más bajjal, mint hogy körülbelül hatvan elvhű, korrekt politikus átadja hivatalát a győzedelmes párt bizalmi embe-
reinek!

PARLAMENTI KORRUPCZIÓ.

Walpole Róbert húsz esztendőn át mint miniszterelnök gyakorolta a legfőbb hatalmat. Joggal lehet őt a parlamenti korrupció atyámesterének nevezni, mert ő a képviselők megvesztegetését, mely annakelőtte csak szórványosan fordult elő, formális rendszerbe szedte. A megvásárolt többség az egész XVIIJ. században rákfenéje volt az angol parlamentnek. Ezekről az állapotokról Macaulay imígyen nyilatkozik:

«Az igaz, hogy Walpole vesztegetéssel kormányozott, de az akkori időben nem lehetett másképpen kormányozni. A parlament lerázta magát az udvar hatalmát, mely a XVI. században elnyomta, ellenben még nem állott a közvélemény befolyása alatt, mely a XIX. században irányította. A nyilvánosság nem gyakorolt ellenőrzést, mert a tanácskozás zárt ülésekben folyt, a választási rendszer pedig a lehető legrosszabb volt. Minél nagyobbra nőtt

a képviselőház hatalma az államban, annál inkább csökkent a kerületek befolyása a képviselőkre. A miniszterelnök a legnyomasztóbb helyzetben volt. Ha Walpolet azzal vádolják, hogy megrontotta az alsóházat, az épp oly igazságos, mintha a skót alföld szegénylegényektől zaklatott parasztjainak szemrehányást tennénk, hogy a népet rablásra csábítják és a becsületes munkától visszatartják.»

Jellemző a kor erkölceire az a miniszterválság, mely azért tört ki, mivel a newcastlei herczeg mint miniszterelnök, ki azonban debatteri képesség hiánya miatt nem lehetett a ház vezetője, nem akarta Fox Henryre bízni a titkos pénzek szétosztását, mire ez a kabinetből kilépett, képtelenségnek mondván, hogy a vitát irányítsa, ha nem tudja, melyik képviselő kosztosa a rendelkezési alapnak.

Ezek az állapotok manapság minden államban megszűntek és bizonyos önérzettel tekinthetünk vissza a XVIII. század nyers és leplezetlen korrupciójára. A képviselők megvesztegetése és szavazataik megvásárlása teljesen kiment a divatból. Egy modern író bizonyos pikantériával így fejezte ki ezt:

«A képviselők megvásárlását, hála Istennek, utálatos bűnnek tekintjük; ellenben a válasz-

tók megvesztegetése még mindig mint teljesen korrekt dolog dívik.»

A parlament léggöre azonban még korántsem tisztult meg teljesen. A direkt vesztegetéseket ugyan kiküszöbölték, de fennmaradt még a praktikák egész sora, mely a kormánybefolyás által nyert állások elvállalásában, jövedelmező közbenjárások és bizonyos érdekcsoportok által megfizetett felszólalásokban nyilvánul. Ez mind a parlamenti befolyás értékesítését és árúbabocsátását czélozza. Harmincz év óta mindenfajta tiltó rendeleteket hoztak a parlamentek: de a visszaélés csak a formát változtatta, sőt némelykor csupán azt eredményezte, hogy a direkt vesztegetés primitív formáját felélesztették, a helyett, hogy a képviselő üzleti érdekkapcsának őszinte felüntetésénél megmaradtak volna. A panamizmus felhője minden parlament felett lebeg, a mint ezt Angliában a búr háború után történt leleplezések és legújabban a francia tengerészeinél a képviselők és az általuk protegált szállítókról kisült összejátszások mutatták.

Az önzetlenség egyike a legnépszerűbb erényeknek. Természetes tehát, hogy a pártpolitika iparkodik az ellenfél ebbeli kiválóságát

meggyanúsítani és a kapzsiság bélyegét reá sütni. De még nem volt ellenzék, mely az antikorrupcionális irányt kormányrajutásakor el nem ejtette volna és a mely ugyanabba a bűnbe nem esett volna, a melyet azelőtt szenvedélyesen ostorozott. Ennek láttára a filozófus szemlélő így argumentál: Ha mind a két tábor ugyanabban a bűnben leledzik, — ha bizonyos erkölcsi bajból senki sem tud kiszabadulni: akkor nem egyéni romlottság esete forog fenn, hanem általános ok játszik közre a betegség felidőzésében. Óvakodjunk általában a politikát, mint a romlottság posványát, mint szemfényvesztést és miként magyarul mondják: mint úri hunczutságot feltüntetni! Ne ingassuk meg az emberekben azt a hitet, hogy a nemzetek önrendelkezése az egyedüli méltó állapot, mely magasabb fejlődéshez vezet!

Ha bűnök, gyarlóságok derülnek ki, vizsgáljuk meg, vajjon a nemzet önrendelkezéséből fakadnak-e azok, — vajjon nem-e bizonyos más okok és mellékkörülmények idézték-e elő? Ne szolgáltatassunk kényelemszeretetből fegyvert azok kezébe, a kik a nemzetek önkormányzását rossz szemmel nézik és a felvilágosodott abszolutizmustól, vagy

pláne az Isten kegyelméből való elvtől várják a nép boldogságát.

Fájdalmas szívvel halljuk a sokszor hangoztatott vádat, hogy az óczeántúli nagy köztársaságnak, a népszabadság hatalmas empóriurnának korrupciója nem marad mögötte az orosz egyeduralomnak. A francziák gúnyolták Gambetta udvarát és panaszkodtak, hogy a kegyenczrendszer, a közérdek rovására való meggazdagodás épp úgy dühöngött alatta, mint XV. Lajos udvarában. Emlékezzünk vissza, milyen hófehér tisztaságban ragyogott egykoron előttünk a köztársaság eszményképe! Ez a hatvanas években volt. Milyen csúf torzképpé aljasult a respublika a kilenczvenes években! A Panama-botrány megmutatta, hogy a nép hivatott vezérei, bálványozott kedvenczei épp úgy hasznukra fordították a kormányhatalmat, mint Napoleon császár kreatúrái. A kormányforma változása nem változtatta meg az embereket és a mi fő, nem tudta a közbajokat megjavítani. De ha a népuralom nem hozott gyógyítást, mi az oka a bajnak, hol fészkel tulajdonképpen a kórság, hol kell keresni a métely csiráját, hogy kipszúthassuk?!

A demokráczia a régi példabeszéd szerint az erényre van alapítva és megköveteli a pol-

gárok feltétlen önzetlenségét. De vajjon igazán demokrata-társadalomban élünk-e? A demokráciának valóságban csak annyi köze van a mai szociális rendszerhez, mint a nehézség törvényének az öngyilkoshoz, a ki magát a negyedik emeletről levetette. A bukást kétségkívül a nehézség törvénye okozta; de ez egyedül aligha magyarázza meg az öngyilkosság egész komplikációját. A demokrácia tagadhatatlanul egyik vegyi alkatrésze a közérzületnek, melybe azonban sok más elem is vegyül bele. A demokrata irány abban nyilvánul, hogy féltékenyek vagyunk egyéni függetlenségünkre, nehezen tűrjük a fegyelmet, hogy ambíciózusabbak, kényesebbek lettünk becsület és pozíció dolgában, mint valaha. A legtökéletesebb demokrácia tulajdonképpen az, melyben mindenki arisztokratának érzi magát. És ilyen nagyratörő, érzékeny, a nyilvánosság ellenőrzése alatt álló és csak a gyanakvó közvélemény helyeslésével érvényesülhető emberek legyenek a kapzsiság rabjai, tóduljanak Mammon oltárához és koczkáztassák panamitikus műveletek által állásukat és hírnevüket?!

Ezt az ellentmondást ki kell küszöbölni.

Mindenekelőtt konstatáljuk, hogy a mai tár-

sadalom demokráciája csak felszínes, valóságos jellege azonban tisztára plutokrata. Ennek főelve az, hogy mindenki önmaga iránt való kötelességnek tekintse, hogy munkaerejét hasznosítsa. Mindenki azon legyen, hogy kereseti képességét fejlessze. Minél több a keresete, annál nagyobb a becsülete. Az angolok nagyon jellemzően mondják: «He is worth a million.» — ő egy millióval bír. Annyit ér, a mennyivel bír. Ez ellen ugyan legbensőbb érzésünk tiltakozik. De hiába tiltakozik. És kérdés, vajjon joggal tiltakozik-e? Ezt az elvet fogadtuk eJ a társadalom alapjának. Ennek az elvnek a nevében hívnak minket munkára, tevékenységre. Gazdagodjunk, gyarapodjunk, termeljünk, exportáljunk! Ez a modern hazafiság szózata! Iparkodjunk tőkét gyűjteni, virilistákká lenni, minél tehetősebb adóalanyokká fejlődni, minél nagyobb vállalkozások által a kormány támogatását és kitüntetését elnyerni! Így hangzik az állam paranezise és jól teszi, ha így beszél. Ez a plutokrata gondolkodás tiszta és világos.

De viszont mit mond a demokrácia? Ne nézzétek a saját hasznotokat! Iparkodjatok a közjót Önzetlenül és önmegtagadással előmozdítani! Áldozzatok időt, erőt a közérdeknek

és tekintetek el teljesen a saját előnyeitektől! Világos, hogy ez a két ellentétes eszmevilág előbb-utóbb összeütközik egymással.

Nézzük már most a parlament tevékenységét, mint a közélet egyik legkiválóbb funkcióját.

Nagyon jól tudjuk, hogy a képviselőség sokaknak csak kedves, elegáns szórakozás, vagy egy neme a szorgoskodó lustálkodásnak. De viszont szükséges, hogy ha a nehézkes, bonyolódott parlamenti gépezettel mégis bizonyos pozitív eredményt akarnak elérni, a képviselőknek legalább egyötödrésze buzgólkodjék és serénykedjék, rendszeren látogassa az üléseket, jelen legyen a pártkonferenciákon, előkészítse a referádákat a bizottsági tárgyalásokra és részt vegyen a vitában. Ez a buzgóság az alapja a parlamenti befolyásnak. Szorgalom és intelligencia nélkül parlamenti befolyás nem igen nyerhető és szorgalomnak kell azt is tekinteni, hogy bizonyos tagok, mint a nagyfejúek nyargonczai, gallopinjei, hírhordozói buzgó tevékenységet fejtsenek ki.

Ennél a pontnál mindjárt napvilágra jön a két fent jellemzett irány összeütközése. A demokrata irány megköveteli a teljes lemondást, minden munkának és tevékenységnek önzetlen

feláldozását és követeli különösen a parlamenti befolyásnak, habár ez gazdaságilag oly tőkét jelent, mint az írói vagy művészi hírnév, parlagon hevertetését. A plutokrata irány ezt barbár, visszamaradt gondolkozásnak nézi. Az ő gondolkozásában mélyen gyökerezik az a felfogás, hogy eme nagy értéknek, a parlamenti befolyásnak tisztességes hasznosítása nem lehet kárhóztatandó bűn, mert nem károsítja a közérdeket. Emez előny élvezete teljesen megfelel annak a szellemnek, mely az egész társadalmat irányítja. Ott, a hol az élelmességet a legelső díjjal tüntetik ki, ott az önzetlenségnek hiába toboroznak hívőket.

A demokrata kátónizmusnak igaza volna, ha mi tényleg demokráciában élnénk. Aristoteles azonban azt mondja: A demokrácia csak úgy lehetséges, ha a polgárok között nincsenek nagy vagyoni különbségek. Ezt a feltételt minden komoly következmény nélkül nagyon mellékesnek tartották. De milyen nagy volt a csalódás! Bármilyen utópisztikusnak Jássek is ez a feltevés, annak hiánya a demokráciát kiforgatta valójából, meghamisította szellemét és a legdicsőbb intézményben bizonyos szépségfoltokat okozott.

A plutokrácia örök törvénye követeli a

nagy jövedelmet, mint a függetlenség czégérét, mint a társadalmi állás alapját és mint a szegény tömeg felett való szuperioritás jelét. Az önzetlenség tehát, a mennyiben a jövedelemre visszahat, súlyos következményekkel jár és ellentétbe hoz a plutokrata berendezkedés követelményeivel.

Milyen bájos képe a magyar közéletnek, hogy Deák Ferencz felkapaszkodott a döcögő omnibuszra és csöndesen robogott a városliget felé, a hol a nemzet nagyjai hódolattal fogadták. A modern történelemben csak a magyar nemzet dicsekedhetett a puritánizmus ilyen példájával, melynek mását csak az ókorban találhatjuk. Hogy azonban mennyire ellenkezik ez az eset a világ általános nívójával, mutatja, hogy ezt a példát bámuljuk, de lehetetlennek tartjuk utánozni.

Ha igazán demokrata erkölcsök uralkodnának és a demokrata eszmék meg volnának valósítva, akkor Deák Ferencz esete nem volna feltűnő jelenség, csodálatraméltó példa, hanem banális mindennapi szokás.

Egy szó, mint száz: Társadalmunkban annyira elhatalmasodott a plutokrata irány, hogy ez minden intézményben érezteti hatását és felfogását, valamint sajátos nézeteit bele-

viszi azok működésébe. A zavar abból keletkezik, hogy a jóakaró altruisztikus igyekvés és a népfellegi elv által követelt önzetlenség küzdelemben áll a plutokratikus iránynyal. Innen van a felfogások összeütközése és az erkölcsi ítélet ingadozása. Jól teszi, teljesen igaza van — hangzik egyrészt az ítélet — ha valaki a politika által meggazdagodik. Mások ellenben korholják és elítélik.

Az amerikai viszonyok minden ismerője, Bryce, Lecky stb., csodálkoznak ama közöny felett, melylyeJ az Unió polgárai a politika által való meggazdagodást megítélik. Ez nem cinizmus, mely az erkölcsi felháborodásra már nem képes. Nem hivatkoznak az erkölcsi törvényre, mert az önzetlenség nincs benne és az önmegtagadásnak nincsen helye az olyan világban, melyben az önzés, a legitim erőki-fejtés az egész rendszer mozgatója és éltető szelleme. Az amerikaiak azt tartják, hogy a politikai szolgálatból a saját előnynek keresését nem lehet kizárni.

A demokrácia tartozik szolgáit jól megfizetni és ha a politikai hatalom rendszerint szegény és pénztelen birtokosaitól földöntúli önzetlenséget kíván, akkor azt nagyon meg-sínyli és ez az igazságtalanság keservesen

megboszulja magát. Egy nagytehetségű parlamenti szónok munkáját évi 8000 koronával megfizetni, az az állam részéről épp olyan kiszákmányolás, mint a whitechapeli szabóé, ki 12 pár nadrág varrásáért 2 koronát kap.

De be nem vallott, titkos előnyök keresése: — ez a megalázó és megbélyegzendő — így hangzik az ellenvetés. A demokrácia nem mondhat le az ideális önzetlenség követelményeiről, és inkább akarja az önzetlenség látzatát fentartani, semhogy az ellentétes elvet elismerje. Az igazi demokráciában az önzetlenség természetes és normális lesz s az igazi demokrácia vissza fog térni a nobile officium szokásához, mely a primitív gazdasági rendszer alatt élő birtokos arisztokrácia törvénye volt.

A mai parlament bűnei és visszaélései nem bizonyítanak tehát semmit a nemzeti önrendelkezés ellen. Ezek inkább a milieu bűnei, a melyben a parlament működik. Mi nem helyezhetjük a képviselőházat légmentes üvegbura alá; merő lehetetlenség azt az általánosan elterjedt áramlatoktól izolálni. A parlament mindig csak olyan ideális, olyan erényes és önzetlen lesz, a milyen maga a társadalom, melyet képvisel. Az a világ, a melynek erkölcsi

és anyagi nívójára nézve a plutokrácia mértékadó, nem teremthet más parlamentet, mint a mait, az ő félbemaradt, idealisztikus törekvéseivel, puritán fogadkozásaival, antikorrupcionális jelszavaival és az ő önző, érdekhajhászó, nyereségvágyó realitásával, melyben a közbenjáró, a ki a minisztert ostromolja és a kormányférfiú, a ki hatalmát a panamista kielégítésre alapítja: egyaránt bűnös, épp úgy, mint a választók, kik a díjtalan intervencziót sürgetik, elvesztik a jogot ahhoz, hogy a képükre teremtett parlament purifikációját követelhessék.

És bármennyire használja a párttaktika a kapzsiságnak és haszonlesésnek leleplezését, mint sebet osztó fegyvert a harcban, a közvélemény ítélete nem mutatja azt a komolyságot és szigort, a mely a tisztultabb világnézet alapján lehetséges volna. A kárhoztatás ugyan nagyokat sikolt és a zshivajba a káröröm, irigység és pártszenvédély hangja vegyül. A bűnöst a máglyára hurczolják, de a felháborodás szalmalángja rendszerint már kialudt, mielőtt a panamista a vesztőhelyre ért volna. Erre nézve különös tanulsággal szolgálhat a Panama-pör lefolyása és eredménye. Sokan azok közül, a kik súlyosan kompromittálva voltak, mint Freycinet, Rouvier és a minap emlékszobor

által különösen kitüntetett Charles Floquet, végre Clemenceau, a hírhedt Cornelius Herz intim barátja, rövid időre visszavonultak ugyan a közélettől, bizonyos terminus után azonban újból felülkerekedtek és ismét hatalomra jutottak. Az integritásuk volt is érintve, nem is. Nem voltak kifogástalanok a tisztultabb erkölcs fóruma előtt, de teljesen korrekteknek kell őket elismerni amaz elvek és eszmék mértéke szerint, melyek a mai társadalomban általánosan el vannak fogadva.

Walpole korszaka nem volt képes más, mint egy megvesztegetett többség által vezetett parlamentet kreálni. A mai társadalom csak érdekhajhászat és panamista szereplők által néniileg elcsúfított parlamentben találja hű tükkrét. Lelkünk egész hevével szeretnők a korrupcziót és a provízió-hajhászat minden válfaját kiirtani. De a démoni szellem már annyira elhatalmasodott az egész szervezetben, hogy a jámbor ördögűzés, mely csupán egy tagra, éppen csak a parlamentre szorítkozik, teljesen hatástalan. Ebben a maláriás légkörben még a jóra való derék hajlamok is inficziálódhatnak és a mai viszonyok közt a politikai önzetlenség csak azzal a bizonyos kis fekete ponttal lehetséges.

Fájdalmasan érezzük, hogy a politikai félszüzesség nem az igazi ideál, hogy manapság az integritással szükséges megalkuvás nem méltó hozzánk. És éppen ez az önmagunkkal való elégedetlenség és meghasonlás kecsegtet azzal a reménnyel, hogy úgy, a mint a Walpole-féle vesztegetés, még a korrupció finomított válfajai is el fognak majdan egykor tűnni a parlamentáris életből.

A VESZÉLYEZTETETT MANDÁTUM.

A világért sem árulnám el annak a tiszteletreméltó honatyának a nevét, a ki faluról visszajövet, érzékenyen panaszolta el bajait, így szólván:

— Nem is képzelem, hogy mennyi galibát okoz kerületemben az én képviselő-elődöm. Nagy hatása volt annak idején ama kijelentésének, hogy ezentúl pedig se adó, se újonczállítás nem lesz. Ez azután szórul-szóra teljesedésbe is ment, mert beütött az ex-lex. A parasztok még most is emlegetik azt az arany korszakot és minduntalan felhánytorgatják ezt a boldog állapotot: «Ah, mikor még az X. nagyságos úr viselte képünket és se adót, se porciót nem kellett fizetni! Ez volt aztán a derék ember!» Most már beszéljen okosan az ilyen tökfilkókkal! Hiábavaló minden kapacitálás és minden magyarázat. Ők csökönyösen megmaradnak nézetük mellett, az orrom alá dörzsölvén: «Ah, mikor még X. nagysá-

gos úr alatt nem kellett adót fizetni!» Alkotmányosság, hazafias kötelesség, parlamentarizmus: mindez bliktri ezeknek a zsványoknak. Ezekről az emberektől függjön aztán a képviselő jövője, állása! Ezek irányítsák politikai magunktartását! Ezeknél az embereknél legyen a legfőbb hatalom! Ezek döntsenek, mint a népfelség részesei! Ezeknek a véleménye irányítsa az ország sorsát! Na, köszönöm szépen! Bizony nagyon jámbor, Istentől elrugaskodott szobatudós lehetett az, a ki a népfelség teóriáját kisütötte. Nem járt az soha az én kerületemben; nem állott soha szemben vérből és húsból való kapzsi választókkal! . . .

Kifogyhatatlan volt a mandátum aggódó birtokosának panaszja és kesergése. «Igazán — monda egyszer — irigylem Mikszáth Kálmánt, hogy olyan könnyedén veszi a dolgokat és Haluskáék turpisságát és önző okvetetlenkedéseit tréfásan, bohókásan adja elő. Nekem bizony sok keserűséget okoznak és a végén hogy lesz, mint lesz: azt csak a jó Isten tudja. De egy szó, mint száz: nagy szerencsétlenség, hogy mi ennek a népfelségről való abszurd frázisnak beugrottunk és immár tehetetlen rabjai vagyunk. A ki az igazi népet

ismeri és köztük jár, az azt minden egyének mondja, csak felségesnek nem.»

Vajjon kivétel-e ez a kesergő filozófus, vagy sokan vannak, különösen az igazi jóindulatú, komoly népbarátok között, a kik ilyen kedvezőtlen impresszióval térnek vissza kerületükből: azt nem tudom. Ha ez nem csak kivételes eset, akkor természetesen könnyen megesik, hogy a képviselő szívében meginog a ragaszkodás ahhoz az elvhez, a melynek ő állását és politikai egzisztenciáját köszöni. Ha a képviselőnek nincs bizalma a nép belátásához és igazságszeretetéhez; ha közvetlen benyomásai alapján kételkedik a népjog igazában, a népfelség helyességében: akkor elidegeníttetik hivatásától, szakítás áll be benső érzése és kötelessége között; akkor nem áll sarkára a népjogok védelmében, nem pártolhatja a népjog kiterjesztését és a képviselőház egy exkluzív, önmagával ellentmondásba keveredett tehetetlen testület lesz.

Ez pedig sehogy sem jó! Ebben a dologban tisztán kell látnunk s nem szabad engednünk, hogy felületes impressziók alapján formáljuk meggyőződésünket. A tudatlanság, az önzés és a kapzsiság, melylyel kétségtelenül sűrűn találkozunk a választók körében, nem

argumentumok, melyekkel a népszuverenitást meg lehet dönteni. Mi tulajdonképpen a népszuverenitás? Nem egyéb, mint az önrendelkezés, az önkormányzat. Az pedig nem megy veszendőbe azért, mert a nép nem mindig gyakorolja okosan és az észszerűség követelménye szerint. És ha a nép nem is ítélkezik mindig bölcsen, sőt ellenkezőleg, sokszor ámítások által vezetetik félre, az is áll, hogy se az abszolút fejedelem, se a vezető osztály nem nyújt semmi garanciát, hogy bölcsében járnának el. A király nem tehet rosszat. Ezt az alkotmányos tételt a népre is kell alkalmazni, azt is kell ebben a beneficiumban részesíteni. Azonban van egy nagy alapvető különbség a szuverén nép és a király vagy a vezető osztály tévedése közt és pedig az, hogy ha a nép a saját hibája miatt szenved, az okvetlenül bekövetkezendő bűnhődés előkészíti a vezeklést és könnyebben ráviszi ösztöne arra, hogy hibáját jóvátegye. Ha ellenben a vezető osztály, vagy az abszolút fejedelem hibája miatt szenved a nép, akkor a helyrehozó ösztön sokkal gyengébben működik. A nép, mely az önkormányzattól elszakott, a kormányt olyasvalaminek nézi, melyhez neki semmi köze, mely az urak dolga és

az uraktól az átengedett dicsőségért előnyöket, vagy egyéni érdekeinek kielégítését akarja kicsikarni. A korlátoltság és a kapzsiság, ezek a százados abszolutizmusnak és a jelen nyomorúságnak az utóhatásai.

A történelem bölcsőkorában ott állott az önrendelkezés hatalma. A midőn őseink Pusztaszeren gyülekeztek, hogy az ország sorsáról intézkedjenek, bizony kevesen voltak, a kik a műveltségi cenzusnak eleget tehettek. De ők úgy találták, hogy a szabad ember sorsáról más nem rendelkezhetik, mint ő maga, és a szabadság abban áll, hogy mindenki belátása szerint hozzászólhasson a közügyhez és hogy a közügy az általános felfogás: a közvélemény által, nem pedig felsőbb bölcsesség intézkedése szerint vezettség. Jobb saját belátása szerint kevésbé bölcsen élni, mint magát mások bölcsessége által pórázon vezetetni. Üres mesebeszéd tehát a nép éretlenségét hangoztatni és azt mondani, hogy népünk erre, vagy arra még nem érett. És vajjon ki az, a ki a megérés időpontját meghatározza? A király, vagy a vezető osztály? Hiszen ez visszatérés volna az abszolutizmushoz. Az abszolutizmust Isten kegyelméből való jogból származtatták. A vezető osztálynak talán szintén volna joga és

megbízása arra, hogy a nép sorsa felett örködjék és azt jóvolta szerint intézze. Az örangyal szerepe inkább az örnek vált javára, mint az őrzöttnek. Ha a nép érettsége ellen érvelünk, akkor nem marad más hátra, mint a pusztá abszolutizmus. A parlamentarizmus ellenségei mindig a nép éretlenségével hozakodnak elő, mely többnyire népámítókat, izgatókat és hűtlen sáfárokat választ. így lesz aztán a parlament izgága, rakoncátlan, izgalmat okozó testület, mely a szép, csendes, üdvös bürómunkát minduntalan zavarja okvetetlenkedésével. A képviselőnek tehát nagyon bajos a népszuverenitást kétségbevonni. Ha a népfelséget kétségtelen fonákságával és visszáságával együtt nem fogadjuk el, akkor a képviselő mandátuma is veszendőbe megy és a rettegett néptribun is a semmiségbe süllyed.

Hiába iparkodtam imígyen nagyságos Kátánghy Menyhértet, a kit kerületének állapota láthatólag nagyon elbúsított, megvigasztalni vagy meggyőzni. A veszélyezettett mandátum birtokosa kifogyhatatlan volt hegyesélű argumentumokban. Különösen a korrupcióval, a választók határtalan önzésével hozakodott elő és az életből merített néhány esettel adott nyomatékokat állításának.

Az ilyen panasz a rossz politikusnak ismertető jele. A nép korrupciója tulajdonképpen a moralisták és teológusok reszortjába tartozik. A politikusnak az embereket úgy kell vennie, mint a milyenek. Erős kétkedés fogja el az embert arra a gondolatra, hogy ez a panasz már ezeréves és Juvenál és Martial óta egészen Berzsenyiig és a modern moralisták koráig állandó témája a parenaetikus felbuzdulásnak és korholásnak. Nem vagyok cinikus, de elfogulatlan vizsgálat alapján azt kell hinnem, hogy a korrupciókról szóló panasz nem egyéb, mint helytelen álláspont a tolerált haszonlesés megítélésére.

Legyünk igazságosak, legyünk egy keveset elnézők, tegyünk le minden irigységről: akkor a korrupció mindjárt nem fog olyan nagyra látszani. Valóban, az egyéni érdek nagyon sok ponton keresztezi a közérdeket és meg rövidíti azt. Ezt nevezik rendszerint korrupciónak. De az ország olyan óriásinak, olyan nagyra látszik, olyan rendkívüli segédeszközökkel rendelkezik, és az egyéni haszonlesés aránylag oly elenyészően csekély előnyre pályázik, hogy egy kis dézsmálás az országnak meg se kottyán. Ebben keresnek mentséget s ezzel jelét adják lelkiismeretük ébredésének. A po-

lírikusok rendszerint úgy vannak, mint az inas a szivarlopással. Ez természetadta jogának tekinteti, hogy ne csak kizárólagosan az urának jusson jó szivar. Szerinte nem lehet oly rengeteg bűn, ha a szegény ördög egy-kettőt elcsen és szintén örül az Isten adományának. Szó sincs róla, ez nem felel meg a legfőbb etikai mértéknek. De vajjon alkalmazható-e ez a szigorú mérték a mi társadalmi viszolyainkra?

Vajjon képesek vagyunk-e másnemű erényre, mint olyasféle másodrendű, még egészen finom, de mégis kissé szeplős becsületes-ségre? Nem ismerek embert, a ki ne tekintené legfőbb büszkeségének, hogy feltétlen puritán és önzetlen lehessen. Hja, de szörnyű nehéz dolog az a puritánság! Minden korrupció iparkodik, hogy magát önmaga előtt, a belső fórum ítélőszéke előtt lehetőleg igazolja és rámutat a kényszerítő helyzetre, saját sanyarúságára, másoknak hasonnemű cselekedeteire, vagy pedig nagy érdemeivel iparkodik mentegetni, a mellyel a panama úgyszólván mint a haza által kissé önkéntelenül adott jutalom jár ki. És ezek a mentségek a politikai milliók felelnek meg, ennek szellemében vannak kieszelve és a gyenge egyé-

nek ezzel megtorolni vélik a társadalom által ellenük elkövetett igaztalanságokat.

Nem osztozom azoknak a tudósoknak a nézetében, a kik azt állítják, hogy a társadalom a főbűnös, és hogy azt terheli a felelősség a kriminalitásért. Nem lesz soha olyan társadalmi rend, a melyben a szenvedélyek elnémulnak és a gonosz ösztönöket a kitöréstől megóvni lehessen. Minden, a mit a társadalmi rend tehet, az, hogy ne adjon tápot az önzésnek és hogy a fegyelem fentartását megkönnyítse. Már pedig manapság ennek épp az ellenkezője történik.

Mi úgy vagyunk a társadalomban, mint az olyan menazsériában, a hol a fenevadakat, melyek a ketrecz vasrácsai mögött villogó szemekkel ólálkodnak, minduntalan izgatják és éheztetik. Az oroszánt azzal ingerük, hogy másik oroszántársát minden jóval etetik. Hát természetesen a bestia erre dühbe gurul, nekifeszül a vasrácsnak, kitörni iparkodik és az egész menazséria rendjét feldúlja. A jóllakottság a legnagyobb erkölcsszelidítő. Jobban hat, mint a műveltség. Bizonyosság erre, hogy a művelt fenevadakat a legveszedelmesebbeknek tartják és társadalmunk legnagyobb szégyenfoltja, hogy fontolgatjuk, vajjon nem jobb

volna-e az embereket műveletleneknek hagyni, mert így kevésbé kényelmetlenek és kevésbé kell ártalmasságtól tartani.

Csodálatos, hogy éppen a politikusok körében, a kiknek az éleslátás és az emberismeret a mesterségük, annyira elterjedt a hiedelem, hogy az emberek fokozatosan, erkölcsileg magasabb nívóra emelkednek, javulnak és egyszer majd annyira altruisták lesznek, hogy sok mindenféle intézkedést, mely ma még lehetetlen, könnyűszerrel fognak majd életbe léptetni. Ez a felfogás pedig — fájdalom — a lélektan ítélőszéke előtt nem állhat meg. Az ember természete és belső lénye a teremtés else napjától kezdve mit sem változott és nem is fog megváltozni. Ez okból minden politikai rendszer vagy programm, mely az ember erkölcsi tökéletesítését föltételezi, vagy majdani érettségétől tétetik függővé, irreális, mert hamis alapon nyugszik. Ádám ivadékainak lelkében a főmozgató erő az önzés. Az önzés az emberi törekvéseknek annyi, mint a testnek a tüdő. A tüdő által lélekszünk és élünk; de viszont sok ártalmas miazmát és baczilust szívunk be általa. Ez az éltető szerv az élet fentartója, de viszont sok kórságnak az okozója és végre is halálra visz bennünket.

Önzés nélkül nem dolgoznánk, nem törekednénk. Önzés a legtöbb fényes és dicső tettnek a rugója. Az önzés nem is akadálya a harmonikus társadalmi együttélésnek; viszont nincs szükség nagyfokú altruizmusra, hogy a társadalmi rend fejlődjék és tökéletesüljön. A kultúra és a műveltség csak nagyon csekély és mindenestre csupán közvetett hatást gyakorolt az erkölcsi felfogásra. Talán inkább csak a formákat módosította. Kain még mindig bosszankodik, ha Ábel áldozata tetszik az Istennek. Nem üti le doronggal, nem öli meg, Isten ments! De agyarkodik ellene és tönkreteszi egzisztenciáját. Még ha az analfabéták mind olyan műveltek lennének, mint az Akadémia tagjai, még akkor sem csökkenne az egoizmus főösszege a világon, csak finomabb, szubtilisebb formában jelennék meg.

És igazán nem haladtunk etikailag? Nem javultunk? Nincs különbség a népvándorlás barbár harczosa és mai kultúra pallérozott, nemesített csemetéje között?

Egy hajszálnyi sincs! Nézze a kultúra és a barbárság két tipikus alakját: a főrendiház tagját és az utczaseprőt. Az egyik a kultúra magas szintjén áll: gyönyörködik Wilde remek műveiben, manikűrözi magát és sok jótékony

egyesületnek a dísztagja. A másik még mai napság is ott áll, a hol a Farao-korszak piramis-építő rabszolgája. De tudjuk, hogy azért a szegény napszámos derekabb, szíve nemesebb lehet és jellemszilárdságban, az önzés leküzdésében fölötte állhat kultivált kartársának. Az önzés se kultúra, se műveltség előtt meg nem hátrál. Az önzés birodalma örökkévaló. Az embernek csak az veti szemére az egoizmust, a ki maga is nagy egoista és túlságos igényekkel lép fel embertársaival szemben, hogy az ő kedvéért lemondást gyakoroljanak.

— Akkor szomorú kilátásaim vannak — sóhajra mélán Katánghy — mert én éppen egy olyan kerületet keresek, a hol a többség tiszta altruistákból áll. És a hol egyedül én lennék az egyetlen egoista — tette hozzá az önismeret fanyar mosolyával.

VÁLASZTÁSI KÖLTSÉGEK.

Hány szép vagyon úszott el alkotmányos költségekre és hány ősi birtok került idegen kézre az áldatlan mandátum-hajhászat miatt!

A demokrácia segítségére lett a hanyatló dzsentrinek, a melynek soraiban a mandátum olyan nagy pusztítást vitt véghez. A választójogot kiterjesztik. A képviselői dicsőség olcsóbb áron lesz elnyerhető. A vokszok annyira felszaporodnak, hogy lehetetlen azokat pénzért elnyerni és a szavazatvásárlásnak befellegzett. Ez egyik kedves meglepetése a különben lelkesedés nélkül fogadott reformnak. Minden országban, a hol a nagy tömegeket az alkotmány sáncaiba bevették, ugyanazzal a jelenséggel találkozunk, t. i.: minél több a választó, annál kevesebb a költség.

Az angol erről is készített hivatalos statisztikát, melynek minden egyes adatáért ugyan nem tenném tűzbe a kezemet. De miután Brithonban a választási eljárás költsége is

a jelöltet terheli és egy külön megbízott, úgyszólván kinevezett főkortes nyilvános számadásra van kötelezve, legalább támpontjuk van arra nézve, hogy a költségeket hozzávetőleg kiszámíthassák.

Egy angol választási kampány az 1887-iki reform előtt átlag 40 millió koronába került, mely költség ez után a felére szállt le. Jelenleg egy mandátum 18-20.000 korona kiadásal jár; a mi tetemes árhanyatlás, ha a 60-as évek költségeivel hasonlítjuk össze. Akkor alig volt kerület a brit szigeteken, a melynek elnyerése legalább 80-100.000 koronába ne került volna; egészen eltekintve attól, hogy voltak olyan hírhedt mandátumok, a melyekre 200.000 korona is ráment. Az 1807. évi yorkshiri választás nem kevesebb mint hat millió koronát nyelt el. A westminsteri kerületben a Charles Fox és Sir Cecil Wray közt lefolyt küzdelem alatt legalább nem tisztán készpénzzel fizettek. A szép Devonshiri hercegnő vezetése alatt egész csapat főrangú női kortes rohanta meg a kerületet és a hölgyek semmiféle áldozattól nem rettentek vissza. Egy elragadott paraszt-választó minden megvesztegetést visszautasított; hanem egy csókot akart attól a hölgytől, a kinek szeme —

úgymond — olyan tüzes, hogy lángjánál pipára gyújthatna. A kormánypárt is kiküldte a szép Salisbury grófnőt a veszélyeztetett kerületbe és az elnyert szavazatok éppen fordított arányban állottak a két bájos főkortes életkorával, t. i. az ellenzéki Devonshiri herczegnő 26 éves volt, a grófné pedig 44 — mondja nagy pontossággal a krónikás. A herczegnő pártfogoltja tehát győzött.

Még ő felsége a király is mélyen belenyúlt a zsebébe. A fukar III. György teljesen eladósodva halt meg; bár udvartartását a lehető legegyszerűbben vezette. Egyetlen passziója volt: a választásokra költeni és olyan képviselőházat állítani össze, mely az ő kedvenczét: Lord North-ot támogatta. Ez aztán maga is elszédült a horribilis pénzpazarláson és egyik levelében azt írta: «Ha tudtam volna, hogy a mostani választás 70.000 fontot fog elnyelni, azt tanácsoltam volna felséges uramnak, hogy minden beavatkozást kerüljön.»

A megvesztegetés ellen sok tiltó rendeletet adtak ki. De a tapasztalat szerint semmiféle tilalom, vagy büntető intézkedés sem mozdította annyira elő a választás tisztaságát, mint a választói jog kiterjesztése. Ez természetes is. Tízezer választó között esetleg meg lehet a

többséget pénzzel, etetés-itatással megnyerni, ha az ember nagy pénzzel dolgozik. De már nagyobb kerületben, a hol a választóközönség 20-30.000-re szaporodik fel, az embernek igazán nábobi kincsekkel és rengeteg ostobasággal kell bírnia, hogy ezt a sisera-hadat pénzzel magához váltani próbálkozzék.

Miután imigyen az egyéni vesztegetés jóformán lehetetlenné lett, egy más módját találták ki annak, hogy nagy pénzáldozattal a kerület kegyébe jussanak. Bőkezű adományokkal állottak elő. Szórták a pénzt mindenféle közcélokra. A jelölt úr alapítványokat tett, díjakat tűzött ki a tornaklubban, a daloskörben és a football-egyesületben; nem sajnálta a költséget, hogy a helybeli tűzoltóságnak egy új szivattyút szerezzen, vagy új harangot ígért a templomra. A baj, úgy látszik, meglehetősen elharapódzott, úgy, hogy egy képviselő, ki a költséges versenyt már valószínűleg megunta, ezzel az indítvánnyal állott elő az alsóházban: «Tiltassék el a jelölt a mértéktelen adakozásoktól, a melyek nyilván csak korteszszközök és az adományok pénzértéke ne menjen túl azon az összegben, a melyet a választást megelőző három évben kitenni szokott volt.» Nagy baj azonban, ha a választá-

sokat efféle csábítások ellen törvény által kell megvédeni! Hiszen a választójog a nép önrendelkezésének legeklatánsabb kifejezője. Fogalmaink ugyan hozzásimultak a bepálinkázott atyafiak képéhez, ez a jelenség jóformán már nem is látszik ellentmondani a népfelség magasztos elvének s hajlandók vagyunk ezt folt-nak tekinteni, a népszuverenitás tündöklő napján. De ezek a jelenségek mégis gondolkodóba ejtik az embereket és a leghithűbb demokratát is megingathatják meggyőződésében. Ha e miatt nem is pártol át egyenesen az abszolutizmus táborába, de mégis a népuralom iránt, az ennek elfajulása és kihágásai miatt való bizalmatlanság mély gyökeret ver a lelkekben. És száz évvel a népek nagy fel-, szabadítása, a francia forradalom után mindinkább az a felfogás kezd tért hódítani, hogy bizony mégis csak jobb a történeti osztályokra, az arisztokráciára bízni az ország sorsát, különösen, ha némileg helyt ad a polgári talentumnak is.

A nyers tömeg, a demagógia, az oklokrácia — voilà l'ennemi, ezt hangoztatják minden alkalommal és különösen a készülő választó-reform küszöbén. És szó sincs róla, az arisztokrata rezsimnek sok fényoldala van;

képzett, tehetséges nagy látókörű emberek kerülnek a kormánypolcra. De mindeme fény, bölcsesség és presztízs mégis csak kárba vész. Minden osztályuralom természetyszerűen önző, ha nem is tesz egyebet, mint hogy uralmát kívánja fentartani. Ezt parancsolja életösztöne, ennek áldoz föl minden egyéb tekintet. Politikai erkölceit ez irányítja: a mi hatalmának jó, az nemes és magasztos; a mi pedig annak árt, az alávaló és üldözendő. Ez a kardinális elv, mely a rendszernek alapja, a legnobilesebb és legértelmesebb politikust is elvakítja, megteveszti, igazságtalanná, sőt kegyetlenné teszi.

Hja, hogy szeretnők az államot minél nagyobbra emelni és fényét, hatalmát világ csodájára kiterjeszteni! Hogy szeretnők a nemzet érvényesülését és boldogulását! Ne higyjék, hogy ezek csak ármányos frázisok, vagy machiavellisztikus fogások! Igazán rajonganak a nemzet nagyságáért, szívük minden szálával csüngenek a népjólét előmozdításán. Csakhogy a népjólét, a parasztboldogítás és a falu népének szeretete: mindez nagy áldozatkészséget kíván. A történelmi államban ugyanis az egyes osztályok közt való bizonyos, habár csak deiglenes érdekellentétet el tagadni nem lehet.

És ezzel vége is van a paraszt iránt való hő szeretetnek és a többi osztályal a hatalomban való testvéries osztozkodásnak! Mert áldozatot hozhat az egyesnek nemeslelkűsége; de az osztály nem lehet önmegtagadó és nemeslelkű; az osztály élni, uralkodni akar és az államot hatalmába akarja keríteni. És ezen a ponton minden arisztokrata, vagy patriciusi rezsim összeütközésbe kerül az állam érdekeivel és fejlődésével. Az államnak, ha igazi javát akarjuk, erejének minden porcikájára szüksége van. A vezető osztály, habár kiváló, hivatott és uralomra termett, mégis csak elenyésző csekély kisebbség. A nemzet megerősödése szempontjából tehát a legbölcsebb és legtehetségesebb osztály mindenesetre kevesebbet ér, mint a népuralom, mely mint Atlasz, hatalmas vállain egyedül hordozhatja az állam terhét. Az állam életösztöne megkívánja azt az uralmat, mint a nőstény a hím uralmát; mert ez fiziológiai törvény.

Miután azonban szemmeláthatólag a nagy tömegek bevonulása kikerülhetetlen, a főprobléma kétségtelenül az, hogy ne robbantsák szét a kereteket, hanem továbbra is a tapasztalt és kipróbált főembereknél maradjon bizonyos hatalom és befolyás. De ez a probléma

magától megoldódik. A politikában nincs ugrás, épp oly kevéssé, mint a természetben. A tömeg befolyása és hatalma nem függ egészen formai jogosultságától, hanem csak abban az arányban nő, a mint intelligenciája és felvilágosodása. A nép azonban, ha önrendelkezési joggal bír, legbensőbb ösztöne szerint iparkodik művelődni, okosodni és betanul a hatalom kezelésébe. Ha — a mint a történelmi példák mutatják — sokszor tévedésbe esik is, félrevezettetik és szerencsétlenül jár, akkor is megnyilatkozik az örök igazság, hogy a saját hibájáért bűnhődik és nem a mások bűneinek mártírja. A törvény nem vigyázhat arra, hogy sajátjával mindenki jól gazdálkodjék; de az iránt igen is intézkedni kell, hogy a bölcs gyám magához ne ragadhassa a megbízhatatlan kiskorú vagyonát. A modern állameszme éppen ki akarja zárni, hogy megvalósuljon Horatiusnak e mondása: «Si delirant reges, plectuntur Achivi.» A népek bűnhődnek, ha a királyok és hatalmasok őrzöngenek.

Igaz, hogy a modern demokrácia sok vezetőjének pozitív működése nagyobb zsarnokságnak, szerencsétlenségnek és népkifosztásnak bizonyult, mint a legsötétebb oligarkikus, vagy abszolutisztikus uralom. Csakhogy a demokrá-

czia, mint minden magasrendű szervezet, komplikált feltételekhez van kötve, épp úgy, a mint az ember fejlődéséhez több kedvező körülmény kívántatik meg, mint a vadállathoz. A csecsemő az első esztendőben alig tudja magát lábán tartani, míg a kutyakölyök már harmadnap vígan ugrándozik. Az abszolutizmus tengernyi barbár népet könnyen kormányozhat és azt féken tarthatja, a demokrácia virágzása azonban feltételezi, hogy az állam tagjai a műveltség, önállóság és vagyon bizonyos minimumával bírjanak. Ez pedig a feudalizmus utóbajaival küzdő történeti államban nem volt és nincs is meg mai napság sem. A közösség a bölcsészek, a milliomosok és az éhenkórászok sokaságát foglalja magában és a mellett tételesen kimondja, hogy ezek egyenlők: az ilyen hipotézisre a politikai valóság élesen ráczáfol, eme vakmerő fikciónak visszásságát és abszurditását az állami közösségnek meg kell sínlenie.

A midőn törvénybe iktatták, hogy a paraszt szabad, a polgár hivatva van a közügyekben való részvételre: tulajdonképpen egy jámbor valótlanságot, üres hipotézist állítottak fel. A paraszt társadalmilag, vagyoniilag és lelkileg jobbágy maradt még három generáczió át, a polgár osztályának megszokott felfogását be-

vitte az állam osztályaiba, a közügyekkel csak akkor foglalkozott, ha saját hasznát látta.

A demokráciának a lefolyt évtizedekben elkövetett otrombaságai, fonáksága és korrupciója: mindez annak a konvencionális hazugságnak a következménye.

Csakhogy az új korszak rezsimjét nem lehetett eme hipotézis jótékony segítségével nélkül talpra állítani. A demokrácia csak úgy tanulhatott uralkodni, ha az uralmat kezébe vette: épp úgy, mint az ember csak úgy tanul úszni, ha a vízbe dobják. Ha eleinte prűszköl, kapálódzik és fuldoklik is, de végre mégis csak felszínen marad. Az igaz, hogy a demokráciának tanoncziideje sokba kerül és bizony csúnya tüneteket hozott napfényre. Ilyen boszszantó jelenség volt a megvesztegetés a választásoknál. Ez csúffá teszi a népfőlség és az önrendelkezés magasztos elvét.

Mégis azt mérnök állítani, hogy a tömeg nem ocsmány gondolkodású és erkölcsi értelemben meg nem vásárolható. Ha az ember igazán szívéhez tud férni és a lelkesedésnek szikráját ki tudja csiholni: akkor politikai meggyőződésére és megbízhatóságára mindenképpen számíthat. Az egyházpolitikai küzdelmek idején például néppárti választó semmi

pénzért nem volt kapható; épp úgy, a mint a szocialista választó minden kísértésnek ellentáll és az 1905. évi választási kampányban is a hazafias aggály fogta el a tömegek lelkét és nem a pénz dominált.

A megvásárolhatóság csak azt mutatja, hogy a politika a lefolyt korszakban többnyire olyan utakon járt, a melyek a nép gondolkodásától meglehetősen távol estek. Mintha a butának szidott tömeg éles szimattal kitalálta volna, hogy a hangoztatott jelszavak csak a párt-torzalkodásnak formáságai, mely mögött semmi sem rejlik, melyhez a népnek alig van valami köze. A legelső, a ki a párt hirdetett dogmáit, elveit nem vette komolyan, ez maga a jelölt volt. Ő a pártot, a politikai hitvallást lelke mélyében csak ambíciója létrájának tekintette. A népet pedig nem lehet olyan könnyen ámítani, ő az elvtelen és önző stréber jelöltnek korrupcióját korrupcióval fizette és legalább egy kis pénzmagot akart látni, ha már abban az úri sportban a hajtó szerepét vitte és a hajczihőben némelykor a csontjait is összetörette.

Egy angol író ezt mondja: Volt idő, a midőn a kormány a képviselők szavazatait megvásárolta, nem kerülő úton, hanem nyers őszinteséggel. A paymaster general, a ki a

rendelkezési alapot kezelte, kurtán azt kérdezte: «Mennyit akar az úr?» Ez a trafikálás köztudomású volt, és nem is derogált. Sajátos megkülönböztetés, hogy ma a képviselők megvásárlása diszkvalifikál; ellenben a választók megvesztegetése egy cseppet sem tisztességtelen és teljesen úri dolog! Kétségtelen, hogy a legközelebbi korszakban a választók megvesztegetését olyan elítélő szemmel fogjuk nézni, a miként ma a képviselők megvásárlását.

Ne feledjük el, hogy a demokrácia most csak kamaszéveit éli és hogy jelenlegi kihágásai és rendetlenkedései szerint valódi természetét és jellemét megítélni nem lehet. Alig 50-60 éve, hogy választói jogosultság általában fennáll.

A tapasztalat továbbá azt mutatja, hogy a választási technika, az eljárás módja nagy tényező. Az emberek viselkedése a szerint módosul, a mint a választási eljárást berendezik. Ez pedig jelenleg nagyon primitív. Csak mostan kezdik a választási apparátust a tapasztalatok alapján észszerűbben átalakítani.

A választás tulajdonképpen a legegyszerűbb dolog lehetne a világon. Vannak államok, mint Svájc és Dánia, a hol a polgárok vasárnap

délután séta közben egyenként a városházára mennek és minden zaj és feltűnés nélkül egy gondosan összehajtott czédulát az urnába dob-
nak. Ebből áll az egész választás. Ottan már a zászlós körmenetekkel való toborozást, a zeneszóval kísért felvonulást, az összetűzést és az észbontó korteskedést egy primitív kor-
szak elavult czeremóniájának tekintik. Angliá-
ban azt indítványozták, hogy a választás nap-
ján az összes korcsmák be legyenek zárva.
Más államokban az arányos választást hozzák
be, a többség ezentúl nem fog feltétlenül
győzni, hanem csak több jelöltet hoz be, mint
a kisebbség, mely tehát nem lesz teljesen ki-
zárva a képviseltetésből, hanem megfelelő
arányban neki is jut mandátum. Egyszóval a
választásnál nem lesz győző és legyőzött!
Az angol miniszterelnök ezekkel a szavakkal
jelentette be a választójog és eljárás reform-
ját: «Törekvésünk oda irányúit, hogy a vá-
lasztás a közvéleménynek minél hűebb képét
adja.»

Eszembe jut a régi anekdota, hogyan talál-
ták fel a patagóniaiak a malaczpecsenyét. Egy-
szer kigyulladt egy kunyhó és az odaégett
holmi közt, az ólban egy ropogós malaczt
találtak. Felségesen ízlett! A szegény patagó-

niai embereknek új malaczpecsenyére vásott a foguk. Egytigytiségükben azt hitték, hogy mindig egy házat kell felgyújtaniuk, hogy malaczpecsenyéhez juthassanak. Míg aztán egy bölcs ember ezt feleslegesnek nyilvánította és a nyárs használatára tanította őket.

Mi szinte épp úgy vagyunk, mint a patagóniaiak. Azt hisszük, hogy a képviselőház megválasztása csak úgy lehetséges, ha az országot lángba borítjuk, összeverekszünk és egymás bőrére kifordítjuk; holott azt sokkal egyszerűbben véghez lehet vinni.

Eljő majd egykoron az idő, a midőn a választási költséget olyan elavult dolognak fogják tekinteni, mint a személyszállító postakocsit. És a jövő generáció a választási vesztegetésekről és a voksok vásárlásáról bizonyára csak a meséskönyvekből fog tudomást szerezni.

POLITIKAI ÉRETTSÉG.

I.

Annak a gazember háziszolgának, Félixnek a magaviselete igazán boszantott! Akárhányszor beléptem a párisi szálló csarnokába, a hol egész délután lézengett, még csak a fejével sem bicezentett felém. Pedig a fogadó szolgáló személyzete különben nagyon jó modorúnak látszott és engem, a ki hónapok óta a legszebb szobák egyikében laktam, különös kegyével tüntetett ki.

— No hallod, — mondtam egyik ismerősömnek, a ki minden francia közkérdésben orákulum volt előttem, — a francia udvariasságot is elvitte már az ördög! — És előadtam panaszomat Félix tüntető magatartása miatt.

— Először is jegyezd meg magadnak, — világosított fel tapasztalt honfitársam, — hogy ez nem Félix, hanem Monsieur Félix; különben pedig választópolgár és a szervezett házi-

szolgák szindikátusának befolyásos tagja. Barátunk különben be van jegyezve a grand livr'ben, mint a francia állam hitelezője legalább háromezer franknyi járadékkötvény erejéig. Az igaz, hogy ezt a kis tőkét főleg czipőtisztogatással szerezte. De Félix polgártárs azt tartja, hogy ő úgy kereskedik a czipőtisztogatással, mint a bankár a kötvényekkel és a sorsjegyekkel; ez az ő portékája és nagyon félek, hogy te jobban rászorultál az ő munkájára, mint ő a te néhány sousdra, melylyel neki kedveskedel. De barátunk semmi esetre sem tekinti mesterségét annyira lealacsonyító-nak, hogy te jogosítva érezhetnéd magad arra, hogy a közbecsülésre, valamint a közjogilag biztosított testvériségre és egyenlőségre való igényeit kétségbe vonjad. Próbálj a kedves Félix-szel valamivel jobban bánni, mert őt a kerület képviselője is elkényezteti és parolázik vele: akkor rögtön megnyílik előtted szeretetreméltóságának és kifogyhatatlan szolgálatkészségének gazdag tárháza. Barátom, ha belépsz az előcsarnokba, Franciaország szervezett háziszolgái közül egyetlenegy sem fogja neked elengedni, hogy egy többé-kevésbé kedves fejmozdulattal üdvözöld, de ezt ő tízszeres udvariassággal fogja viszonzni. Ne fe-

lejtsd el, hogy te a szabadság hazájában vagy, a hol már száz év előtt lerombolták a Bastillet. És Félix őse bizonyára dárdán hordozta körül Lamballe berezegné véres fejét, vagy ordított, a mikor XVI. Lajost a vérpadra vitték, avagy egyéb forradalmi gonoszságot követett el. Parisban még a pinczéteken és az urasági inasokon is észre lehet venni, hogy ezek regiejdek unokái. Itt nem szabad az emberekkel feudálisán bánni!

— Barátom — válaszoltam én, — te jól tudod, hogy ha egy pesti fogadóban belépéskor a háziszolgát üdvözléném, lehetetlen alak lennék. A cselédség maga legjobban lázadna fel ellenem s egyenesen kiröhögne. *Aqux et igni interdictus* essem, se vizet nem kapnék, se csengetésemre nem hederítenének. Mindenféle aljas gyanúval illetnének, melyek közül a legenyhébb az, hogy udvariassággal fizetek borralaló helyett. Tudd meg barátom, hogy az általános testvériségnek egy kiábrándult demokrata-mártírja áll előtted, a ki még az öklömnyi pikkolót is önözte. De fájdalom, a pesti pikkoló nem áll az emberi jogok deklaráczi ójának elvi alapján. Ő maga akarja, hogy letegezzék, sőt azt sem bánja, hogy egy kicsit meglegyintik; mert az ilyen bizalmasko-

dás gazdag borravalók kútforrása. Vajjon azért van-e ez, mert a pesti pikkolónak őse nem rombolta le a Bastille-t és nem öltögette nyelvét Mária Antoinettere: azt én nem tudom; de egész tárgyilagosan megállapíthatom, hogy Pesten úrnak kell lenned, vagy legalább adnod kell az urat; mert máskülönben befellegzett. És ha az előszobában udvariaskodol, sohasem fogsz a szalonig eljutni.

Ez a beszélgetés a hetvenes évek elején történt, a mikor mint egyetemi bölcsességgel telített idealista Parisba vetődtem. Azóta nagyot fordult a magyar világ. Pláne a mikor már az is megtörtént, hogy a szervezett pinceszérség egy valóságos szolgabíró, a földi hatalomnak ezt a nagytekintélyű képviselőjét is bojkottált és elégtételadásra szólított fel, a mit én a magyar történet legnevezetesebb eseményének tartok, Dózsa pórlázadása óta. Csakhogy ezúttal Dózsaék gyöztek és a helyi közigazgatás feje kénytelen volt elégtételt adni.

És ilyen incidensek napirenden vannak. Felbomlik a fegyelem! Nincs többé tekintély! Határozottan az anarkia felé evezünk. A gazdának nincs többé becsülete alkalmazottjai és cselédei előtt, a mennyiben ezt az ominózus

szót még egyáltalán szabad használni! így hangzanak fel a panaszok mindenünnen. De emlékezzünk csak vissza: szakasztott ilyen kifakadásokat lehetett hallani az arisztokrácia részéről, midőn régen a polgárság megfosztotta előjogaitól; midőn az egyenlőséget a törvény előtt, a hivatalképességet illetőleg és az adózás terén is kieroszakolta. A harmadik rend detronizálta a régi kiváltságosokat; a negyedik rend most a polgári szabadság első századának vége felé részt kíván a vívmányokból. Ha egy hatalma miatt aggályoskodó osztály csak egyszer, egyetlenegyszer képes volna a dolgot tisztán látni! De mindenünnen hangzanak az eszeveszett, ijesztő vészkiáltások: A társadalom veszélyben van! Az állam alapjai meginognak! Jön a nagy felfordulás! A nemzet a tönk szélére jut! Valahányszor csak ilyen sikoltozások hallatszottak, mindig új korszak nyílt meg és új ideák vették át az uralmat. Az idő, a midőn új eszméket hoz világra, a szülő anya minden gyötrelmes fájdalmát érzi. A természet e nagy proceszszusa nem mehet végbe kínos nyögés és szívetépő jajgatás nélkül. És a meddig a világ áll, ettől nem fogunk megszabadulni, bármennyire bántják is ezek a hangok kényes fülünket.

Tárgyilagosnak lenni: könnyű ezt mondani! Ha valaki pofon üt bennünket, mondjuk-e higgadt elismeréssel: Milyen erélyes egy férfiú?! A mi földecsénk, a mi házikónk, kis hivatalunk, kicsiny panamácskánk, melyet anynyi verejtékkel kijártunk és melynek gyümölcseivel édes kis babáinkat tápláljuk, neveljük és cziczomázzuk, a melyből nyárilakot tartunk: ez tulajdonképp az édes haza, ez a szent nemzeti érdek, az ara et focus, melyet körömszakadtáig védünk és melyért küzdünk. És ezt prédára dobjuk az ellenséges hatalomnak, idegen barbároknak, a kik az emberiség boldogító jelszavával önmagukat kívánják boldogítani?

Oh, te szegény egocentrikus, elvakult tévelygő! Hát te, mert azt állítod, hogy a föld áll és a nap mozog körülötted, azt hiszed, hogy ez a legcsekélyebb befolyással is van a csillagok járására? Ha te magadat központnak képzeled, mely körül az egész eszmevilág, az áramlatok és a politika forognak, nem fog-e minden perczben keserű csalódás és beláthatatlan veszély érni? Miért jár tulajdonképpen a politika rendszerint annyi bajjal és keserűséggel? Mert nem látunk tisztán és főleg, mert csupán saját passzióinkkal, reményeinkkel

és vágyainkkal számítunk. Természetesen, minden kalkulácziónk meghiúsul. A mikor napot várunk, akkor sötét éj szakad ránk, — a mikor lelkendezve gátot emelünk az árvíz ellen, akkor a szárazság elperzseli vetéseinket. A mások lelki világa, észjárása és gondolatmenete nekünk az ellenség, mely ellen törünk, de a melyet nem akarunk, nem is próbálunk megismerni. Ez a tárgyilagos vizsgálat pedig minden politikának és minden szociológiának az alapja. A hipopotamus lelkivilágáról több az ismeretünk, mint a külvárosi emberek aspirációiról. A magyar mágnás vagy tőkés gondolatban, felfogásban sokkal közelebb áll az angol lordhoz, illetőleg pénzemberhez, mint a magyar paraszthoz és munkáshoz. Az ember, úgy látszik, mint osztálylény születik és nevelkedik. A mi ezen a kereten kívül esik, az neki felfedezetlen világrész és idegen vidék, melybe nem szeret betekinteni, melynek ismeretét a társadalmi és osztályelőítélet elzárja előle. A legerősebb meggyőződés minden emberi nézet és felfogás között az, hogy felebarátunk nyomora valami megmásíthatatlan és hogy ez a világrendhez tartozik, mint a nap és az éj váltakozása. Hallottam például, hogy különben nagyon jóakaró, filantropikus hajlammal

bíró bankigazgató, kinek létfenntartási minimuma százhuszezer korona, a midőn egyik tisztviselője szorongatott anyagi helyzetéről beszéltek, csodálkozva kiáltotta: «Nem értem, hogyan kerülhetett ez az ember bajba; pedig kitűnő állása van, jövedelme majdnem négyezer koronára rúg. Ebből Budapesten még egy hattagú családot is fenn lehet tartani.»

És a polgári osztály még azt meri mondani, hogy az arisztokrácia izolálja magát és nem ismer, nem akar más kasztbeli embert megismerni!

Igenis, arról a nagy társadalmi földindulásról, mely hegyek csúcsait dönti le, mely az óceánnak romboló áradását idézi elő, mi csak elvéve vettünk tudomást, a mennyiben az asztalka, melyen a fekete kávénk állott, szintén mozogni kezdett. Felsikoltunk, de hamar lecsendesedünk, mert az asztalka ismét helyrebillent és csak a kávéból ömlött ki egy kevés. Rendben van minden és megkönnyebbülve lélegzünk fel.

De nincs ám rendben! Az igaz, hogy a munkásmozgalom nagy tettei nem csatamezőkön mentek végbe, hanem dohos gyári helyiségekben, kis korcsmákban és a tudósok szobájában; úgyszólván a világtörténelem mellék-

utczáin és sikátorain. Ott tanuljuk, ott figyeljük meg az erőket, melyek a társadalom ábrázatát megváltoztatják. Milyen csúnya dolog, ha a tudatlanság és tévedés lidérczfénye által félrevezettetve pusztulást és rombolást látunk ott, a hol nyüzsgő élet fakadása tépi szét a burkot. Milyen végzetes tévedés, ha egy új korszak hajnalpirkadását egy tűzvész fényének ismerjük félre, mely a legszentebb javainkat pusztítja és melyet hiábavaló oltással próbálunk elnyomni!

II.

A polgári osztály a sztrájkot egészen a mai napig olyan szemmel nézte, a mint azt Copée «A kovácsok sztrájkja» című híres eposzában bemutatta. Nagyban szerepelt ott a munkás zsírján meghízott népbolondító, a ki önérdékből a szegény embereket sztrájkra csábította.

«Láttam őket a korcsmában kerek asztalok körül iddogálni és politizálni — mondja a sztrájkolásra kényszerített kovács. — Azt hittem, álmodom! Ti dőzsöltök és mások éheznek! Átok azokra, a kik ebből a borból isznak és imígy szenvedéseinket meghosszabbítják!»

E költői szavalmányban kifejezett felfogás, fájdalom, a törvényhozó testületekre is átragadt és ennek folytán a fonák rendszabályoknak egész sorozata lépett életbe. Az igaz, hogy a mozgalom a tőkevilágot nagyon meglepte és végtelen zavarba ejtette. A föld mozogni kezdett lábuk alatt! Eddig a megszámlálhatlan «kezek» lomha tömegével állottak szemben. Az ezekre való tekintet egészen számításon kívül esett. Az erdő egyszerre megmozdult és fenyegetően szállott szembe velük. Az ipari termelés folytatása veszélyeztetve van! A nemzet gazdasági élete barbár tömegek önkényétől és örült hóbortjaitól kerül függésbe! A külföldi verseny legyűr bennünket és kiszorítja a hazai ipart! így hangzottak a gyárosok jajveszékelései.

A tudomány segítségére sietett a megijedt iparmágnásoknak. Mintha hallanók a poczacos, jóllakott, szorongatott nagyiparosok bankettjén sampányertől felhevült tanár úrnak fejtegetéseit, melyek az illusztris gyülekezetben felkeltették a hazai termelés vezetőinek óriási lelkesedését! Pedig, ha a tanár úr előadása bármilyen egyoldalúnak és rövidlátónak látszik is ma, akkortájt mindenestre nagyon jóhiszemű volt. A tanár úr a kétszer-kettőnél

is világosabban bebizonyította, hogy a munkásoknak béremelésre való törekvése sikertelen kell hogy maradjon. Nagyobb bér folytán — így tanították akkor, de részben még ma is — nagyobb munkakínálat támad. A munkások szaporított versenye azután a pillanatnyilag emelt bért még jobban visszasülyesztí.

Nincs tehát menekülés, nincs segítség! A közgazdaság legutolsó szava ez volt: A termelési proceszus megköveteli, hogy a nagy tömegek csak éppen a létminimumot kapják. A tőke és vállalkozás részesedése megemésztí az alaptőkének többi részét. Ha a munkások lázongnak és a vállalkozó részét meg akarják rövidíteni, akkor a vállalkozó elkedvetlenedik, felhagy üzletével, kivándorol és a munkások éhen vesznek. Minden jóakarójuk tehát csak azt tanácsolhatja nekik, hogy maradjanak békében és ne öljék meg a tyúkot, mely az arany tojásokat költi.

Ez volt a közgazdaság vigasztaló, felvilágosító szava. Ezért nevezte Carlyle is mai science-nek a nyomorult tudományt. Ha tényleg feltételezné a termelés, hogy százezrek sohasem tudnak kiemelkedni a legsötétebb nyomor mélységéből; — ha az emberi intelligenciának ez volna végszava és a produk-

tívítás körül való részese­dést nem tudnók igazságosabban berendezni; akkor igazán jobb, ha gépeinket összetörjük; a haladás magasztalt remekeit és csodás találmányait szétszedjük és eladjuk ócska vasnak; a villamos ív­lámpákat eloltjuk és homályban töprengünk az ipari haladás nyomora fölött.

De be kell ismernünk, hogy tőkés­ek közt egyrészt és munkások közt másrészt nem volt nehéz a választás. Az egyik párton cél­tu­da­tos, nagy­eszű orga­nizáto­rok voltak, kik szem­melláthatólag emelték a nemzet gazdagságát és messze földre kivitték szorgalmának ter­mékeit. A másik oldalon pedig egy lero­ngyolódott, vad tudatlanságba merült zava­rgó tömeg állott, mely ordítva panaszolta fel nyomorát, de ügyefogyottságában azt sem tudta megmondani, hogy tulajdonképpen mit akar és milyen módon kellene rajta segíteni. Tehetetlen dühükben aztán felgyújtották a gyártelepeket és összetörték a gépeket. Még a leglág­yabb szívű emberbarátnak is azt kel­lett erre mondani, hogy ezekkel a zendülők­kel szigorúan kell elbánni és fegyházba kell őket küldeni. És ez mégis történt. Igenis, széttörték a gépeket! De még a fegyházban is megmaradtak ama csalfa hitük mellett, hogy

mélységes sanyargatásuknak és szenvedésüknek a gépek a főokai.

Úgy a hogy a világ ebben a zavaros agyban lerajzolódott, a gép, ez az ördögös masina indította nyakukra ezt a keserű nyomort. Azelőtt a munkás még úgy a hogy fenntarhatta magát. Élt valami kis házikóban, dolgozott a szerszámjaival, vagy élt a gazdája házában és nála hasznosította hosszú inaskodása alatt elsajátított ügyességét. Azután nem is maradt mindvégig a mesternél és a legénysorban az önállósítás majdnem biztos reménye kecsegtette. Ennek a patriarkális életrendnek egyszerre csak vége lett! A mesterség eltanulása teljesen feleslegessé vált a takácsra, a fonóra és a többi iparágakra nézve. A munkás csak kiszolgálója lett az emberi ügyességet felülmúló gépnek, és ezt a gyermekek és asszonyok sokkal könnyebben elsajátították és jobban is végezték, mint a férfiak. Az apákat saját kisedeik szorították ki állásaikból. Hogy pedig az embert annyira felkapná a szerencse, hogy az ilyen, százezreket érő gépekkel dolgozó gyárnak egyszer birtokába juthasson: erre az esetre az átlagos munkás csak úgy gondolhatott, mint egy főnyereményre. És

most már nem csodáljuk, hogy a kétségbeesett, Istentől, embertől, kormánytól és tudománytól elhagyatott tömeg, beszámíthatatlan örültségében, zendülésen törte a fejét és tűzzel-vassal elpusztította a gyártelepeket.

De jó Isten, honnan jöjjön a segítség?! Az emberiség talán még soha nem állott nagyobb probléma előtt. A Melbourne-kabinet tagjainak levelezése 1830 körül visszatükrözteti a helyzet nyomorúságát Angliában, a hol a gyáriparból eredő nyomorúság legkorábban fejlődött* ki. Ezekre a rendkívüli nehézségekre a brit alkotmányban nem találtak kádenciát.

Vérengzés, lázongás, munkászavargás, tömeges elítéltetések, gyárak becsukása, az inség növekedése: ezek a jelenségek felverték végre a közvéleményt. De a gyáraknak munkaszünete és minden nyugtalan főnek bebörtönözése: — mindez mégis csak nagyon kétes orvosságnak mutatkozott!

A munkások kezdtek szövetkezni és bizonyos feltételeket szabtak, nem a bért illetőleg, hanem többnyire az inasok számának korlátozása tekintetében. De rögtön elbocsátották őket és mások állottak be helyettük. Egy évtizeddel ezután nem is volt egy munkásnak sem kedve arra, hogy valamely szakegyesület

tagja legyen; mely azzal kecsegtette őket, hogy helyzetükön javít, de e helyett végromlásba vitte őket.

Én nem ismerek lélekemelőbb, érdekfeszítőbb olvasmányt, mint Sidney Webb előadását azokról a sikertelen kísérletekről és hiábavaló küzdelmekről, melyeken a munkások keresztül mentek, mielőtt egy céltudatos és hatékony nemzeti szervezetet létrehozni tudtak. Mert nehéz dolog ám például három szakmában dolgozó száz munkást is egy kalap alá hozni! És pláne tízezer vagy mint Angliában: kétmillió munkást! Mert azoknak némelykor nagyon ellentétes érdekeik vannak. Továbbá a helyi szakszervezetnek egészen más felfogása van, mint a központi vezetésnek. A központnak áttekintése van az egész szakma fölött. A helyi vezetés pedig a sérelmet közvetlenül érzi, a munkáltatóval személyesen össze van veszve, felhevült indulata érzéketlenné teszi a sztrájk folytán hozandó áldozatok és más végzetes következmények iránt.

Természetesen mi burzsoák nem vagyunk hajlandók az ügyességet és a kormányzati tehetséget, mely ezt a szervezkedést létrehozta, nagyon méltányolni. Minduntalan érez-

zük ennek a szolidaritásnak kellemetlen és kényelmetlen hatásait.

Harmincz év keserű tapasztalata kellett ahhoz, hogy az angol gyárosok végre ráfanyalodjanak arra, hogy munkásaikkal mint hatalom a hatalommal tárgyaljanak. A legtartóssabb és legelkeseredettebb sztrájkok egyike az által keletkezett, hogy egy különben jó-akaró gyáros, a ki azonban az idők jeleit nem értette és az új kor szokásaihoz nem tudott hozzásimulni, hetykén odaszólt a tanácskozó teremben szerényen meghúzódó munkásoknak: «Nos, ficzkók, bökjétek már ki, mit akartok tulajdonképp!» Erre a munkások megsértődve visszavonultak és további tárgyalásokba nem bocsátkoztak.

Ez a szakszervezet ellen való antipátia ma már teljesen kiveszett Angliában. A szakszervezetek és munkáltatók közt — mondja az ezen ügyek megvizsgálására kiküldött királyi bizottság jelentése — olyan viszony áll fenn, mint Európa nagyhatalmai közt. Hatalmas fegyverkezéseik békülékennyé teszi őket; mert ennek az óriási hatalomnak harczbavitele a legsúlyosabb felelősséggel jár.

Nehezen tudjuk megszokni, hogy a csizmadiák (National Union of Boot and Shol

operatives), vagy a bányamunkások (Miners federation of Great Britain) szervezetéről kellő tisztelettel emlékezzünk meg; de az angol főminiszter nagy becsben tartja e hatalmas, több százezer munkástagot számláló testületet. Neki imponál ez az újfajta hatalom és szívesen elismeri, hogy óriási befolyásukat mindig a békés kiegyezés érdekében vetették latba.

Milyen kemény iskolán kellett a munkáságnak átmennie, a míg idáig jutott! Ez az eredmény lehetetlen lett volna, ha a munkások nagy önmegtagadásra, fegyelemre és előre látásra képesek nem lettek volna.

Tessék csak elképzelni, hogy mit tesz az, ha a munkások verejtékes filléreiket hetenkint befizetik egy pénztárba és azt, a mit éveken át összekuporgatnak, egészen más vidékekre, talán más országokba küldik a szorongatott küzdő elvtársaknak! Mi ezt, mint érdekeinkre nézve sérelmes fanatizmust gyűlölhethetjük; de kénytelenek vagyunk abban a lelkiemelő nagy megnyilatkozását tisztelni. Hiszen ez az a szolidaritás, a melyről a bölcsek, az idealisták mindig ábrándoztak és a melyet ezek a kérges tenyerű, nehéz testi munkában kifáradt emberek valósítanak meg. Hányszor emlegetik

burzsoá-körökben ezt az összetartást irigységgel vegyes bámulattal! Miért nem vagyunk mi, polgári sorban levő emberek képesek arra, hogy lemondjunk arról, hogy kartársunk megüresedett helyét hajhászszuk! Miért nem bírunk mi annyi együttérzéssel, hogy pajtásunk sérelmét magunkévá tegyük és azért együttesen elégtételt követeljünk?!

Valahányszor a lapokban olvasom, hogy a villamos kalauzok, vagy a szedők, avagy a gázgyármunkások éjfél után összegyülekeztek, mindig sajtószerűség fogja el lelkemet. Milyen fáradtságos, örült hajszába kerül nekünk polgároknak egy kis választógyűlést összehoznunk! Ha nincs ott miniszter, államtitkár, vagy nagyhírű szónoknak attrakciója, akkor minden buzgó korteskedés kárba vész a közönyt szemben. Honnan ered ez? Azt nem ismerhetem el, hogy a munkások abszolúte nemeiebbek és több áldozatkészséggel bírnak. Nem, de mi a jóllakott és szaturált hatalom vagyunk. A harmadik rend a beatus possidens! Mióta a főnemesség kiváltságait eltörölték, fiaink miniszterek lehetnek, íróink szidhatják a kormányt derűre-borúra, rendezhetünk gyűléseket és körmeneteket, a mennyi csak tetszik. De most, miután szabad, egészen felesleges is.

A fő, hogy azoknak legyen megengedve, a kiknek szükségük van rá, vagy szükségét érzik. Ez az igazi szabadság; ez az alkotmányosság! Ha a munkások nem tanúsítanak kiváló összetartást és fanatikus lelkesedést, akkor semmire sem fognak menni. A polgári rend politikai közérzete bizonyos fokig elernyed, mert manapság épp oly kevésbé van rá szükség, mint arra, hogy a városokat falakkal bekerítsék és hogy a 1 apályokat domináló magaslatocon fellegvárakat emeljünk.

De a nagy kérdés az, vajjon mennyiben károsítja a negyedik rend előnyomulása és elhatalmasodása a többi osztályt és vajjon nem jelenti-e ez az egész nemzet szellemi és anyagi nívójának a süllyedését? Sokan ezt vallják. De sokan aggódtak a miatt is, hogy a nemesi előjogok megnyirbálása káros következményekkel fog járni. Ez a pesszimiztikus felfogás tudvalevőleg nem vált be. Milyen érdekes téma volna erre nézve tudományos vitába bocsátkozni! A szociológiának legkomolyabb feladata, hogy ezt a problémát megvilágítsa és az aggályokat eloszlassa. Az egyetem és a törvényhozó testületek félszázadon át visszahangzottak attól a panasztól, hogy a munkabér emelkedése tönkresilányítja a termelést és

megingatja az egyes iparágak alapját! Peel Róbert apja, a ki Anglia egyik legnagyobb kartongyárosa volt, egy ízben, a midőn a kormány vonakodott a munkásegyesületeket megtiltani, így fakadt ki:

«Kijelentem a t. miniszter úrnak, hogy mi, a kik Anglia iparát képviseljük, a kik annak gazdagságát és hírnevét oly nagyra emeltük, kénytelenek leszünk gyárainkkal és gépeinkkel más országokba kivándorolni, a hol a kormány nagyobb oltalmat nyújt a jogos érdekeknek és jobban gondját viseli a nemzeti vagyon ősforrásainak.»

A terrorizált kormány nem tiltotta ugyan meg a munkásegyesületeket, de a bíróság úgy segített a dolgon, hogy a sztrájk bejelentését, arra az esetre, ha bizonyos követeléseket nem teljesítettek, zsarolásnak minősítette és a bűnösöket szigorúan elítélte.

A modern közgazdaság ellenben erre nézve azt mondja: Abban az iparágban, a mely a munkabér alacsonyságával versenyez, azé a győzelem, a ki a leglelketlenebb és a Jegembertelenebb. A felügyelőket és az előmunkásokat azok sorából választják, kik legjobban értenek hozzá, hogy a munkásokat megrövidítsék és bérükből valamit lecsípjenek. Ez az

eljárás a munkásság elzüllésére és az egész nép elkorcsosulására vezet. A mai korszakban a nemzeti erő gyarapodásának leghatalmasabb módja: a munkás anyagi jólétének emelése, a miből aztán csekély indifferens átmeneti idő leteltével a szellemi és az erkölcsi emelkedés *automatice* következik. A harmadik rend felszabadítása következtében beállott nemzeti lendület csak halvány árnyéka annak a felvirágzásnak, a mit a nemzeti élet a munkásosztály egyenjogosítása folytán remélhet. Azonban a következő ellenvetést halljuk: «Ez a hiszékeny, könnyen ámítható tömeg, mely rémsokaságával a műveltek és tanultak csekély számát elnyomja; — az általános szavazatjog korszakában ez a barbár siserahad kormányozza a nemzeti államot, — ennek a nagy mosdatlannak «the great unwasted» — a mint az angolok mondják, — a kezébe adjuk át a kormányrudat!»

Haj, a politikai érettség! Meg vagyok győződve, hogy a Politikának ezt az utolsó fejezetét egy modern Arisztotelész fogja megírni.

Az igaz, hogy a foltos munkászubbonnyba öltözött proletár keveset konyít a nagy problémákhoz, melyek az állam igazgatását érintik.

De nézzük a poczakos, aranylánczos, nagyhangú, üresfejű Messieurs Prudhomokat, a kik a tanácsteremben, a törvényhozó testületben üres szalmát csépelnek és méltóságos pofával abszurdításokat adnak elő!

Spencer művének egyik legérdekesebb fejezetében elősorolja azokat a gazdasági és politikai leltári hülyeségeket, a melyeket az érettsége miatt dicsőített középosztály minduntalan ismételtet és a melyek hamisságáról maga is könnyen meggyőződhetnék, ha egy kis önálló gondolkodásra képes volna.

Hát talán a proletárurolomról mondta-e Oxenstierna, hogy kevés bölcsességgel uralják a világot? A politikai érettséget ne keressük bizonyos ismeretekben és tanulmányokban. Mert ha magasra emeljük a mérczét, vajjon hány céhbeli politikus tudna eme követelményeknek megfelelni?

Politikai érettséget mindenütt találunk, a hol egy nagy közérzés hevíti a lelkeket és ott, a hol erkölcsi erő van arra, hogy az egyéni jólétet a közjónak, a mint egy bizonyos csoport, vagy osztály azt értelmezi, alárendeljük. A munkásosztálytól ezt a tulajdonságot igazán nem lehet elvitatni! Hiszen éppen ez a mi állandó panaszunk és jajveszékelésünk!

Ezért vitte fel az Úristen annyira a munkásosztály dolgát! Ez okból javult társadalmi helyzetük, emelkedett tekintélyük, sőt politikai befolyást is gyakorolnak. Csoda-e, hogy százezren tódulnak a népgyűlésre, a hol vérmes és túlzott ábrándokat festenek szegények elé, a kiket a rideg valóság hiszékenynyé és reményteljessé tesz. Ennek a tömegnek legfőbb vágya volt még nemrég, hogy a gazdagok négyes fogatait bambán bámulja és örült, a mikor a toporzékoló táltosok sarat hánytak az arczába.

Ebből a gyerekes állapotból már kinőttünk. Ez ugyan reánk nézve bizonyos mértékben kényelmetlen, a helyzetet feszültté teszi s a magasabb osztályok iránt való hagyományos tisztelet csökkenését jelenti.

De hazafiságból sem szabad sajnálnunk/hogy külső tekintélyünk csökkent, és hogy nehezebben kezelhető néppel állunk szemben; mert ez a lelki átalakulás, a mint elfogulatlanul be kell ismernünk, a magasabb fejlődésre vezet és a politikai érettségnek egyik tagadhatatlan tünete.

AZ ÉLHETETLENEK FAJKIVÁLÁSA.

A modernek legmodernebbike, Herbert Spencer, egy pontban mégis kevésbé modern. Az a gondolkozó, a ki forradalomszerűen fölforgatta egész szellemi világunkat, egyáltalán nem becsüli meg azt, a mi fölöttébb modern, ösztönszerű hajlandóságunkat, a mely vakon hisz az államban és az ő mindenhatóságában. Ezt a fölfogást mélységes haraggal üldözi, elmaradottnak tartja, daczára annak, hogy napról napra terjed, együtt jár a kultúra minden lépésével, tehát rendkívüli módon szélesbedik és tagadhatatlanul haladó irányú is. Ránk nézve az állam kényelmes segítség minden bajunkban.

Nagy eset, ha a piripócsi dr. Maleficus rossz kedvvel kelt föl a table d'hôte ebédjétől! Rögtön a nyilvánosság elé bocsájt valami mérges fölhívást, sürgeti a minisztert, tegyen lépéseket a vendéglői táplálkozás megjavítására az idegenforgalom érdekében, hogy ebből a szegény, szükséget szenvedő nép számára a

jólét új forrásai fakadjanak. S ím, a felszólalásnak volt visszhangja, a magas kormány nem vonakodik engedelmeskedni. Egy fél milliócskát, vagy épen egy milliót hamar beállítanak a költségvetésbe, félig mint szükségkölcson, félig mint hasznos befektetést. Az állam, a mely eddig rendőr, betegápoló, biztosítási ügynök, gyáralapító, vasúti kalauz volt, lesz ezentúl idegenvezető meg fogadós, s a turisták étlapját megjavítja, a mennyiben fölötte elmés álarcz alatt egy-egy koronával toldja meg a terítékek árát.

A példa kedvéért egy teljesen valószínűtlen esetet kerestünk ki, a melyről azonban tudjuk, hogy valóság. Senki azzal komolyabban nem törődik, hogy e gazdálkodásnak mi az eredménye, hogy e kiadás csupán a népjólét szempontjából gyümölcsöző-e vagy pénzügyileg? S ez így járja minden területen. Hol van határa az életfeltételek között az állam hatalmának?

XIV. Lajos hiú, üres, dicsekvő volt, a midőn kimondta azt: «L'état c'est moi!» Ugyan kinek is parancsolt ez a francia zsarnok? A testőrségének, főudvarmesterének, s még kancellárjának is! A kerületi kormányzó a királyi parancsot csak tizennégy nappal, vagy

három héttel később kaphatta meg. Csupán a távíró és a távbeszélő, a melyek a központosítást jobban előmozdítják, mint a mennyire az az alkotmányossal teljesen összefér, olyan mindenhatóságot adnak a parlamentáris miniszternek, a minőt a Napkirály az abszolutizmus tetőpontján sem érhetett el. S ámbár az önkényuralom alatt minden következmények nélkül megölhették az embert; a míg élt, jóformán zavartalanul élhetett. A régi idők nehézkes, rövidlátó, gondatlan abszolutizmusának alig volt a saját hatalmáról fogalma, míg a modern, argusszemű közigazgató bureaucratia mindenben részt akar venni, itt őrangyal, ott kukta, s kiöli az emberből az egyéni szabadság és tetterő utolsó maradványát is. Mutassatok Európában olyan remetét, a ki a kormánytól mindenképpen független, a ki nem kénytelen engedelmeskedni valamelyik parancsának vagy tilalmának, a kinek foglalkozását nem befolyásolhatja, s a ki nem várhat valaminő kedvezményt a kormánytól, vagy üldözésétől nem tarthat. A szegény embert meggyötrik, a gazdag pedig még sokkal inkább függ a kormánytól. A házalónak engedélyt kell szereznie, a gazdag szénbányatulajdonos pedig szállítási kedvezményt és megrendelést akar. Függés, alázatosság és rabszol-

gaság észlelhető mindenütt, sokkal nagyobb mértékben, mint az egyiptomi Fáraók idejében.

De a mi a legbántóbb és a legnagyobb mértékben lehangolóan hat, az a folytonos óbéga-tás még több államsegély, még több gyámko-dás után! Még mindig nagyon kevésé meg-rendszabályozottnak, begyakoroltnak és párt-fogóknak érezzük magunkat. Újabb rohamo-kat intézünk, hogy még több rendőri szabály-zattal és felsőbb hatósági bölcsesség-megnyi-latkozásokkal lássanak el bennünket! Ez a ri-mánkodás visszataszító! Folyton folyvást az új csodaszenthez, az államhoz fordulunk, s az a nápolyi lazzaroni, a ki a Madonnához könyö-rög, hogy őt egy soldóhoz segítse, isten a tanúnk, nem rosszabb. Sok dologban ez a ge-rincztelenség mindenesetre kényelmes. De az a kérdés: nem fizetünk-e érte túlságosan ma-gas árt pénzügyileg és erkölcsi szempontból? S a kormány úgy van-e megalkotva, képes-e, hivatott-e arra, hogy a maga dolgán kívül még az egész világot ő intézze el?

A hatóság működéséről Spencernek a lehető legrosszabb véleménye van. Ügyetlennek, ne-hézkesnek, rövidlátónak és fölöttébb drágának tartja; egy forintért alig végez annyi munkát, a mely egy krajczárt megérne, a mellett alig

alkalmas arra, hogy megjavíttassák, akár a parlament ellenőrzése, akár a lapok bírálata útján. A közigazgatás minden éleselműsége oda irányul, hogy a felügyeletet meghiúsítsa, s az eredményes működésnek legkisebb és legkevésbé czélszerű mértékét mutassa föl. Mind-ezen okok folytán, folytatja a nagy szociológus, az államnak azon feladatra kell szoríttatnia, a melyre tulajdonképpen teremtve van, s a melylyel szemben vetélytárs nélkül áll. Az állam örködjék a béke fölött; védelmezzon meg bennünket külső és belső ellenségek ellenében, figyelnie kell arra, hogy mindenki hasznát vehesse szabadságának, a nélkül, hogy a másét megsértse. Ez az állam feladata, egész mindensége. A mi egyebet a modernnek az állam vállára raknak, az humbug, bálványimádás, rosszabb mint a kannibáloké, a kik valószínűleg ki is józanodnának, ha a néma, halott bálvány annyi képtelenséget és bolondságot követne el, mint a modern bálvány, az állami mindenhatóság.

Rendkívüli hevességgel támad Spencer a szegénység állami gyámolítása ellen. A szegénység, mondja a «Social Statics»-ben, tulajdonképpen élhetetlenség. A ki élhetetlen, annak el kell merülnie, ez természeti törvény. S ha

az állam e törvényt meg akarja változtatni, akkor megzavarja annak érvényesülését, mely kiválasztja a tehetségeket; az életképtelenek nyernek támogatást a jobbak rovására és terhére, egyszóval megrontják a fajt, a nemzedéket elaljasítják. A szegények állami gyámolításának még egyéb rossz következményei is vannak, a melyeket Spencer a legfeketébb színekkel fest. A támogatás helyettesek és közvetítők útján (s ezt a jótékonyági hölgyek megjegyezhetnék maguknak!) elfojt a szegénység iránt minden rokonszenvet. A személyes segítség megnemesít, a közvetett gyámolítás erkölcsi kényszereszközök segítségével csak azt eredményezheti, hogy embertársaink szenvedései iránt eltompulunk, kedvetlenekké, közömböseké, végül brutálisakká válunk; sohase jutunk hozzá, hogy a szívünk sugallatára hallgatva, magunk tegyünk jót.

Spencer nem kegyetlen, szelleme sokkal nagyobb, semhogy jóságot és részvétet embertársai iránt ne érezne. Az emberi lét természeti folyamata tényleg úgy alakul, a mint ő leírja. De a mi fajunk élete nemcsak a természeti folyamat tárgyául szolgál, mint az erdő vadjáé. Azért az az analógia sem talál, hogy a létfenntartásra való képtelenség, tehát a sze-

génység egyértelmű lenne egyszerűen az élhétlenséggel, vagy alsóbbrendűséggel; a mi fölöttelenül áll az oroszlánra, a rókára, s egyéb természeti teremtményekre, az emberre csak nagyon lényeges módosításokkal alkalmazható. Az oroszlán és a róka, ha nem hajszoja föl zsákmányát lankadatlan erővel, élhétetlen, életképtelen, megsemmisítetik és ki is pusztul. Az ember is vadássza létfontartásának zsákmányát, de nem csupán élelmet keres, ez a működés nem foglalja le teljes erejét; annak a művészete, hogy zsákmányát megszerezze, életképessé teszi ugyan, de egymagában ez nem állapíthatja meg az ő értékét, nem adja meg a típusnak az ő különös, legmagasabbfokú emberi jellegét.

Vannak időszakok, a mikor az ember nem zsákmányt hajszol, hanem megalkotja az Iliászt, kitalálja a Copernicus-rendszert s olyan kultúrát teremt, a minővel más természeti lények nem bírnak. Időközben a természet harcza az emberek között tovább dül, az emberek úgy küzdenek egymással, akár a farkasok, marczagolják egymást, egymás húsába mártják karmaikat, s vért ontva marakodnak a zsákmányért. Az bizonyos, hogy az ember már ilyen. De az Iliász, a Copernicus-rendszer, az Isteni Ko-

média csöndesítő mozzanatok a természeti küzdelemben, a minő az oroszlán és a tigris életében szerepet nem játszik. Ám azért a küzdésre képtelenek, a zsákmánymegvetők nem méltatlanok az életre és nem rosszabb példányai annak a faj kiválásnak, a mely a tökély felé halad.

Volt ennek a fajnak egy példánya, a mely kevés tehetséggel és hajlandósággal rendelkezett arra, hogy élelmét megkeresse. Az kétségtelen, hogy ez az ember a zsákmány megkeresésének fölhajszolásában a legutolsók közé tartozott. A hágcsó legalsó fokán állott, nem is vágyódott rá, hogy följebb kapaszkodjon, szegény volt mindig, a mi kevéssel bírt, azt olyan dolgokra pazarolta, a mik az ő egyéni személyi céljaival csak nagyon laza összefüggésben állottak, nem dolgozott jutalomért és fizetésért, csak írt műveket, a melyek elmúlhatatlanok, s a melyek piaczi árát nem fizették meg. Annak a csöndes vágyódásának, a mit saját tűzhely, család, békés otthon iránt érzett, eleget nem tehetett soha; ehhez nagyon is keveset keresett; utódot maga helyett nem állított, személyével még a fajtája is kihalt. E férfiú — Herbert Spencer volt. Alacsonyabb értékű, a mint saját kategorizálása után nevezhető lett volna, bizonynyal nem volt.

A míg a társadalmi küzdelem és a rablás ősi mohóságával folyik a zsákmányvadászat, alul kell maradnia a gondolkozónak és a költőnek, de a durva tülekedésben az ő bukásuk a legnagyobb tisztesség és az emberiség legnagyobb haszna, a miért a szegény hős az ő egyéniségének halandó részét föláldozza.

Az élettani fajkiválást ekkép zavarják meg mindenféle spirituális, ethikai és történelmi mozzanatok, úgy hogy az emberi nemből mindenféle más nemnél nehezebben hozhatók létre a díszpéldányok. Szerencsére egyáltalán nincsen megállapítva, hogy a kiváló tulajdonságok minő mértékben vihetők át az utódokra. Az emberek azonban ezt általában megállapítottan tartják. Ennek a hitnek az alapján teremtették meg az uralkodóházakat és a nemesi családokat. Pedig a hősök és uralkodó egyéniségek utódainak notórius közepszerűsége csattanós czáfolatát képezi annak a hitnek, hogy a jó tulajdonságok föltétlenül öröklődnek és annak, hogy az által a faj folyton nemesbedik. S így az élre kerülnek az alacsonyabb értékű, elfajult, hanyatló utódok. Az új nemzedéket aztán elborítja mindenféle méltatlanság és bűn, a mit a nagy előd az ő

magasrangú, tehetetlen utódára ráhagyott. A természetes fajkiválást történelmi zavarok keresztezik és nehezítik meg.

A helyes kiválás lehetetlen, a vetélkedés tisztességtelen körülmények között folyik, egy szóval: az életben a startolás hamis. Az egyik, mint az angol mondja, a szájában aranykanállal születik, a másik abból a nyomorból és szenvedésből, a melyben született, ötven kilogramm túlsúlyt kénytelen magával czipelni. A míg főtanácsosok, majoreszkók, miniszterek, és vezérigazgatók fiaival kénytelenek versenyezni a proletárok és díjnokok fiai, a természetes fajkiválásban olyan eltérések az uralkodók, a melyekkel szemben az az eltérés, a mit a szegényeknek az állam által való támogatása képez, csak a legkisebb figyelemre tarthat számot. Abban a társadalmi pocsolyában, a melyben harczolunk, gyakran ép a legjobb tulajdonságaink azok, a melyek által a csatát elveszítjük. Ebben a küzdelemben elbukni, — ez csak aránylagosan alacsonyabb értékűség, de nem absolute méltatlanság az életre, nem olyan méltatlanság, hogy a bukásért ne adhatna vigaszt és kárpótlást az állam, az egyház, a társadalom. Ezt az oldalát a kérdésnek Spencer, a mikor a társadalmi küzdelmet ki-

zárólag természetes folyamatnak tüntette föl, figyelmen kívül hagyta.

És épen olyan figyelemre méltók azok a kifogások, a melyek azon fölfogásával állíthatók szembe, a miket az államnak egyéb, különösen pedig a közoktatás terén gyakorolt működése ellen támaszt.

Spencer az államot, mint a kultúra zászlóvivőjét, felbőszülésének egész erejével támadja. És pedig nem is valami fölöttes hatóságok egyes téves intézkedései vagy hatalmas személyiségeknek a szellemi áramlatokra befolyást gyakorló nagyképű vagy elfogult működése az, a mi haragját fölébresztette. Nem, sokkal alaposabban bánik el a dologgal. Megsemmisítené az egész rendszert. Az állami iskola, minden kultúrembernek a szemefénye, kényeztetett, legkedvesebb gyermeke — épen ez képezi tárgyát elkeseredett támadásának.

— Miért szabadít meg engem az állam csak attól a gondtól, a mit gyermekeim tanítása okoz? — kérdi gúnyosan ez a merev individualista. — Miért nem gondoskodik testi jólétükről is, lakásról, élelemről? Erre is rá kell kerülni a sornak nemsokára. A gyermekszerepet a természet háztartásában a legnagyobb erő. Miért nem viseltetünk ez iránt az elemi

ösztön iránt, a mi utódaink tanítását illeti, nagyobb bizalommal, mint a mit a hivatalos rendszabályok nyújtanak? Az állami oktatás egyenlő jelentőségű az állami vallással. A közoktatásügyi miniszter egy parányival sem különb, mint a főinkvizítor. Mindkettő a maga karámjába akarja terelni a báránycákat. Igen, ha az állam csupán az iskolaépületek létesítésével törődne. De tanterveket is csinál! S ne is kérdezzétek, hogy minőket! A pekingi legfelsőbb közoktatási tanács által elfogadott tankönyvekben vannak olvasmányok, a melyben e fajta pontok állanak:

«Oh! minő fölségesek a kormány cselekedetei! Oh, mennyire határtalanul tiszteljük a mandarinokat!»

— Ez az állami oktatás typusa. Az önfentartási ösztön kényszeríti rá, hogy megvédelmezze a rendszerét, a melyen létezése alapszik. Egyszóval: az állami oktatás a fönnálló rendszernek imadására, a javulás útjának, a haladásnak, a változásnak bíráló nélküli elkerülésére neveli az embert.

Az egyéniség e dogmatikusát egyáltalán nem érinti az a veszedelem, hogy az állami oktatás híjján sok szülő egyáltalán nem taníttatná gyermekeit, eltűné elzüllésüket. A keserű ta-

pasztalet majd megtanítaná a könnyelmű szülőket, azt gondolja. S azok a tapasztalások, a miket a műveltség lenézett értékéről szereznének, az iskoláztatásnak egészen másféle alapjául szolgálhatna, mint az a pénzbüntetés, a mit a miniszter kiró.

— Micsoda! kiált föl Spencer, az analphabetismus táplálja a bűnösségre való hajlamot? Az a mondás, hogy építsünk iskolákat, nehogy a börtönöket kellessen szaporítanunk, — a legesztelenebb mindazok között, a mit elvakult statisztikusok kitalálhattak. Az igaz, hogy a betörők, tolvajok, gyilkosok rendszerint nem tudnak se írni, se olvasni. De ezek ép olyan rendszerint szegények és szűkölködők is. S az bizonyos, hogy a szegénység és a bűnös hajlam között sokkal erősebb az összefüggés, mint a bűnösség és a műveletlenség között. A statisztikai hivatal nagytudományú igazgatója, Ördögadta tanár úr, a maga kis megfigyeléseit a fehér gallér viselésére is alapíthatta volna. A bűnösök általában véve nem szoktak tiszta inggallért viselni. Vajjon szabadna-e ebből azt következtetni, hogy a keményített-gallérviselés szokásának elterjedése jótékony befolyást gyakorolna a bűnösségi hajlam csökkentésére?

Bizonynyal nem. Pedig nem is volna nehéz fölállítani ezt az okoskodást:

«A fehér gallérviseelés a testi tisztaság hajlandóságára vall, a melylyel együtt jár a lelki tisztaság ösztöne is, a mely kerüli azt, hogy magát könnyedén bepiszkítsa zsebmetszés és egyéb erkölcstelenségek által.»

— Pedig a gallértalanság és az analphabetaság egyformán csekély okozati összefüggésben áll a bűnösségi hajlammal, ámbár külső kapocs tagadhatatlanul van is közöttük.

Az okoskodás végeredménye a következő:

— Az állam ne foglalkozzék az ifjúság oktatásával. Igazságtalan dolgot művel, mert korrumpál, lealjasít; veszélyezteti a szellem szabadságát, hatóságimádó, alsóbbrendű lényeket nevel, a kik a szellemi önállóságra és a bírálatra képesek nem lesznek.

De már erre a mi ellentmondó ösztönünk mégis csak megmozdul! Az igaz, hogy a szellemi szabadság terjesztését az állam nem űzi épen mint valami kedvencz szenvedélyét, de az állami oktatás annak valami komoly veszedelme nem is lehet. De tegyük ezt mégis föl. Hát az állam engedje meg, hogy kizárólag a rendőr nyomorúságos szerepére zsugorítsák össze? Az állam csupán a rend fölött

örkődjék és bírói munkát végezzen, de aztán maradjon meg ennél a kaptafánál? Az olyan hatalmas szervezet, a minővé kifejlődött, egyéb munkára nem volna alkalmas? És miért ne vennők tulajdonképen ezt azt óriási intézményt igénybe mindannyiszor, a hányszor célunkat egyénileg kellőleg elérni nem bírjuk? Csak azért, hogy a békét föntartsa, nem volt érdemes az emberiségnek azokat a sok vérontással, harcokkal teljes lépéseket megtennie, a melyek az emberi törzseket elvezették a nemzetté, állammá összeolvadás nehéz útjain.

Kétségtelen, hogy az állami föladatak teljesítésének nagy az ára. A kormány működésének minden intézménye belekerül az egyéni szabadság egy részébe, megköveteli az önállóságtól a maga adóját. A terhek és korlátozások napról napra nagyobbak. Nem tehetünk az úton egy lépést sem a nélkül, hogy a közlekedés rendje vagy rendőri szabályzat hol jobbra, hol balra el ne tereljen bennünket. Rabszolgái vagyunk a kultúrának, a mint hogy rabszolgái vagyunk a hálóingnek és a fogkefének s annak, hogy a gyalogúton narancshéjat eldobálnunk nem szabad, a mihez pedig minden magyarnak az aranybullában biztosított elvitathatatlan joga volna.

De képzeljük el, hogy az állam működését tényleg azon feladatok teljesítésére korlátozzuk, a melyeket Herbert Spencer követel, t. j. hogy a polgárokat a belső és külső ellenség ellen megvédelmezze. Ennek a védelemnek természetesen erősnek és hathatósnak kell lennie. Nos, a fiatal nemzedéket a hunok is megtanították a gerelyvetésre és a lándzsadöfés tudományára. Ez volt Attila udvarának közoktatási rendszere, s a modern állam sem tesz egyebet, mint hogy a képesség elemeit, az önvédelmet és a versenyképességet az emberi tehetségek egy másik körében kifejleszti. A ki a szülőktől azért veszi el gyermekeiket, hogy őket mint újonczokat begyakorolja, az elkövetheti rajtuk azt az erőszakosságot is, hogy őket megtanítja nyilazni. A kultúrának ez az erőszakos iránya korunk kiirthatatlan vonását képezi. A kulturális kötelességek feladatának hálózata folyton sűrűbbé válik, egymáshoz való viszonyunk mindig bensőbbé és finomabbá fejlődik, egyre fokozódik az összetartás szükségének érzete, a kortársainkkal való szolidaritás, a mit semmiféle önző egyéni hajlam megsemmisíteni nem képes. Innen ered a közrend féltékeny őrzése, a melyet kénytelének leszünk kiterjeszteni az általános műveltségre, az álta-

lános közegészségre, s nemsokára talán még az általános jólétre is.

Miután pedig beláttuk vala, hogy a te betegséged engem is beteggé tesz, a te szegénységed rám veszélyessé válhatik, a te durvaságod engem gyötör, természetes, hogy kutunk oly szerv után, a mely a társadalmi szolidaritásnak összekuszált fonalai között valaminő, habár csak ideiglenes, esetlen, vagy gépies rendszert teremt. A modern állami mindenhatóságának, a «minden lében való» kormányzásnak, a mely ellen az egyéni szabadságérzet akárminő hevesen, de hasztalan ágaskodik, — ez a legmélyebb forrása. S ez az állapot napról napra rosszabbodik, mert a kultúra fejlődésével együtt jár a kultúra rabszolgaságának a növekedése is.

De mégsem olyan közömbös, mint azt retorikai túlzással Spencer feltünteti, hogy jelenleg mint a kényszerszabályozásnak szerve, egy szuverén, általános választásokból kikerült parlament szerepel, nem pedig az Isten kegyelméből való abszolutisztikus királyság.

A népfőnség szervéről, a parlamentekről egyáltalán nagyon rossz véleménnyel van Spencer. Megtámadja tekintélyüket, s valami örökölt elmaradottságot lát abban, hogy a népek

ez ingatag, tájékozatlan, föl nem világosított testületnek föltétlenül meghódolnak. Egy fiatal siheder, a ki egy szép négyes fogattal vagy egy farka vadászkutyával valamelyik kerületben nevezetessé tette magát, meghódítja a tisztelt polgártársak bizalmát s azzal együtt a mandátumot ahhoz, hogy a legfontosabb és legbonyolultabb ügyek felől nyilvánosan ítéletet mondjon és törvényeket alkosson.

Lehet-e gondolni ennél képtelenebbet? Az Isten kegyelméből való elv nem-e józan dolog ehhez a hajmeresztő esztelenséghez képest? Az emberevő bálványimádása magasabb polczon áll, mint a parlamentarizmus modern bálványimádása. Sajnos, ez a bálvány még csak nem is néma, hanem szörnyű képtelenségeket fecseg, de a nélkül, hogy a rajongók vakbuzgó hitét a parlament iránt, hogy ez mindent tud, minden bajt meggyógyít, mindent rendbe hoz, — a legkisebb mértékben képes volna megrendíteni.

A parlamentarizmusnak ez a haragos bírálata azonban nem érinti a dolog lényegét. A parlament nem a bölcsesség temploma; ez sem nem hivatása, sem nem feladata, mert csupán a közvélemény szerve, a választó polgárok képviselője. A képviselő a küldők hú

tükre. A hol a tömeg műveletlen, önző, megvesztegethető, ezen hajlamainak és tulajdonságainak megfelelő képviselőt szerez magának. S a tömegekkel szemben, Európában bárhol is, nehéz feladatuk van a mérsékletre, a józan belátásra intő férfiaknak, szemben az izgatók demagóg szédelgéseivel.

A nagy nemzeti tanácsokba még a nagy igazságok is csak akkor jutnak be, hogy ha már átalakultak a mindennapi élet útszéli bölcseségévé. Ezt a történelem száz példájával is bebizonyíthatjuk. Katholikus államokban hajdanában alapvető köztudat volt, hogy a protestánsok gyanús, megbízhatatlan állampolgárok. Ez elv talajából véres háborúk fakadtak, hatalmas szövetségeket kötöttek és annak megfelelően kormányoztak is. Ez elv logikai tarthatatlanságát nem nehéz kimutatni, dacára annak, hogy századokon át irányadó volt királyok, miniszterek és parlamentek számára. Czáfolatát meghozta a mindennapi tapasztalat, de ez a czáfolat olyan kevés benyomást tett, hatásában annyira észrevehetetlen lassúsággal haladt, hogy eltartott néhány évszázadig, a míg ama politikai hülyeséget végre is el tudta nyomni. Katholikusok és protestánsok között ez a politikai súrlódás végkép megszűnt, de

ugyanazon az alapon tart tovább az egyenetlenkedés az egyes nemzetek, az egyes fajok, végre egyes osztályok, a vállalkozók és a munkások között.

A népképviselőben visszatükröződik tehát az eleven szenvedély, a küzdő ellentét, de nem a később biztosan bekövetkező békekötés bölcsesége és összhangja, minthogy ez elemek a néptömegekben ez időszert csak nagyon szórványosan találhatók föl. Ebből a szempontból, mint a népszenvédélyek és népküzdelmek mikrokosmosa, a parlamentek a maguk képtelenségében egyáltalában nem képtelenségek, sőt, ha szabad magunkat így kifejeznünk, ép e képtelenségükben áll tulajdonképeni bölcsességük, létjogosultságuknak természetes alapja, az a milieu, a mely különös jelentőségüket megadja.

Mindazáltal az az egyoldalú heves bírálat, a melyben Herbert Spencer a parlamentet részesíti, erős viszhangot kelt. Az intellectuálisoknak, a hatalmasoknak, a happy few-nak ez a méltatlankodás teljesen szívük szerint szól. A népképviselő működésének kifogásolhatósága végre sem egyéb, mint a nép kifogásolásának jogosultsága, de ez mit sem változtat azon, hogy a törvényhozás

nagy föladataira egyformán alkalmatlanok mind a ketten.

— Hogyan! — mondják ezek, — a frázisgyártók, önzők, tudatlanok és demagógok e hordája alkosson törvényt a mi számunkra? Szabad-e nekik jogot formálni arra, hogy, a mint ők állítják, szabályozzák a kereskedelmet, fejlesztészik az ipart és fokozzák a közműveltséget?

A szolidaritás elve, a kölcsönös függés az inter-depence, mint Spencer állítja, gonosz következményeivel a legcsattanósabban jut kifejezésre. A mint önzésünk ugyanarra ösztökél bennünket, hogy a gazdagságot és műveltséget fokozottabb mérvben élvezzük, ha csupán magunk vagyunk gazdagok és műveltek, de a szolidaritás törvénye ennek rossz következményeit is feltünteti, ha a nyomorultak és tudatlanok társaságában csupán magunk élvezzük a gazdagság és műveltség örömeit. Ezen a ponton a mi hátrányunkra érvényesül a szolidaritás törvénye és saját testünkén érezhetjük, hogy végelemzésben mit tesz együvé tartozni a tömeggel, szolidaritásban állani a nyomorultakkal és a tudatlanokkal. E sötét tömegek kiválasztott kegyenczei azok, a kik számunkra törvényeket alkotnak, a kik fölöttünk uralkodnak és szabadságunkat

tetszésük szerint korlátozzák. S ha ennek a jelenségnek a legmélyebb alapját kikutatjuk, megállapíthatjuk, hogy a legnagyobb bölcsesség egyúttal a legnagyobb önzetlenség is. Mert örök igazság, a mit Herbert Spencer a társadalmi élet alaptörvényének hirdet:

«Senki sem tisztességes, ha nem mindenki tisztességes; senki sem szabad, ha a szabadságot nem élvezheti mindenki; senki sem boldog, ha a boldogságban mindenkinek része nem lehet.»

A BANKÁR ÉS A HALÁL.

A nagybeteg milliomos bágyadt mosolylyal hallgatta az orvos vizsgáló szavát:

— Reményelem — így fejezte be mondókáját a híres orvosprofesszor — hogy egy-két nap múlva meg fogom önnek engedhetni, hogy déltájt ki kocsikázzék . . .

— Igen, négylovas fekete hintón, a rákoskeresztúri temetőbe — mormogta keserűen a páciens.

A tanár meredt szemekkel nézett a betegre. E kétségbeesett megjegyzéssel szemben nem találta fel magát egyhamar. Eddig soha nem is sejtette, mily sötét gondolatok motoszkálnak a beteg fejében.

A páciens az indulat által mintegy felvillanyozva, fejét karjára támasztotta és erejét összeszedvén, így szólott:

— Kedves professzor! Én szívesen beletnyugodtam kegyes hazugságaiba. Nem lett volna semmi célja, hogy önnel feleljek és

megértessem, hogy ámitgatásai engem meg nem tévesztenek. Állapotom egészen világos előttem. Én elveszett ember vagyok, önt eddig nyugodtan hagytam hazudni. De mostan megszállott a félelem, hogy hazugságai önt is tévútra vezetik és ön az illúzió hatása alatt nem követ el mindent arra, hogy kétségbeejtő állapotomon segítsen. Mondja, miért nem alkalmazta nálam a transfuziót?

— A transfuziót? — kérdezte a gyógyművész bizonytalan hangon.

— A nagy transfuziót! Nem a Claude Bernard-félét állatvérrel. A Kiriloff-félét értem, friss embervér átömlesztését.

— Ezt tiltja a törvény.

— Hisz tudja, tanárkám, hogy nekem van egy kis befolyásom.

— Tudom, tudom — monda az orvos önmagával küzködve.

— Miért nem akarja alkalmazni? Az igaz, hogy egy ember belehal, hogy egy másik életét megmentse. Tán e miatt skrupulizál? Hisz ön a bűnben?

— Igen-igen, idegessé teszi az embert.

— De az illető önként vállalkozik. Én kárpótolom az áldozatot 200.000 koronával. E városban van legalább ezer ember, a ki száz

pengőért öl, gyilkol és a halálba megy. Én fejedelmileg fizetek. Keressen egy koldust, egy öngyilkosjelöltet, a ki amúgy is kész életét eldobni és tetejébe kap 200.000 koronát. Hagyja e pénzösszeget feleségének, gyermekeinek, a kiket ezáltal boldoggá tesz! Higyje el, tanár úr, ha lekiáltok az utcára, százával jelentkeznek az emberek, a kik kezet csókolnak, ha ezt a fényes ajánlatot meghallják.

A tanár nem figyelt erre az ötletre, melyre a beteg nyilván már régóta készült. A tudóst érdekelte a vakmerő kísérlet s nem félt, hogy pozíciójában e miatt baja esik. Könnyen ráállott, hogy ezt a ritica alkalmat megragadja az experimentumra. Most csak azon töprengett, hogyan lehetne javakorban levő férfi-anyaghoz minél kevesebb feltűnés nélkül hozzájutni,

— Holnap reggel kilencz órakor megcsináljuk — monda gondolataiból mintegy föleszmélve.

A beteg fakó arcza a reménytől kipirulva ragyogott, a midőn a professzor elbúcsúzott tőle.

*

Még aznap beállított a rendelőszobába a tanárségéd által gondosan kiszemelt férfiú.

Zömök, széllesvállú alak, a kinek hajdan piros-pozsgás arczát a díjnoksággal járó nélkülözés elsovastotta.

— Ön tudja, miről van szó — monda neki a tudós.

— Tudom — válaszolta a szegény ember. — 200.000 koronát kapok.

— Igen, igen.

— Rajtam műtétet fognak végezni. Véremet veszik és azt egy gazdag pácziens ereibe ömlesztik, minek következtében én meghalok.

— E-s-e-t-1-e-g.

— Nem bánom tanár úr.

— Van-e családja?

— Van két gyermekem.

— Ezekre akarja hagyni a pénzt?

— Igen, kérem.

— Helyes. Holnap félkilenczkor tessék jelentkezni.

Midőn a szegény Őszi — ez volt az áldozat neve — az utczára lépett, úgy érezte, hogy az egész világ megváltozott. Mintegy más emberré lett; mintha már nem is tartozott volna e világhoz. Valami keserű büszkeséget érzett. Mintha az egész emberiséget elrúgta volna magától.

— Nem kellek nektek — én pedig fütyü-

lök rátok. Engem ugyan nem fogtok többé kínozni!

Felemelt fővel lépdelt a gyalogút közepén. Előkelő ismerőseinek a szemébe nézett, de nem köszönt nekik. Szentelen volt, mint tanáraival szemben a kicsapott diák. Neki már nem kell protekció, ajánlás vagy támogatás. Jó isten, mennyit szenvedett a hiábavaló megalázkodás alatt! A paradicsomot most úgy képzelte, hogy a felebbvalókat leköpi, a hatalmasokat, a kikkel nyafogó hangon beszélt, inzultálja és sáros csizmáját az arcukhoz törli, így bolyongván az utczákon, méla borongással tekintett vissza a múltakra Egész élete úgy állott előtte, mintha egy kis mappán lett volna ábrázolva. Csupa fekete pontokat látott, melyek között alig volt egy nap piros színnel megjelölve. Még az esküvője napján is szaladgált kis kölcsönt kérni, hogy szíve választottjával az oltár elé léphessen. A mikor Böske, az aranyos, imádott Böske született, a ki majd Vándor tanár úrhoz fog férjhez menni, ha a berendezésre való költség meglesz — még a kis Böske keresztelőjét is megkeserítették, mert senki sem akarta a keresztapaságot elvállalni, miután az ismerősök jóakarátát apró kölcsönök által rég kimerítette. Óh, a szegény-

ség az igazi pokol! Mindent megméltelyez és beszennyez. Az ember szeme kiég a szégyentől és a gyaláztól: még a születés és a lakodalom is végtelén szenvedéseknek kútforrása. Csakis gazdag ember jöjjön a világra és házasodjék! önkéntelenül ökölbe szorította kezét. Sötét gondolatokba merülve nagyokat sóhajtozott, úgy hogy a mellette elsiető emberek ijedve fordultak vissza. Miután örökké azon tűnődött, miért van szegénységben és nyomorban, most egyszerre úgy rémlik előtte, mintha a halál világosságot derített volna a rejtelmes dologra. Talán becsületesebb volt a többinél? Mindig ezt hajtogatta nagykeserűen. Étkezés közben, családi körben a kést és villát nagymérgesen az asztalra csapkodta és kiabált, hogy a düh csaknem megfojtotta:

— Gazemberek! Gazemberek! Fegyházba valók!

Kiket értett ezalatt; a háziurat, a fűszerest, a házmestert, a szegény ember apró zsarnokait? Most mintha szétfoszlott volna a köd és kínzóit, valamint önmagát igazi világításban látta volna. Nem voltak ezek olyan rosszak; de ő sem volt olyan kiválóan jó vagy becsületes, a miként ezt folyton hajtogatta.

— Fiam — monda ébredő önismerete —

nem vagy te olyan szemén-szedett derék ember, a minőnek magadat képzeled, hiszen te neked nagyon gonosz szándékaid voltak! Csak pehed volt és nem akadt alkalom, hogy becsületedet áruba bocsássad. A te rongy becsületed nem kellett senkinek; nem akadt senki, a ki megvásárolja. Egész életeden át dicsekedtél, hogy te így, meg amúgy. Most vége a komédiának! Elég tisztességtelen gondolataid voltak. Talpnyaló voltál, egy kicsit rágalmaztál is, az igaz, csak éppen a legvégső esetben és csak a veszedelmes konkurrenst. Talán ez volt a baj. A ki csak esetről-esetre gazember, a ki nem meggyőződésből gonosz, azzal a tudattal, hogy ez a szintiszta erény és hogy ő a legderekbabb ember: az kontár, annak nem marad más hátra, mint hogy becsületes legyen és magát felakaszsa. Hát Nagy János és Kiss István és Fekete és Kovács? Milyen jó dolguk van, pedig Kovács határozottan nagy számár, mindig a legrosszabb tanuló volt az osztályban. Rejtelmes! Rejtelmes! Talán a társadalmi rend fonáksága okozta a vesztét, mert ez csak a gazembereknek kedvez. De még ez se igaz! Most, a mai napon, a midőn halálra készül, be kellett vallania, hogy ez nem igaz. Bizony, boldoguló társai sem voltak tisztességteleneb-

bek, mint jómaga; csak ügyesebbek és kitar-
többak voltak. Ezeket nem akadályozta az
átkozott társadalmi rend. De mégis úgy kellene
a világot berendezni, hogy mindenkinek jusson
egy kis jólét, egy kis öröm. Az erősek és a
képzettek aztán hadd legyenek milliomosok;
de a többiek, a sablonosok, az együgyűek, a
kik nem győzik furfanggal és erélylyel, ne
legyenek nyomorgatásra, koplalásra és öngyil-
kosságra kárhozthatva. Istenem — sopánkodék
a szegény haláljelölt — miért kell most éle-
temtől oly komiszul megválnom és lelkemet,
véretem pénzért eladnom. Imádott, aranyos
Böske — monda és könnyei elöntötték az
arcját — tied lesz a 100.000 korona, te bol-
dog lesz, férjhez fogsz menni a derék dr. Ván-
dorhoz, a kitűnő, modern filológushoz, a ki-
nek Simonyi fényes karriert jövendölt. És lesz
szép lakástok, melynek bérét előre ki fogjátok
fizetni, a kanapén fogtok ülni, egymás kezét
fogva szerelmesen csiripelni s talán majd meg-
emlékeztek a szegény papáról, a ki értetek halt
meg. És Olivia, te drága, szegény árvácskám,
te el fogsz menni Meránba s ha kigyógyult
tüdővel visszajössz, ki fogsz menni a temetőbe
virágszállal a kezedben, melylyel feldíszíted
síromat.

Tekintete véletlenül egy tükörablakra esett. Milyen dúlt, emberi formájából mennyire kivetkőzött arcot látott! Mintha már a halál sütötte volna rá a bélyegét; rémitőbbnek látzott, mint a csontváz. Nem, így nem szabad hazamennie! De viszont kergette a vágy és szerette volna szeretteinek odakiáltani: «Gyerekek! Van pénz! Gazdagok vagytok! De csitt, hogy mondhatna ilyen szörnyű dolgot. Erőt vett magán, hogy ne fecsegen.

De gyermekei mindjárt észrevették zavaros és izgatott viselkedését. Minden faggatásnak hősiesen ellentállt és visszafojtotta az ajkaira tóduló vallomást. A midőn aztán tekintetét végiglegette gyermekei fején, a kik a lámpa fényénél dolgoztak, egyszerre idegei felmondták a szolgálatot és kibökte:

— Gyerekek! Böske, Olivia! 200.000 koronát fogtok kapni! — És midőn azok unszolására felfedezte előttük az egész ügyet, lett nagy sírás-rívás.

— Papám — monda Böske magából kikelve — ha pénz kell, megyek az utczára és eladom testemet, lelkemet.

— Apám, édes, aranyos apuskám, ne halj meg, maradj nálam! — sipított Olivia.

Az apa kábultan, kimerülten mormogta:

— Mennyire szeretnek, mennyire szeretnek! Bár ne szeretnének! A szegénység így csak annál rosszabbul esik.

*

Féltízkor belépett a tanár a bankár szobájába.

— Miért késett? — kérde a beteg idegesen.

— Az illető nem jött el — monda az orvos.

— Nem jött?

— Nem állott szavának.

— Tudtam, tudtam — monda a beteg és lehorgasztotta a fejét. — Igaza van, miért adná oda az életét. Egészséges volt, úgy-e? — kérde sóhajtozva.

— Ép és egészséges.

— Miért is adná oda az életét — folytatá a beteg — rongy 200.000 koronáért? Van is ennek valami értéke! Semmi értéke sincs! Mit segít rajtam a rengeteg pénz!?

— És odaadná vagyonát egészségeért? — kérde a tanár.

— Ezer örömmel!

— Komolyan?

A beteg gyanakodva tekintett az orvosra és mondta:

— Mindenesetre annak tekintélyes részét. Az egész vagyonomat semmi esetre sem. Mert lássa tanárkám, mi volnék én pénz nélkül; alávaló féreg, még a féregnél is kevesebb, kutya, döglött kutya. Egy ember, a kit nem köszön-
tenek, a kitől várják, hogy ő köszönjön elő-
ször, fentartván a jogot, hogy ha éppen ked-
vük szottyán, fogadják üdvözetét. Lássa, ked-
ves tanár úr, én inaskoromban sokszor pofont
kaptam a főkönyvelőtől. Az akkor még úgy
járta. Az abban az időben rám ragadt sze-
rénység még akkor sem hagyott el, a mikor
már az első milliót összeharácsoltam volt. De
az emberek nem engedik, hogy a milliomos
szerény maradjon. Végtelen meghunyászkodá-
suk és legnagyobb alázkodásuk nevel bennün-
ket a dölyfre és felfuvalkodottságra. Akármit
mondanak is az a—b—c-és könyvek, erős a
hitem, hogy a pénz a becsület, a szegénység
pedig szégyen. Én nem tudnék már most mint
szegény ember élni ... A gazdag ember egye-
dűli reális élvezete nem a pezsgő és a ten-
geri rák, hanem a tisztelet, a hódolat és a jó
előítélet, melylyel őt kitüntetik. Ha egy tár-
saságban a szegény Cato együtt van a gazdag

Crösus-sal és egy elveszett aranyórát keresnek, természetesen a szegény puritánt fogják gyanúba, nem pedig a gazdagot, a ki az aranyórát tényleg elcsente. Istenem, miért nincs a pénznek hatalma a halál felett! E miatt kell nyomorultan elpusztulnom. Istenem, mennyit tudtam volna még dolgozni, mennyi pénzt és dicsőséget tudtam volna még szerezni!

Aznap jöttek a szegény emberhez a végrehajtók és foglaltak nála. A kísérő ügyvédbojtár, a ki titokban verseket küldött a «Családi Lapok»-nak, szenvelgéssel sóhajtozta:

— Szívfacsaró, hogy az embernek ilyen szép, csöndes fészket kell feldúlania.

Ezekkel a szavakkal kezdte meg az ügyvédjelölt és az írnok a leltározást. A midőn a két vészmadár a lakásba betoppant, Böske és Vándor, a kik a kanapén ültek, ijedten rebentek szét. Vándor éppen közölte imádottjával, hogy állami állást ugyan nem kaphat, mert rengeteg sok a modern filológus, rengeteg sok az ügyvédjelölt, rengeteg sok a gyógyszerész-segéd és a körjegyzőjelölt s még a szedőgyerekek terén is óriási a túlprodukció, de sikerült neki egy magánalkalmazást havi

300 koronával kapnia. E szerint legközelebb már biztosan egybekelhetnek és fészket rakhatnak. A végrehajtó láttára elhült a vér a fiatalok ereiben. Vándor majdnem hogy leszédült a dívánról. Istenem, miért nem volt nála 500 korona! Örömet odaadta volna, sőt még többet is, csak hogy megszabaduljon a kínos jelenettől. Hiszen tudta, hogy Ősziek nem gazdagok és hogy nem kap hozományt. De a szemei előtt lefolyó foglalat olyan élénk színekkel tette szemlélhetővé saját jövőjének sötét szomorúságát, hogy borzongott tőle. Jó Isten, mit tegyen? Maradjon-e vagy szökjék meg az ájuldozó leány mellől? Mindenét odaadta volna az imádott Böskének, csak jövőjét, a melyről Simonyi olyan szépen nyilatkozott, nem akarta feláldozni. Nem is igen tudta, hogyan került végre a szabadba. Még mindig töprengett, hogy mit tegyen: odakösse-e a jövőjét a koldus leányához? De az élesen látó Böske már tudta, hogyan fog a válasz hangzani és nem engedte többé, hogy könybe áztatott arczát búcsúzáskor megcsókolja.

A mikor az apa betoppant és a történeteket hallotta, odakiáltotta:

— Mondtam kölykök, hogy a tanárhoz megyek!

— Papám, ne beszélj ilyeneket! — sikoltottak a leányok.

De Őszi úgy vette észre, mintha a marasztalás nem igazi meggyőződésből hangzott volna fel, mintha a kiáltásból az igazság ereje hiányzott volna.

— De meglehet — dörmögte — hogy csalódom — és tehetetlenül rogyott le a leltározott karosszékbe.

Harmadnap bekopogtatott a házmester és kijelentette, hogy itt van az új lakó és követeli a felmondott lakás kiürítését. A leánykák jajgatva vetették ellen:

— Hiszen a háziúr megígérte nekünk, hogy ebben a negyedben még benn hagy a lakásban!

— Igen, igen — monda a cerberus — a háziúr ezt csak jószívűségből tette, mert nem hallgathatta a kisasszonyok hangos sírását. De nekem megparancsolta, hogy csak járjak el kötelességem szerint.

Erre Őszi, a ki megsemmisülve gubbaszkodott a sarokban, kirohant az ajtón. A leánykák, a házmestertől megbabonázva, mint a nyúl a kígyó által, tehetetlenül nézték az apa távozását és csendesen sírtak.

A szegény ember pedig rohant, rohant, egyszerre szembe találta magát a bankár palotájával, a melynek ormán fekete zászló lengett. Késő, késő, a páczyens meghalt!

A kétségbeesett ember összerázkódott és mintha villám sújtotta volna, elterült a követzen. Haldokolva, alig hallhatóan mormogta:

— Istenem, hiába halok meg. Mi lesz most már szegény árváimból? Ők pénzt akarnak és nem az apjuk életét. Hova menekült el a gyermeki szeretet? A farkasokhoz! Óh, Istenem, miért engeded, hogy a nyomor annyira elaljasítsa gyermekeidet, a kiket a magad képére teremtettél!?

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap
Előszó	III
A szocialista királyság	1
A történelmi osztályok	12
A dzsentrí	25
A paraszt	38
A magyar jobbgység	50
Harcz a plutokráczia ellen	74
Roosevelt a milliomosok ellen	94
A snob	126
Egy radikális miniszter	145
Egy demokrata főúr	176
Koldus Anglia	194
Mikor lesz a szociális forradalom	208
Lassalle ő excelienciája	227
Politikai motál	243
A zsákmány	256
Parlamenti korrupció	268
A veszélyeztetett mandátum	283
Választási költségek	295
Politikai érettség	309
Az éhhetetlenek fajkiválása	332
A bankár és a halál	354